

UNIVERZITA PARDUBICE

Filozofická fakulta

Ústav historických věd

Diplomová práce

**Události v Evropě v letech 1933-1936 pohledem dobového
jugoslávského židovského tisku**

Jindra Lavrenčíková

Pardubice 2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jindra Lavrenčíková**
Osobní číslo: **H20357**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Soudobé dějiny**
Téma práce: **Události v Evropě v letech 1933-1936 pohledem dobového jugoslávského židovského tisku**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Cílem diplomové práce je reflexe let 1933-1936 v Království Jugoslávie z pohledu vnitřní politiky, hospodářských a společenských vztahů, náboženských komunit (se zřetelem na skupinu židovskou), a také zmapování vývoje vztahů Jugoslávie k novému hitlerovskému režimu v Německu. Studentka shromáždí podklady ze stávající literatury o dějinách Jugoslávie a dějinách židů, z dobového tisku (*Židov, Jevejski glas*) a z archivů jednotlivých židovských obcí z bývalé Jugoslávie (sonda). Zhodnotí postavení židů v Jugoslávii 30. let a jejich postoje k událostem v nacistickém Německu.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Hrvatski državni arhiv (Croatian State Archives)

Hrvatski povijesni muzej (Croatian History Museum)

Židovska općina Zagreb (Židovská obec Záhřeb)

Dobový tisk: *Židov, Jevrejski glas, Mlada Hrvatska, Nezavisnost, Obzor, Jutarnji list, Luč*

PIRJEVEC, Jože, *Jugoslávie 1918-1992 : vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevićovy a Titovy Jugoslávie* Praha 2000.

ŠESTÁK, Miroslav, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998.

RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2020.

PELIKÁN, Jan, *Dějiny Srbska*, Praha 2005.

RYCHLÍK, Jan - KOUBA, Miroslav, *Dějiny Makedonie*, Praha 2003.

ŠVOB, Melita, *Židovi u Hrvatskoj 1, 2*, 2004.

GOLDSTEIN, Ivo, *Hrvatska 1918-2008*, 2008.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2021**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Práci s názvem *Události v Evropě v letech 1933-1936 pohledem dobového jugoslávského židovského tisku* jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

14. 6. 2022

Jindra Lavrenčíková v. r.

Chtěla bych upřímně poděkovat dvěma osobám: doc. PhDr. Tomáši Jiránkovi, Ph.D. za vedení diplomové práce, a také kamarádce Natálii Eberlové – za pomoc s technickými úpravami a zejména morální podporu v momentech, kdy mi docházely vlastní síly.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na reflexi let 1933-1936 v Království Jugoslávie a sleduje stav vnitřní politiky, hospodářských a společenských vztahů, náboženských komunit (zejména na židovskou) a rovněž hodnotí proměnu vnímání Jugoslávie vůči hitlerovskému režimu v Německu. Stanovená témata jsou zpracovávána na základě obecně známých publikací, ale zároveň též s pomocí dobového jugoslávského tisku.

Klíčová slova

Království Jugoslávie, Židé, politika, hospodářství, společnost, vztahy, náboženství, komunita, Adolf Hitler, nacisté, Německo, tisk, Evropa.

Title

Events in Europe 1933-1936 as Seen by Contemporary Yugoslavian Jewish Press

Annotation

The diploma thesis focuses on the reflection of years 1933-1936 in the Kingdom of Yugoslavia and studies the state of internal politics, economic and social relations, religious communities (especially Jewish) and also evaluates the transformation in Yugoslavia's perception of the nazis regime in Germany. The determined topics are processed on the basis of generally known publications, but also with the help of period Yugoslav press.

Key words

Kingdom of Yugoslavia, Jews, politics, economy, society, relations, religion, community, Adolf Hitler, Nazis, Germany, press, Europe.

Obsah

Anotace	3
Klíčová slova	3
Title	3
Annotation	3
Key words	3
Úvod	14
Dosavadní bádání a zdroje	18
Publikace	19
Ivo Goldstein: <i>Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjega vijeka do danas</i>	19
Melita Švob: <i>Židovi u Hrvatskoj 1 + Židovi u Hrvatskoj 2</i>	19
Jasminka Domaš Nalbantić: <i>Obitelj</i>	20
Tomáš Jiránek – Zbyněk Vydra – Blanka Zubáková: <i>Židovský bojkot nacistického Německa 1933-1941</i>	20
Saul Friedländer: <i>Nacistické Německo a Židé 1933-1945</i>	21
Guy Walters: <i>Berlin Games: How Hitler Stole The Olympic Dream</i>	21
Periodický tisk	22
<i>Židov</i>	22
<i>Jevrejski glas</i>	23
Meziválečná Jugoslávie	24
Územní struktura po 1. světové válce	24
Národnostní, etnická a náboženská skladba	25
Vnitropolitický vývoj	27
Jugoslávská zahraniční politika mezi dvěma světovými válkami	30
Meziválečné hospodářství	33
Židovské komunity v Království Jugoslávie	36

Jugoslávští Židé a nacistické Německo	38
Řetězový dopis	40
Časová osa 1933–1936	44
1933	44
1934	46
1935	47
1936	48
1933	50
Leden	50
<i>Židov</i>	50
<i>Jevrejski glas</i>	50
Únor	52
<i>Židov</i>	52
<i>Jevrejski glas</i>	53
Březen	55
<i>Židov</i>	55
<i>Jevrejski glas</i>	57
Duben	58
<i>Židov</i>	58
<i>Jevrejski glas</i>	60
Květen	60
<i>Židov</i>	60
<i>Jevrejski glas</i>	63
Červen	64
<i>Židov</i>	64
<i>Jevrejski glas</i>	65
Červenec	66

<i>Židov</i>	66
Srpen	66
<i>Židov</i>	66
<i>Jevrejski glas</i>	67
Září.....	68
<i>Židov</i>	68
<i>Jevrejski glas</i>	69
Říjen.....	69
<i>Židov</i>	69
<i>Jevrejski glas</i>	70
Listopad.....	72
<i>Židov</i>	72
<i>Jevrejski glas</i>	72
Prosinec	73
<i>Židov</i>	73
<i>Jevrejski glas</i>	73
1934	75
Leden	75
<i>Židov</i>	75
<i>Jevrejski glas</i>	76
Únor	77
<i>Židov</i>	77
<i>Jevrejski glas</i>	78
Březen	79
<i>Židov</i>	79
<i>Jevrejski glas</i>	81
Duben.....	82

<i>Židov</i>	82
<i>Jevrejski glas</i>	83
Květen	83
<i>Židov</i>	83
<i>Jevrejski glas</i>	84
Červen	84
<i>Židov</i>	84
<i>Jevrejski glas</i>	85
Červenec	87
<i>Židov</i>	87
<i>Jevrejski glas</i>	87
Srpen	88
<i>Židov</i>	88
<i>Jevrejski glas</i>	88
Září	89
<i>Jevrejski glas</i>	89
Říjen	90
<i>Židov</i>	90
Listopad	90
<i>Židov</i>	90
<i>Jevrejski glas</i>	90
Prosinec	91
<i>Židov</i>	91
1935	92
Leden	92
<i>Židov</i>	92
<i>Jevrejski glas</i>	93

Únor	93
<i>Židov</i>	93
<i>Jevrejski glas</i>	94
Březen	94
<i>Židov</i>	94
<i>Jevrejski glas</i>	95
Duben	96
<i>Židov</i>	96
Květen	96
<i>Židov</i>	96
<i>Jevrejski glas</i>	97
Červen	98
<i>Židov</i>	98
<i>Jevrejski glas</i>	100
Červenec	100
<i>Židov</i>	100
<i>Jevrejski glas</i>	101
Srpen	101
<i>Židov</i>	101
<i>Jevrejski glas</i>	103
Září	104
<i>Židov</i>	104
<i>Jevrejski glas</i>	105
Říjen	107
<i>Židov</i>	107
Listopad	108
<i>Židov</i>	108

Prosinec	109
<i>Židov</i>	109
1936	111
Leden	111
<i>Židov</i>	111
<i>Jevrejski glas</i>	112
Únor	113
<i>Židov</i>	113
<i>Jevrejski glas</i>	115
Březen	117
<i>Židov</i>	117
Duben	118
<i>Židov</i>	118
<i>Jevrejski glas</i>	118
Květen	119
<i>Židov</i>	119
Červenec	120
<i>Židov</i>	120
<i>Jevrejski glas</i>	120
Srpen	121
<i>Židov</i>	121
Září	122
<i>Židov</i>	122
Říjen	124
<i>Židov</i>	124
<i>Jevrejski glas</i>	125
Listopad	125

<i>Židov</i>	125
<i>Jevrejski glas</i>	125
Prosinec	126
<i>Jevrejski glas</i>	126
Zhodnocení periodik	127
Souhrn hlavních témat <i>Židova a Jevrejskeho glasu</i>	127
Projevy antisemitismu a bojkot Židů	127
Bojkot nacistického Německa	131
Politika a společnost	136
Témata zmíněná periodiky v porovnání s vymezenou časovou osou.....	141
Odlišnost <i>Židova a Jevrejskeho glasu</i>	142
Nejčastěji zmiňované země	142
Uváděné osoby	143
Tiskové agentury a citovaná periodika	143
Závěr	147
Summary	149
Seznam pramenů, literatury a ostatních zdrojů	151
Seznam literatury	151
Periodika – jugoslávský židovský tisk.....	153
Internetové zdroje	153

Úvod

Situace po první světové válce nebyla pro nově vznikající nástupnické státy po rozpadu Rakouska-Uherska vůbec jednoduchá, což samozřejmě platilo i pro Jugoslávii.¹ Třetí plochy nepředstavoval pouze rozsah území nového království, ale též rozličná sestava národností (etnik) v tehdejší celkové populaci. V roce 1918 zde přebývalo přes 12 milionů obyvatel, z něhož největší podíl připadal Srbům (4 665 851), Chorvatům (2 856 551) a Slovincům (1 024 761),² procentuálně se pak jednalo pro Srbsko s připojenou Černou Horou o 44,6 %, Chorvatsko 23 % a Slovinsko 8,5 %.³ Pokud bychom nahlédli do rozdělení podle náboženských skupin, pak bychom zde k roku 1921 našli celkem 11 983 530 osob, které se přihlásily k některé z věrouk.⁴ Židé, kteří tehdy svým počtem zaujímali příčku pátou, nebyli přijímáni jednoznačně a rozhodně ne ve všech částech Království stejně: ti srbští byli pokládáni za loajální jedince, bosenští za domorodce, ale chorvatští představovali cizí element, který se zde usadil na svých cestách z původního Rakouska-Uherska. Počátek 20. století přinesl do Osijeku a Záhřebu první místní zárodky sionismu a 20. léta pak projevy antisemitismu, které souvisely s obviněními z údajně chybějící loajality k nově utvořenému státu. Na období, které přišlo po vyhlášení diktatury Králem Alexandrem v r. 1929, lze z hlediska místních židovských komunit nahlížet jako na uklidnění poměrů, protože díky celospolečenské kontrole antisemitské incidenty téměř vymizely. Zlom přinesl rok 1933 a jmenování Adolfa Hitlera německým kancléřem, protože se nacisté začali v Jugoslávii zaměřovat na financování aktivit kruhů loajálních nově nastolenému německému režimu, což s sebou přineslo i opětovný nárůst antisemitských kampaní. Informativní zásahy vládních kruhů koncem 30. let nenavodily tolik potřebný klid, spíše mlžily a zastíraly skutečná fakta – v roce 1939 totiž byla vyhlášena Chorvatská bánovina,⁵ zavedena přísná politika vůči židovským emigrantům a v r. 1940 přijaty dva dekrety, které místní Židy výrazně omezovaly v soužití s jugoslávskými spoluobčany a běžném společenském

¹ Od 29. října 1918 Stát SHS a následně 1. prosince téhož roku Království SHS.

² Ivo BANAC, *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, New York 1988, s. 58.

³ Miroslav TEJCHMAN, *Balkán ve 20. století*, Praha 2017, s. 55.

⁴ Pravoslavní: 5 593 057, katolíci: 4 708 657, muslimové: 1 345 271, protestanti: 229 517, Židé: 64 746. *Kingdom of Yugoslavia*, Wikimedia Foundation, 2010, <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/146991> (14. 6. 2022).

⁵ Nově vymezená oblast zahrnovala 4,4 milionů obyvatel a 1/3 území Jugoslávie. Sídlo vlády se nacházelo v Záhřebu. Bánovina převzala rozsáhlé hospodářské, finanční, sociální a vnitropolitické pravomoce. Ústřední bělehradská vláda si ponechala vliv na zahraniční záležitosti a obchod, obranu, bezpečnost a dopravu. Bánem byl jmenován Ivan Šubašić.

fungování.⁶ Jugoslávie byla následně 6. dubna 1941 napadena Německem, již 17. dubna její armáda kapitulovala a Království se tak definitivně zhroutilo. K 10. dubnu téhož roku byl také v chorvatském Záhřebu pod ustašovským vedením vyhlášen stát NDH⁷ (Nezavisna država Hrvatska – Nezávislý stát Chorvatsko).⁸

Pro diplomovou práci jsem si tedy zvolila téma *Události v Evropě v letech 1933-1936 pohledem dobového jugoslávského židovského tisku*. Samotné kapitoly jsou členěny chronologicky a návazně. V přehledovém *Obsahu* jsem se rozhodla neuvádět spolu s označením kapitol i jejich číslování, a to zejména kvůli členité pasáži s tiskem, protože by taková úprava podle mého názoru působila rušivě a neesteticky. Časové vymezení práce roky 1933 až 1936 bylo zvoleno z několika důvodů: 1) má diplomová práce tematicky navazuje na práci bakalářskou (*Jugoslávští Židé a nacistické Německo v roce 1933*)⁹ a vzhledem k potenciálu ukrytému v dosud komplexně nezpracovaných periodících jsem chtěla porovnat obsahy publikovaných článků dvou rozdílných židovských redakcí. 2) V r. 1933 byl Adolf Hitler jmenován německým kancléřem, což s sebou následně přineslo výraznou proměnu politicko-společenského kursu a řadu významných událostí, které se dotýkaly životů nejen v židovských komunitách. 3) V září roku 1935 proběhl stranický sjezd NSDAP v Norimberku, na němž byly k 15. září vyhlášeny tzv. Norimberské zákony, výrazná to součást režimní protizidovské politiky. Během přibližně ročního odstupu od jejich vydání (tedy do konce roku 1936) sleduji v publikovaných článcích *Židova a Jevrejskeho glasu* proměny přebíraných informací. Zároveň byl závěrečný rok 1936 zvolen kvůli doporučeným kapacitním možnostem pro rozsah diplomové práce.

Jak bylo uvedeno výše, obdobnému tématu jsem se již věnovala při tvorbě bakalářské práce. Přála jsem si v něm pokračovat, protože mi bylo jasné, že se v tisku ukrývá potenciál, který čeká na zpracování. Svou roli sehrála při volbě tématu i skutečnost, že se souvisejší práci s dobovými periodiky v současnosti věnuje pouze omezená skupina tamních historiků - např. můj konzultant ze záhřebské univerzity prof. Ivo Goldstein, případně lze uvést

⁶ Ivo GOLDSTEIN, *The Jews in Yugoslavia 1918-1941. Antisemitism and the Struggle for Equality*, web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_goldstein.pdf (14. 6. 2022).

⁷ Stát vznikl na území bývalé Chorvatské bánoviny, Bosny a Hercegoviny a východní části Sremu s městem Zemun. Rozlohou obsáhl 100 000 km² a populací 6,5 milionů obyvatel.

⁸ Miroslav ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 2009, s. 434-453.

⁹ Jindra LAVRENČÍKOVÁ, *Jugoslávští Židé a nacistické Německo v roce 1933*, bakalářská práce, Pardubice 2020.

ještě práci Boška Zuckermana *Psihologija holokausta*,¹⁰ ve které autor představil pohled tisku na problematiku antisemitské propagandy v NDH a během 2. světové války. Stejně jako můj vedoucí práce mne ale i profesor sám upozorňoval, že jde o několikaletou a komplikovanou záležitost, což pro mě ovšem představovalo spíše výzvu. Za další faktor, který hrál rozhodnou roli při volbě tématu, lze označit možný potenciál tisku pro výzkum tématu protiněmeckého bojkotu.

Za obecně zajímavý považuji fakt, že se občas liší údaje prezentované v publikacích různých autorů nebo jejich badatelské pracovní postupy. Nemám samozřejmě namysli marginální detaily, ale např. hodnocení pramenů a způsob ověřování získaných informací, které jsou dále předávány. Ani reflexe vývoje židovských komunit na území bývalé Jugoslávie nebyla a není výjimkou. Je logické, že k takovému hodnocení můžeme dojít, pokud budeme porovnávat publikace a články chorvatských a srbských autorů, případně těch, kteří jsou vůči sobě na opačném spektru věkové hranice. Ke cti stávající úrovně ex-jugoslávské židovské historiografie je třeba uvést, že v tomto případě k velkým rozdílům ani třenicím příliš nedochází (to se týká spíše hodnocení materiálů z 2. světové války, poválečného období SFRJ a samozřejmě válečného konfliktu v 90. letech).

Pro tvorbu vlastní práce jsem použila následující metody:

- Sonda a komparace tisku
 - Protože se pro zkoumané období dochovala řada různě zaměřených periodik, zvolila jsem reprezentativní vzorek dobového jugoslávského židovského tisku (*Židov, Jevrejski glas*). Z něho jsem následně vybrala ty části, které relevantně korespondovaly se stanovenou časovou osou nebo ji vhodným způsobem doplnily. Také jsem porovnávala obsahy článků zmíněných periodik mezi sebou.

¹⁰ Boško ZUCKERMAN, *Psihologija holokausta: protužidovska propaganda u NDH i Srbiji (1941-1945)*, Zagreb 2010.

- Analýza
 - Tuto metodu jsem využila při celkovém zhodnocení tisku, které je uvedeno v části *Zhodnocení periodik*. Vyplývá z nosné části diplomové práce (zprávy z tisku 1933-1936, s. 43-119). Věnuji se v ní hodnocení publikovaných zpráv v porovnání se stanovenou časovou osou, frekvenčním a hodnotícím proměnam článků vzhledem k tehdejší události, množství a stylu zpráv zaměřujících se na protiněmecký bojkot, a výsledkům z toho vyplývajícím.
- Zhodnocení
 - Zhodnocení použiji v kapitole *Zhodnocení periodik* a následně závěrečném shrnutí práce (*Závěr + Summary*), kde mimo jiné uvedu i vlastní zhodnocení argumentů, nově nabytých poznatků a přínosů této práce pro badatele, kteří by se dané problematice chtěli věnovat dále.

Cíle diplomové práce, jež jsem si stanovila: zaměřím se na proměnu postavení židovské komunity v Království Jugoslávie ve 30. letech 20. století (pohledem tisku pak na období let 1933-1936). Uvedu pohled dobového židovského tisku na události nejen v Království, ale také okolních zemích Evropy. Zhodnotím výstupy vyplývající z použitých materiálů a neopomenou ani posouzení informací týkajících se protiněmeckého bojkotu, který na tamní lokální úrovni zatím nebyl zpracováván (a pokud ano, nebyla mi tato informace v době tvorby práce známa).

Dosavadní bádání a zdroje

Při zpracovávání některých témat jsem opakovaně narážela na nedostatek zdrojů – buď byly dostupné omezeně, nebo vůbec. V posunu ve výzkumu mi pomohl prof. Ivo Goldstein, chorvatský historik zabývající se židovskou problematikou, antisemitismem a chorvatskými dějinami. Obecně existuje řada děl zpracovávajících téma existence a působení židovských komunit v zemích bývalé Jugoslávie (odborné i beletristicky laděné publikace, studie, magisterské a diplomové práce, dokumenty, články a periodika),¹¹ ale vyjma periodik se jedná o tvorbu již dlouhodobě zavedených historiků s pracemi zaměřujícími se spíše na určitá témata nebo dílčí dějinné úseky, nikoliv na mnou vytyčené zkoumané období jako celek. Rovněž lze říci, že nastupující generace místních historiků, která by se o téma zajímala, prý téměř chybí.¹²

Při bádání bylo třeba zohlednit několik faktorů: 1) objem a lokalizaci dochovaných zdrojů po 2. světové válce (např. drtivá většina srbských archivů byla za 2. světové války výrazně poškozena, resp. zničena, a velká část relevantních archiválií, pokud se dochovala, byla přesunuta do hlavního města Chorvatska), 2) ochotu vybraných institucí k vzájemné spolupráci (Židovská obec v Záhřebu se k badatelské spolupráci stavěla spíše negativně, naopak zaměstnanci Národní a univerzitní knihovny a Státního archivu v Záhřebu byli nápomocni opakovaně a jejich ochotný přístup mi dal možnost se dostat k materiálům, které by jinak byly přístupné pouze s velkými obtížemi), 3) možnost rozvoje spolupráce do budoucna (Záhřeb: Národní a univerzitní knihovna, Státní archiv, Chorvatský národní archiv; Bělehrad: Židovská obec, Židovské historické muzeum), 4) omezení vyvolaná pandemickou situací COVID-19 a opakovanými zemětřeseními (po určité období byly některé archivy zavřené, protože měly poškozenou statiku).

Níže uvádím soupis hlavních zdrojů, ze kterých jsem při vytváření diplomové práce čerpala, případně ty, které dle mého názoru rozvíjejí zajímavým a přínosným způsobem zkoumanou problematiku. Z výčtu podrobnějšího popisu byly záměrně vynechány obecně známe či běžně dostupné přehledové publikace.

¹¹ Jaša ALMULI, *Stradanje i spasavanje srpskih Jevreja*, Beograd 2010; Týž, *Živi i mrtvi – razgovori sa Jevrejima*, Beograd 2002; Ivo GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001; Týž, *Židovi u Zagrebu*, Zagreb 2004; Anna Maria GRUENFELDER, *Sustigla ih Šoa: Strani židovski izbjeglice u Jugoslaviji (1933.-1945.)*, Zagreb 2018.

¹² Lze uvést alespoň Lovra Kralje, který v současné době působí na Univerzitě v Rijece, kde také připravuje svou disertaci *Paving the Road to Death: Antisemitism in the Ustasha Movement 1929-1945*.

Publikace

Ivo Goldstein: *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjega vijeka do danas*¹³

Autor svým posledním dílem, které vyšlo v březnu tohoto roku, zpracoval problematiku antisemitismu v Chorvatsku od středověku do současnosti (r. 2020). Publikaci rozdělil na několik částí: Antisemitismus do r. 1914 (od doby helénistického Orientu) – 1. světová válka – Monarchistická Jugoslávie – Období NDH – Socialistická Jugoslávie – Samostatné Chorvatsko. Neopomněl ani nepřiliš známá fakta (např. antisemitské rysy Martina Luthera, který prý v r. 1543 zveřejnil pamflet *O Židech a jejich lžích*, v němž se o Židech vyjadřoval jako o „synech kurev“) nebo vysvětloval témata, která mohou rozdělovat společnost (komplex Bleiburgu, historický revisionismus, projevy antisemitismu v dnešní době). Publikace je výjimečná hned v několika ohledech: autor v ní shrnuje jeden ze svých životních a pracovních úseků a zároveň nosnou část díla zpracoval na základě dobového tisku, což před ním takto souhrnně ještě nikdo neudělal. Je mi ctí, že jsem s ním mohla konzultovat i svou práci, neboť jsme zřejmě v současnosti jediní dva badatelé, kteří se zabývají rekonstrukcí místních židovských komunit na základě dobového lokálního (židovského) tisku. Souhlasím se závěrem recenzenta publikace prof. Hrvoje Klasiće, který označil Goldsteinovu knihu za nadčasovou analýzu lidské rasy a nenávisti, která představuje varování do budoucna – nemůžeme sice ovlivnit naše předky, ale můžeme ovlivnit jednání našich potomků.

Melita Švob: *Židovi u Hrvatskoj 1*¹⁴ + *Židovi u Hrvatskoj 2*¹⁵

První díl souborného díla je zaměřen na následující témata: 1) okolnosti židovského přistěhovalectví, 2) Židé ve statistikách v období let 1857-1931, 3) proměny Chorvatska po 1. světové válce, 4) organizace, sionismus, Izrael, 5) židovské školství během 2. světové války, 6) ženské a mládežnické organizace, 7) chorvatští Židé během 2. světové války, 8) fungování obcí a aktivity vyvíjené v období holokaustu, 9) protifašistický odpor, 10) jedinci, kteří přežili holokaust a nacházeli se nebo nacházejí na území Chorvatska. Druhá část je pak zpracována čistě pohledem statistických údajů – dle jednotlivých měst a regionů. Uvádí počet židovských příslušníků, do jakých koncentračních táborů byli umístěni, kdo z nich přežil a případně se vrátil zpět do země.

¹³ Ivo GOLDSTEIN, *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjega vijeka do danas*, Zagreb 2022.

¹⁴ Melita ŠVOB, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice. I. knjiga*, Zagreb 2004.

¹⁵ Melita ŠVOB, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice. II. knjiga*, Zagreb 2004.

Milan Koljanin: *Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*¹⁶

Dílo tohoto srbského autora je zaměřeno na postavení Židů a otázku antisemitismu v Království Jugoslávie. Jedná se o rozšířenou verzi autorské disertační práce. Tvůrce publikaci rozdělil do dvou částí. První je rozvedena do čtyř oddílů: 1) Jugoslávští Židé a sociální prostředí, 2) metody, které nacisté používali pro jejich eliminaci, 3) přistěhovalectví Židů na Balkán, 4) jejich role při posilování obchodního, finančního a průmyslového kapitálu po založení Království SHS. Druhá část je nazvána „Antisemitismus“ a Koljanin se v ní zabývá problémem „konečného řešení“, názorovou pluralitou a politicko-náboženským vývojem kolem poloviny 20. století.

Jasminka Domaš Nalbantić: *Obitelj*¹⁷

Kniha v úvodu vysvětluje komplikovaný osud Židů od středověku do 20. století. Zmiňuje období dynamického rozvoje v 18. a 19. století a zaměřuje se zejména na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny. Následující kapitoly jsou členěny podle jednotlivých osob (a rodin), jejichž osud je popisován (např. historik Ivo Goldstein, hudební skladatel Alfi Kabilja, spisovatelka Miriam Gross a další). Autorka mimo jiné vysvětluje, jaký význam má pro židovskou komunitu rodina jako taková a v konkrétních případech popisuje jejich komunitní vazby, zvyky, povolání, tradice, vztahy a životní peripetie v nelehkých obdobích asimilace a holokaustu. Dílo bylo rovněž doplněno autentickými fotografiemi.

Tomáš Jiránek – Zbyněk Vydra – Blanka Zubáková: *Židovský bojkot nacistického Německa 1933-1941*¹⁸

Kolektiv autorů této publikace rozebírá výsledky společného výzkumu k tématu, které bylo dosud reflektováno jen velmi sporadicky. V úvodní stati představili problémy, kterým bylo při badatelské činnosti třeba čelit, a následně představili okruhy výzkumu, dle nich při rozboru dílčích témat postupovali. Věnovali se tématům způsobu organizace bojkotu, jeho propagaci, přístupu v různých částech světa, reflexi bojkotu Židy v Německu, postoji zahraničních firem a reakcím představitelů Třetí říše, zapojení nežidovských komunit a organizací, ovlivňujícím faktorům a např. také zdrojům, které je možné zkoumat. Členění kapitol knihy dle mě

¹⁶ Milan KOLJANIN, *Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd 2008.

¹⁷ Jasminka DOMAŠ NALBANTIĆ, *Obitelj*, Zagreb 1996.

¹⁸ Tomáš JIRÁNEK– Zbyněk VYDRA– Blanka ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot nacistického Německa 1933-1941*, Pardubice 2020.

představuje systematickou, logicky návaznou a precizní posloupnost. Autoři nejprve uvedli dobové souvislosti a historické tradice bojkotu, poté se věnovali vývoji hnutí v jednotlivých zemích (USA, Velká Británie, Československo, Polsko a Pobaltí, Nizozemsko, Belgie, Lucembursko, Francie, Jugoslávie, Turecko, Švýcarsko, arabské země a Jihoafrická unie apod.), zhodnotili protireakce a strategie německé strany, bojkot mimo hospodářské oblasti (kultura, sport), různé přístupy k bojkotovému hnutí uvnitř židovských komunit a rozvinuli téma i v období prvních let války.

Saul Friedländer: *Nacistické Německo a Židé 1933-1945*¹⁹

Tato kniha je zkráceným vydáním dvousvazkové historické studie *Nacistické Německo a Židé*. Autor, narozený v Praze, se rozhodl knihu sepsat po debatě v 80. letech (Historikerstreit = spor historiků) a následném kontaktu s ředitelem Ústavu soudobých dějin v Mnichově Martinem Broszatem. Friedländer se sice s Broszatem v názoru na některá témata rozešel, nicméně jejich rozhovor považoval z dlouhodobého hlediska za přínosný – ostatně i proto, že i na jeho základě vznikla tato kniha. Autor knihu rozčlenil do tří nosných částí: Pronásledování (leden 1933 – srpen 1939), Teror (září 1939 – prosinec 1941) a Šoa (leden 1942 – květen 1945). Kromě zpracování historických publikací věnoval výraznou část pozornosti „hlasům obětí“ – dobovým deníkům a dopisům. Kniha je zajímavou syntézou různých metodologických přístupů, ve výsledku ale nesmírně zajímavá a cenná.

Guy Walters: *Berlin Games: How Hitler Stole The Olympic Dream*²⁰

Letní olympijské hry v Berlíně roku 1936 měly představovat významný a nepolitický sportovní svátek, realita však byla taková, že ji Adolf Hitler spolu s nacisty zneužili pro svou propagandu v plném rozsahu. Postavili nové masivní sportoviště, pro které se inspirovali v architektuře antických kolbišť. Hitlerovci si přáli olympiádu podmanit, nicméně takový sen se jim plně nepovedl – zmařil jim ho částečně mimo jiné i Jessie Owens, americký sprinter černé pleti, který na berlínské olympiádě získal čtyři zlaté medaile. Sportovnímu svátku ale také předcházely dlouholeté debaty, zda se událost nepřesune do jiné země či jaké země ji budou nebo nebudou bojkotovat (jako projev odporu s nastoleným režimem v Německu a proti židovským persekucím). Těmto tématům se v publikaci věnuje i autor, ale nejen jim. Vysvětluje rozsáhlý průběh příprav a jednání, pozornost věnuje rozdílným přístupům

¹⁹ Saul FRIEDLÄNDER, *Nacistické Německo a Židé 1933-1945*, Ostrava 2017.

²⁰ Guy WALTERS, *Berlin Games. How Hitler Stole The Olympic Dream*, London 2006.

jednotlivých sportovních organizací, průběhům závodů a některým účastníkům, ale rovněž nabízí i pohled „za oponu“. Zajímavá je reflexe změny postoje Averyho Brundage (tehdejšího prezidenta olympijského výboru Spojených států amerických), který se zdál být zpočátku nakloněn bojkotu olympiády, ale jak se později ukázalo, svůj názor změnil, a to poměrně výrazně. Kniha je opět členěna do logicky řazených kapitol.

Periodický tisk

Týdeníky *Židov* a *Jevrejski glas* jsem zvolila z několika důvodů. Zastupovaly co do počtu židovských souvěrců a rozsahu spádových oblastí dvě významné židovské komunity v Království Jugoslávie, oba jsou archivovány ve fondu Národní a univerzitní knihovny Záhřeb a jako jediné a téměř kompletní se také dochovaly po 2. světové válce.

*Židov*²¹

Týdeník *Židov* přímo navázal na původní periodikum *Židovska smotra*, kterou vydávala v chorvatském jazyce záhřebská Židovská obec²² v letech 1906-1914. Samotný *Židov* pak vycházel v letech 1917 (září) -1941 (březen) a až na výjimky pravidelně každý pátek. Články, kterým se týdeník věnoval, byly ve 30. letech povětšinou zaměřeny na budování nové židovské domoviny, propagaci sionistických myšlenek a pokud přebíraly zprávy ze zahraničí, pak byly často distribuovány skrz JTA (Židovskou telegrafní agenturu). Mezi pravidelné rubriky patřily: *Mala kronika* (Malá kronika – krátké zprávy z Království, případně zahraničí, postupně se čím dál více věnovaly protižidovským výpadům), *Iz Jugoslavie* (Z Jugoslávie), *Posljednje vijesti* (Nejnovější zprávy – politické aktuality, případně s podobnou náplní jako *Mala kronika*), *Internacionala antisemita* (Mezinárodní antisemité – informace výhradně o protižidovských výpadech a novinkách z politiky), *Iz Hitlerove Njemačke* (Z Hitlerova Německa – informace o nových zákonech a nařízeních, projevech politiků, antisemitských výpadech a stranických sjezdech), *Iz Palestine* (Z Palestiny – přehled aktuálních lokálních novinek, zemědělství, budování správy apod.), *Pabirci s mnogih strana* (Ostatní), *Vjesnik Sžou* (Zprávy Federace

²¹ *Židov* vycházel v letech 1917-1941. Uložen v Národní a univerzitní knihovně Záhřeb (Chorvatsko).

²² Židovská obec v Záhřebu sdružovala do 2. světové války především Židy aškenázské a Záhřeb v rámci Jugoslávie představoval centrum sionistického hnutí. Po vstupu Jugoslávie do 2. světové války přijala sefardské Židy z Bosny a Hercegoviny. Po holokaustu byla postupně činnost obce obnovena a do rozpadu Jugoslávie se stala členkou zastřešujícího Svazu židovských obcí s centrem v Bělehradě. Ognjen KRAUS, *O nama*, <https://www.zoz.hr/hr/> (10. 6. 2022).

židovských mládežnických sdružení), *Vjesnik Kkl-a* (Zprávy Židovského národního fondu Keren kajemet), *Sport, Oglas* (Inzerce). Názvy jednotlivých sekcí se ve 30. letech drobně měnily, obsah však zůstával stejný.

*Jevrejski glas*²³

Týdeník *Jevrejski glas* vycházel v Sarajevu v letech 1928 (leden) – 1941 (leden) a rovněž jako záhřebský *Židov* každý pátek. Na rozdíl od něj se tolik nevěnoval samotnému sionismu, ale byl více otevřen zprávám z okolních zemí Království i ze zahraničí. Nelze říci, že by se přikláněl k některé z tehdejších politických stran. Rovněž většinou přebíral zprávy od JTA. Mezi pravidelné rubriky patřily: *Iz Kraljevine* (Z Království – Přehled událostí uvnitř Království), *Gradska kronika* (Kronika města – události ze Sarajeva), *Narodno pozorište* (Národní divadlo – kulturní přehled), *Darivanje* (Sponzorské dary), *Iz Palestine* (obdobná rubrika jako v *Židovu*, jen v menším rozsahu), *La Benevolencija* (přehled činnosti kulturního sdružení), *Vijesti* (zprávy zejména ze zahraničí), *Sport*. Mnoho článků, které byly prostřednictvím *Jevrejskeho glasu* prezentovány čtenářům, neměly pevně stanovenou rubriku a vycházely pouze se zvýrazněným titulkem.

²³ *Jevrejski glas* vycházel v letech 1928-1941. Uložen v Národní a univerzitní knihovně Záhřeb (Chorvatsko).

Meziválečná Jugoslávie

Územní struktura po 1. světové válce

Jedním z mnoha důsledků první světové války bylo formování nástupnických států po rozpadu Rakouska-Uherska. Mezi takové nově vzniklé útvary patřila i Jugoslávie, respektive Království SHS.²⁴ Království bylo oficiálně vyhlášeno 1. prosince 1918 v Bělehradě a s osobní účastí prince regenta Alexandra Karadjordjeviće. Po konci války se tak jihoslovanským národům otevřela cesta ke státní samostatnosti.

Srbsko se sice po 1. světové válce počítalo mezi vítězné strany, nicméně i přesto bylo Království SHS ve svém počátku nuceno řešit složité mezinárodní postavení. Jeho hranice byly vytyčovány postupně a značně složitě.²⁵ Kromě jiného bylo třeba vyřešit, jakou územní strukturu bude nové království zaujímat. Jihoslovanské soustátí vyvíjelo úsilí v otázce sjednocení všech jižních Slovanů. Z tohoto stanoviska však bylo vyňato Bulharsko, jelikož bojovalo v 1. světové válce na straně poražených Ústředních mocností.²⁶ Rumuni toužili po vzniku tzv. Velkého Rumunska, což s sebou přinášelo mimo jiné potřebu vyřešení sporné územní otázky Sedmihradska²⁷ a jeho okolí. Rozhodnutí přinesla mírová dohoda v Trianonu dne 4. června 1920 - Rumunsku připadlo zmíněné Sedmihradsko a oblasti Maramureše a Krišany, avšak nadále přetrvával spor o území Banátu,²⁸ vedený s Jugoslávií. Obě strany dospěly ke kompromisu a oblast si rozdělily: jihovýchodní část připadla Rumunsku, kdežto Království SHS získalo Chorvatsko, severozápad Banátu, Bačku, jižní Baranju, Mezimuří a Zámuří. Ještě před tím však byly uzavřeny další klíčové dohody: mírová smlouva s Rakouskem (podepsaná v září 1919 v Saint Germain en Laye a přiřazující Rumunsku Bukovinu a Království SHS jižní Štýrsko) a rovněž dohoda v Neuilly z 27. listopadu téhož roku,

²⁴ Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

²⁵ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 394.

²⁶ Ústřední mocnosti (Čtyřspolek) = Německá říše, Rakousko-Uhersko, Osmanská říše a Bulharsko. Opozice státům vítězné Dohody. Tématu spojeneckého uskupení Trojspolku (Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie) věnovali publikaci autoři Milan Hlavačka a Marek Pečenka. Milan HLAVAČKA – Marek PEČENKA, *Trojspolek: německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999.

²⁷ Sedmihradsko: historická země rozkládající se v současném Rumunsku. *Sedmihradsko*, <https://cs.dbpedia.org/page/Sedmihradsko> (12. 6. 2022).

²⁸ Banát: oblast rozkládající se na území dnešního Rumunska, Srbska (Vojvodiny) a Maďarska. *Banat*, <https://hr.wikipedia.org/wiki/Banat> (12. 6. 2022).

díky níž muselo Bulharsko předat Řecku západní Thrákii a Srbsku Caribrod, Bosilegrad a Strumicu. Království SHS v sobě tedy spojovalo rozsáhlá území Srbského království,²⁹ Černé Hory, Chorvatska, Slavonie, Sremu, Dalmácie, Bosny a Hercegoviny, Vojvodiny a Slovinska.³⁰ Celkově se tedy jednalo o území s 12 miliony obyvateli a rozkládající se na 248 488 km².³¹

Národnostní, etnická a náboženská skladba

V otázce nacionálního rozložení čelní příčku zaujímal Srbové s připojenou Černou Horou (44,6 % obyvatel), následováni Chorvaty (23 %), Slovinci (8,5 %) a menšinami Němců, Maďarů, Albánců a Rumunů.³²

Tabulka rozdělení národností (etnik), počtu obyvatel a procentuálního podílu z celkového počtu obyvatel k r. 1918:³³

Národnost	Počet	Procentuální podíl
Srbové	4 665 851	38,83
Chorvati	2 856 551	23,77
Slovinci	1 024 761	8,53
Bosenští Muslimové	727 650	6,05
Makedonci/Bulhaři	585 558	4,87
ostatní Slované	174 466	1,45
Němcí	513 472	4,27
Maďaři	472 409	3,93
Albánci	441 740	3,68
Rumuni, Valaši a Arumuni	229 398	1,91
Turci	168 404	1,4
Židé	64 159	0,53
Italové	12 825	0,11
ostatní	80 079	0,67
celkem	12 017 323	100

²⁹ Srbské království: nezávislý stát, který vzešel ze Srbského knížectví po kongresu v Berlíně v r. 1878. Zanikl připojením ke státu SHS r. 1918. *Srbské království*, <https://artsandculture.google.com/entity/m025scy1?hl=cs> (12. 6. 2022).

³⁰ M. TEJCHMAN, *Balkán ve 20. století*, s. 52-54.

³¹ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 387.

³² M. TEJCHMAN, *Balkán ve 20. století*, s. 55.

³³ I. BANAC, *The National Question*, s. 58.

Rozdělení podle náboženských skupin v r. 1921:³⁴

Náboženství	Počet
Pravoslavní	5 593 057
Katolíci	4 708 657
Protestanti	229 517
Řečtí katolíci	40 338
Muslimové	1 345 271
Židé	64 746
ostatní	1 944
ateisté	1 381
celkem	11 984 911

³⁴ *Kingdom of Yugoslavia*. Wikimedia Foundation, 2010, <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/146991> (14. 6. 2022).

Vnitropolitický vývoj

Rozmanitosti etnického složení odpovídala i skladba politická, neboť zde po roce 1918 působilo přes 40 různých skupin a politických stran.³⁵ Přední postavení zaujala Národní radikální strana Nikoly Pašiče hájící zájmy srbské elity. Stranu demokratů, vzniklou spojením srbských nezávislých radikálů se Srby chorvatskými, vedl Svetozar Pribičević. Politické spektrum dále doplňovali liberálové, komunisté, sociální demokraté, lidová strana, Jugoslávská muslimská organizace a Chorvatská selská strana. Vzájemná kooperace nebyla vůbec jednoduchá. Díky vnitřním neshodám byl první vládní kabinet, vedený srbským radikálem Stojanem Protićem, nahrazen již v létě 1919 demokraty spojenými s umírněnými socialisty.³⁶ 12. prosince 1920 se poprvé sešla tzv. ústavodárná skupština, která rokovala o budoucí podobě ústavy. 28. června 1921 bylo rozhodnuto o variantě centralistického uspořádání. Vzhledem k historické výjimečnosti tohoto data (výročí bitvy na Kosově poli a zároveň svátek sv. Víta) obdržela tato ústava i náležité pojmenování – Vidovdanská.³⁷ Opakované politické změny a vyostřené nacionální napětí let dvacátých vyvrcholily bouřlivým zasedáním parlamentu 20. června 1928, během kterého radikál Puniša Račić zastřelil dva poslance a tři další zranil. Jeden ze zraněných, předseda Chorvatské selské strany Stjepan Radić, následkům za necelé dva měsíce podlehl. Reakce krále Alexandra přišla velmi rychle. Již 6. ledna 1929 rozpustil sněmovnu a vyhlásil tzv. tříkrálovou diktaturu. Nový režim přinesl mimo jiné zákaz všech politických stran a v říjnu 1929 pak i přejmenování státu na Království Jugoslávie. Králova represivní nařízení vyvolala nárůst extremismu. Krajní nacionalisté se svým představitelem Ante Pavelićem založili v italské emigraci r. 1930 teroristickou organizaci Ustaša.³⁸ 9. října 1934 byl v Marseille spáchán předem připravený atentát na krále Alexandra a francouzského ministra zahraničí Louise Barthoua.³⁹ Vládu pak převzala regentská rada

³⁵ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 390.

³⁶ M. TEJCHMAN, *Balkán ve 20. století*, s. 68-72.

³⁷ J. RYCHLÍK – M. PERENČEVIĆ, *Dějiny Chorvatska*, s. 255-256.

³⁸ Původní název zněl „Ustašovské chorvatské osvobozené hnutí“. Pozdější chronologie, kterou sestavili samotní ustašovci, určila založení organizace ke dni 7. ledna 1929 v chorvatském Záhřebu (den po vyhlášení královské diktatury). Rovněž došlo později k přejmenování na „Ustaša – chorvatská revoluční organizace“. Tamtéž, s. 265.

³⁹ Radan LÁŠEK, *Osudové výstřely v Marseille*, Codyprint, 2016, https://www.codyprint.cz/csr/osudove_vystrely_v_marseille.html (10. 6. 2022).

Alexandrova bratrance prince Pavla, neboť následník trůnu – králův syn Petr II. – byl v té době nezletilý.⁴⁰

Princ Pavel s předsedou vlády Milanem Stojadinovićem však začali pochybovat o výhodách spolupráce s Francií, která se dříve rozvíjela v rámci Malé a Balkánské dohody.⁴¹ Země galského kohouta pro ně nyní ztrácela dřívější bezpečnostní záruky. Svůj vliv jistě mohlo mít i vytvoření vlády lidové fronty (ve Francii) a ratifikace československo-sovětské smlouvy. Přáli si, aby Jugoslávie zůstala za každou cenu nezávislá, proto začali připravovat plán k postupnému upuštění od dosavadní spojenecké spolupráce – jedním z kroků bylo např. odmítnutí upevňovacích návrhů v rámci spolupráce států Malé dohody. Rozhodnutí Stojadinoviće a prince Pavla bylo utvrzeno v létě 1936 během schůzek s Hermannem Göringem a ministrem zahraničí Neurathem, kdy shodně potvrdili, že se Jugoslávie v budoucnu nepřipojí k žádné protiněmecké mocenské variantě. Následující rok se Stojadinović osobně v Německu setkal s Adolfem Hitlerem a velmi jednoznačně demonstroval, jak vážně je takový postoj myšlen – uvedl, že na případný anšlus Rakouska bude Jugoslávie nahlížet jako na akt „čistě vnitroněmecké záležitosti“ (ostatně podobně se zachoval i r. 1938, kdy sudetskou otázku prohlásil za vnitřní problém ČSR).⁴² Princ Pavel si uvědomoval nebezpečí narůstajících Stojadinovićových ambicí (které mohly přímo ohrozit samotného prince), proto ho nahradil ministrem a šéfem provládních odborů Dragišou Cvetkovićem. Protože na území Království Jugoslávie opakovaně docházelo k územním a komunitním sporům o potenciálním rozložení vlivu, začal nový premiér nejprve vyjednávat s Chorvaty (2. dubna 1939). To ale vyvolalo vlny nevole u spojenců v opozici, srbských ultranacionalistů a ustašovců. Princ Pavel byl připraven Chorvatům ustupovat, protože v decentralizaci nespatořoval oslabení Jugoslávie jako takové. Vládnoucí establishment v Bělehradě se naproti tomu takových kroků velmi obával a domníval se, že by takové kroky mohly vést k rozložení země fašistickými státy. Proto byla 26. dubna 1939 podepsána dohoda (Cvetković-Maček), nově zřizující Chorvatskou bánovinu s širokými autonomními právy.⁴³ Nová vláda Cvetković-Maček navázala na kroky předchozí vlády

⁴⁰ M. TEJCHMAN, *Balkán ve 20. století*, s. 76-79.

⁴¹ Balkánská dohoda (pakt): akt, který měl sloužit k ochraně jugoslávských zájmů. Uzavřen v r. 1934 a podepsán zástupci Jugoslávie, Řecka, Turecka a Rumunska. Jana ŠKERLOVÁ, *Věrnost za věrnost? Československo-jugoslávské politické vztahy v letech 1929-1934. Přání, rozpory, realita*, Praha 2016, s. 311.

⁴² Pro dokreslení nejednoty názorů v Království lze uvést období po Mnichovské dohodě v září 1938. Část veřejnosti (zejména obyvatelé Srbska) oponovala vládě a chtěla ohroženému Československu pomoci.

⁴³ Nově vymezená oblast zahrnovala 4,4 milionů obyvatel a 1/3 území Jugoslávie. Sídlo vlády se nacházelo v Záhřebu. Bánovina převzala rozsáhlé hospodářské, finanční, sociální a vnitropolitické pravomoce. Ústřední

v podobě politiky perzekucí a teroru, což přineslo mimo jiné i koncem r. 1939 zřízení prvních táborů pro odpůrce režimu v Bileći a Lepoglavě.

Po vypuknutí 2. světové války vyhlásila bělehradská vláda neutralitu a, poučena pádem Francie v létě 1940, zvolila opatrný přístup k zemím Osy, neboť nechtěla dát německým představitelům jakoukoliv negativně laděnou záminku. Itálie v říjnu 1940 zaútočila na Řecko a v listopadu přistoupilo Rumunsko a Maďarsko k Paktu tří. Německo začalo stále více směřovat svůj zájem k Jugoslávii, protože Hitler pro své plánované strategie proti Řecku a Sovětskému svazu potřeboval získat volný přístup k jugoslávským surovinám. Byl sice ochoten činit různé ústupky, ale zároveň za to něco požadoval – jugoslávská vláda měla upustit od neutrálního postoje, a naopak bylo víc než žádoucí na důkaz přátelské podpory přistoupit k Paktu tří. Protokol o připojení Jugoslávie k Paktu byl podepsán 25. března 1941, v čemž část veřejnosti spatřovala akt zrady národních zájmů (zejména v Srbsku). Demonstrace, které následovaly, vyvrcholily vojenským převratem v noci z 26. na 27. března 1941, provedeným skupinou důstojníků a generálem letectva Borivojem Mirkovićem. Pučisté byli úspěšní, ovládli Bělehrad, sesadili regentskou radu a dosadili na trůn zplnoletněného Petra II. Zároveň ale logicky museli řešit politické vazby, které „zdedili“. Proto se snažili přesvědčit Berlín a Řím, že závazky Jugoslávie zůstanou neměnné, ale rovněž americké a britské velvyslance o tom, že nelze přeci rozhněvat Hitlera vystoupením z Paktu tří. Adolf Hitler však na jejich ujišťování příliš nedbal. V reakci na bělehradský puč rozhodl o doplnění chystané operace proti Řecku v podobě útoku na Jugoslávii. Německý postup byl velmi rychlý: 6. dubna 1941 ráno byly podniknuty nálety na Bělehrad a několik dalších měst, ale již 17. dubna podepsána dohoda o bezpodmínečné kapitulaci armády. Královská Jugoslávie se zhroutila, wehrmacht vstoupil do Záhřebu a ustašovci vedení Slavkem Kvaterníkem 10. dubna 1941 vyhlásili stát NDH (Nezavisna država Hrvatska – Nezávislý stát Chorvatsko).⁴⁴

bělehradská vláda si ponechala vliv na zahraniční záležitosti a obchod, obranu, bezpečnost a dopravu. Bánem byl jmenován Ivan Šubašić.

⁴⁴ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 434-453.

Jugoslávská zahraniční politika mezi dvěma světovými válkami

Hlavním úkolem zahraniční politiky nově vzniklého státu se stalo zajištění vlastních pozic vůči tlakům sousedních zemí. Království představovalo jednu ze zemí, o které se na východní části kontinentu hodlala v rámci vytváření opor proti Německu a Rusku (později Sovětskému svazu) opřít Francie, s níž Král Alexandr sympatizoval. 14. srpna 1920 byla podepsána jugoslávsko-československá obranná dohoda, 23. dubna 1921 československo-rumunská a 7. června 1921 také dohoda jugoslávsko-rumunská. Vznikl tak svazek Malé dohody, který si za hlavní úkol stanovil zachování poválečného poměru sil a územního státu quo ve střední Evropě.⁴⁵ Francie pro Jugoslávii představovala spojence proti nepřátelské Itálii nárokuje si Jadran a východní Středomoří, a Rumunsko pak oporu vůči Sovětům.⁴⁶ Gabriele d'Annunzio, kontroverzní italský voják, spisovatel a politik, se cítil pobouřen výsledky poválečných vyrovnání a zejména pak tím, že město Fiume (chorvatská Rijeka) připadlo Jugoslávii. Proto se s praporem 2 tisíc nacionalistů vydal město obsadit. Italská vláda se od jeho kroku původně distancovala a vyhlásila městu blokádu. D'Annunzio zde v reakci na vládní kroky vyhlásil nezávislou republiku, následně po uzavření rappalské smlouvy r. 1920 Itálii vyhlásil válku, ale po bombardování města italským námořnictvem se vzdal.⁴⁷ Mussoliniho vláda v r. 1922 Rijeku anektovala a obsadila armádou, což Království SHS uznalo tzv. Bělehradskou konvencí r. 1924. Mussolini se však o poloostrov a Jadran nechtěl s nikým dělit, proto v listopadu 1926 uzavřel italsko-albánský pakt, který přiznával Římu výsadní práva, a následně v dubnu 1927 smlouvu o věčném přátelství s Maďarskem. Dohodu, kterou naopak vzájemně uzavřely Jugoslávie s Francií v listopadu téhož roku, považoval za přímý útok proti svým zájmům na Jadranu, proto Itálie iniciovala v totožném období uzavření tzv. druhého tiranského paktu, čímž si de facto zajistila nad Albánií poručnictví na následujících dvacet let.⁴⁸

Bělehradská vláda na přelomu 20. a 30. let nadále sledovala linii orientace na Francii a Malou dohodu. V rámci upevňování vzájemných svazků byl ke stávajícím dohodám v červnu r. 1930 podepsán dodatek, rok nato jednotná vojenská úmluva a v Ženevě v únoru 1933 pak upevněny organizační formy podpisem tzv. Organizačního paktu.⁴⁹ Král Alexandr počátkem

⁴⁵ Tamtéž, s. 413-414.

⁴⁶ M. TEJCHMAN, *Balkán ve 20. století*, s. 108-109.

⁴⁷ Gabriele d'Annunzio, https://cs.wikipedia.org/wiki/Gabriele_d%27Annunzio (10. 6. 2022).

⁴⁸ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 413-415.

⁴⁹ Jugoslávie také postupně posilovala své obchodní vazby s Německem, důležitým odbytištěm pro jugoslávské produkty.

října 1934 odcestoval na oficiální návštěvu do Marseille, což se mu ale krátce nato stalo krokem osudným, neboť na něj a francouzského ministra Louise Barthoua byl 9. října spáchán atentát, kterému oba muži podlehli. Smrt panovníka Jugoslávii přinesla něco, co možná tehdy čekal jen málokdo – zdálo se, že se znesvářené národy opět semkly. Srbové truchlili po panovníkovi ze „svého“ rodu a Chorvati si spolu se Slovinci začali o to víc uvědomovat, do jaké míry je ohrožuje italská expanzionistická politika.⁵⁰ Několik následujících let se pak neslo v duchu urovnávání vztahů mezi Bělehradem, Itálií a Bulharskem. 24. ledna 1937 byla s Bulharskem v Bělehradě podepsána Smlouva o věčném přátelství (což ale fakticky znamenalo oslabení Malé dohody). Tehdejší předsedové vlád Stojadinović a Kjoševanov spolu uzavřeli tajnou dohodu o podpoře úsilí Sofie při změně bulharsko-řeckých hranic. 25. března téhož roku pak následovala Smlouva o přátelství a neutralitě s Itálií včetně dodatku, kterým se italský ministr zahraničí Ciano zavázal k zákazu činnosti ustašovské emigrace v zemi. Bělehrad v rámci vzájemných vstřícných kroků nabídl uznání anexe Habeše a přiznání určitých práv v Albánii. Nicméně souběžně s těmito kroky uzavřelo r. 1936 dohodu s Itálií i Německo, kterou uznalo Mussoliniho prioritu v Jugoslávii i na celém Jadranu.⁵¹

Události, které se odehrály v září r. 1938, jugoslávskou společnost názorově rozdělily. Vláda se obávala případného maďarského útoku na Československo a za žádných okolností nechtěla být zatažena do potenciálního válečného konfliktu. Naproti tomu část jugoslávských obyvatel (zejména srbských) byla ochotna za Československo bojovat, což vyústilo ve velkých městech v řadu velkých manifestací s účastí desetitisíců lidí.⁵² 26. srpna 1939 byla podepsána dohoda Cvetković – Maček, která fakticky ukončila složitá jednání vlády a Chorvatské selské strany, a nová vláda navázala perzekucemi a terorem na kroky vlád předchozích - rozpustila skupštinu, soustředila pro sebe zákonodárnou moc a začala zřizovat koncentrační tábory pro odpůrce režimu. Po vypuknutí druhé světové války se však vláda v Bělehradě dostala do složité pozice. Sice vyhlásila neutralitu, ale zároveň také ohlásila, že hodlá setrvat v přátelských vazbách s oběma bojujícími stranami. Francie v létě r. 1940 padla, což přimělo místní vládu postupovat vůči Berlínu ještě opatrněji – i proto přistupovala k britským snahám o vytvoření sestavy neutrálních států (Jugoslávie, Řecko a Turecko) velmi liknavě. Jenže v říjnu přišla útokem Itálie na Řecko válka i na Balkán, a v listopadu pak k Paktu tří přistoupily i Rumunsko a Maďarsko. Adolf Hitler měl eminentní zájem o volný přístup k jugoslávským surovinám

⁵⁰ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 435-437.

⁵¹ Tamtéž, s. 435-436.

⁵² Tamtéž, s. 436.

a strategicky výhodnou lokalitu, kterou země představovala, proto jeho zájem o toto území stále stoupal. Bělehradské vládě nabízel různé ústupky a výhody (např. řecký přístav Soluň), ale na oplátku varoval, že již nebude tolerovat její neutrální postoj, který dosud deklarovala. Vláda zvažovala možnosti, ale nakonec rozhodl faktor připojení Bulharska k Paktu 1. března 1941, protože mimo jiné svolilo se vstupem německé armády na své území (Německo totiž tehdy připravovalo útok na Řecko). Jugoslávie tím byla obklíčena nejen italskými, ale nyní i německými vojenskými jednotkami. Německému nátlaku šlo vzdorovat čím dál hůře – a 25. března přistoupila k Paktu tři rovněž. Akt podpisu však vyvolal v srbské části království velké rozhořčení, protože v něm místní obyvatelé spatřovali zradu národních zájmů. Následovala řada demonstrací na různých místech a v noci z 26. na 27. března pak byl proveden důstojnický vojenský převrat. Následné události jsem popsala v předchozí kapitole - pučisté sice Bělehrad ovládli, ale Adolfa Hitlera se jim přesvědčit nepodařilo. Proto byl 6. dubna brzy ráno zahájen německý útok a již 17. dubna podepsána dohoda o bezpodmínečné kapitulaci zbytku jugoslávské armády.⁵³

⁵³ Tamtéž, s. 439-443.

Meziválečné hospodářství

Království SHS představovalo ve 20. letech 20. století zaostalou agrární zemi s jen velmi málo rozvinutým průmyslem. Území, která v něm nyní byla spojena, se svou úrovní lišila oblast od oblasti: nevyrovnanost úrovní panovala zejména mezi zeměmi bývalého Rakouska-Uherska, jižními oblastmi starého Srbska, Černou Horou a Makedonií s Kosovem. Hospodářské roztržitosti příliš nepomohly ani rozpory vnitropolitické, které částečně blokovaly nutný rozvoj. Rovněž bylo třeba sjednotit fiskální systémy, protože jednotlivé země dosud používaly několik různých měn (srbské dináry, černohorské perpery, bulharské leva a rakouské koruny) – pro vytvoření jednotné měnové linie posloužil srbský model s přednostní podporou státního rozpočtu z nepřímých daní.⁵⁴

Ačkoliv vláda vyvíjela určité úsilí, s nevyhovujícím stavem hospodářství, nízkou úrovní průmyslu, rozdílnými komunikačními systémy a přetrvávající obecnou zaostalostí se jí po celá 20. léta jako celku nedařilo trvale vypořádat.⁵⁵ Národní hospodářství se opíralo zejména o zemědělství a uplatnění v něm v rámci zaměstnání našlo celkem 80 % tehdejších obyvatel. Aby mohl být uspokojen požadavek půdy rolníkům, na které by mohli hospodařit, vydal princ regent Alexandr 6. ledna 1919 manifest s příslibem řešení, na nějž navázala Protićova vláda Předběžným ustanovením o přípravě pozemkové reformy, čímž byla fakticky zrušena feudální povinnost např. v oblastech Bosny, Makedonie a Kosova. Samotné provádění reformy se ale táhlo přes deset let a rovněž ho komplikovala i všudypřítomná korupce. Zaostalá agrární výroba byla znát ještě v r. 1927, kdy byla dokonce až třetina orné půdy obdělávána dřevěnou radlicí a hnojiva spolu se zemědělskými stroji se používala pouze na větších hospodářstvích ve Slovinsku, Vojvodině, Slavonii a Chorvatsku. Nízké výnosy ze zemědělské výroby často nebyly schopny zajistit obtojně podmínky početným rolnickým rodinám, a na druhou stranu se také venkované kvůli nedostatečnému tempu průmyslového rozvoje a služeb celkově nemohli stěhovat do měst v takovém počtu, v jakém by to jejich početné komunity k zajištění obživy potřebovaly. Města tehdy mohla pojmout pouze asi 8 % obyvatel z celkového počtu osob, což znamenalo, že řada z nich odcházela pracovat do zahraničí – např. do Itálie, Spojených států, Argentiny nebo Austrálie. V roce 1927 navíc zemi postihla neúroda, řada podniků zbankrotovala a následkem neutěšené situace a na sebe navazujících potíží tak v řadě

⁵⁴ Vláda také počátkem r. 1920 okolkovala původní rakouská platidla.

⁵⁵ Negramotných obyvatel bylo tehdy v Království více než polovina. Pro příklad dva protipóly: ve Slovinsku sice pouze 9 %, ale např. v Makedonii až 84 %.

oblastí vypukl hladomor (Dalmácie, Hercegovina, Černá Hora). Nízká efektivita agrárního sektoru i přes vývoz produktů do zahraničí paralyzovala ekonomiku.⁵⁶

Hlavní zdroje obživy tehdy představovaly kukuřice a pěstování zeleniny. Část rolnictva žijících v Makedonii a Bosně se věnovala pěstování tabáku, ale narážela na demoralizující státní monopol – stát od nich sice tabák vykupoval, ale následně ho přeprodával za dvacetinásobně vyšší hodnotu oproti ceně výkupu. Z hlediska průmyslové výroby se nejvíce podniků nacházelo ve Slovinsku a Chorvatsku. Díky vysoké návratnosti kapitálu a využití vlastních surovin pak převládaly ty, které se zaměřovaly zejména na potravinářství a textilnictví. Jugoslávie kromě potravin vyvážela i další sortiment – s vývozem mědi a antimonu dokonce v Evropě dominovala. Export těchto dvou položek pak dále doplňovaly ještě zlato, stříbro a asfalt. V některých odvětvích měl poměrně logicky hlavní vliv a rozhodující slovo zahraniční kapitál. Ze sta procent se to týkalo těžby barevných kovů a v ostatních odvětvích se pak jeho podíl pohyboval mezi 60-90 %. Koncem 20. let 20. století zde z hlediska nejrozsáhlejších investic dominovaly Francie a Anglie. Počátkem 30. let mělo Království jen čtyři velká města: Bělehrad (266 tisíc obyvatel), Záhřeb (185 tisíc),⁵⁷ Suboticu (100 tisíc) a Lublaň (79 tisíc).⁵⁸

Jugoslávie se s důsledky hospodářské krize, která se dostavila počátkem 30. let, vyrovnávala poměrně těžce – k relativně uspokojivému stavu, který dorovnal stav před krizí, se dopracovala až v roce 1936. Snížené rozsahy odbytišť a klesající ceny zemědělských výrobků ji pak od r. 1934 začaly stále více směřovat k Německu, které více než uvítalo přísun potravin a surovin, za což bylo formou výměny bez potřeby peněžní hotovosti schopno a ochotno nabídnout vlastní průmyslové zboží. Jugoslávská ekonomika byla na Německu stále více závislá: od r. 1935 totiž narůstalo její clearingové aktivum u Říšské banky (ročně o 300 milionů dinárů) a aby jej byla alespoň částečně schopna snížit, musela do říše zvýšit dovoz.⁵⁹

Díky vlivu zahraničního kapitálu se mohla rozvinout některá průmyslová odvětví a pokrok byl rovněž zaznamenán i v oblasti služeb a dopravy. Ve 30. letech tak mohlo být postupně vybudováno 1 000 km nových železničních tratí, opraveno 40 tisíc km silnic a postaveno 1 200 nových mostů. I přes pokrok v některých průmyslových odvětvích

⁵⁶ Do Itálie tehdy putovala dokonce ¼ celkového jugoslávského exportu ve formě potravin.

⁵⁷ Záhřeb v té době představoval finanční centrum celého Království.

⁵⁸ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 409-413.

⁵⁹ V r. 1932 představoval jugoslávský vývoz do Německa 11 %, o tři roky později již 23,5 % a v r. 1938 dokonce 43 % veškerého exportu. Import z Německa v téže době stoupl z 17,7 % na 26,2 a následně 39,4 %.

a částečnou prosperitu ekonomiky se ale trvaleji nepodařilo vyřešit těžké životní podmínky mnoha dělnických rodin.⁶⁰

⁶⁰ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 433.

Židovské komunity v Království Jugoslávie

Židé:

Chorvatsko, Slavonie a Mezimuří (1921) ⁶¹	20 562
Vojvodina (1931) ⁶²	21 000
Srbsko před vypuknutím 2. světové války ⁶³	33 000
Bosna a Hercegovina (1918 ⁶⁴ /1926 ⁶⁵)	14 000/13 000

Království Jugoslávie představovalo velmi složitý stát rozlohou svého území i dosud komplikovaným systémem správy. Na jednom území spolu musela koexistovat náboženství s naprosto rozdílnými zvyky: pravoslavní Srbové s Makedonci, katoličtí Chorvaté a Slovinci, územně roztroušení Židé a spolu s nimi také Bosňáci, Albánci a Turci, kteří vyznávali víru muslimskou.⁶⁶ Židovská komunita tehdy obsáhla přibližně 70 tisíc Židů, přičemž 60 % náleželo ke komunitě Aškenázů a 40 % Sefardům. Většina z nich přebývala ve městech a tvořila cca 0,5 % populace. V počátcích Království SHS na ně bylo nahlíženo rozdílně: Srbští Židé představovali díky zapojení do bojů 1. světové války v rámci srbské armády loajální jednotku, jejíž identita nebyla zpochybňována, a navíc hovořili místním jazykem (srbsky). Bosenští Sefardé byli díky usídlení v regionu po čtyři předchozí století přijímáni jako domorodci. Aškenázové (v Záhřebu, severním Chorvatsku, Slavonii a Vojvodině) si jazyk osvojili taktéž poměrně rychle a dokázali se kulturně a politicky asimilovat, nicméně byli oproti Sefardům stále pokládáni za cizince - zejména proto, že na nové území přišli z jiných částí Rakouska-Uherska, ačkoliv zde již část z nich žila velmi dlouho. Ve dvacátých letech 20. století bylo možné ve větších městech Jugoslávie pozorovat nárůst antisemitských tendencí, Židé byli obviňováni z nulové loajality k novému státu a ekonomického vykořisťování Chorvatů a Srbů.

⁶¹ M. ŠVOB, *Židovi u Hrvatskoj I*, s. 89.

⁶² *Histoire des Juifs en Serbie*, 3. 6. 2021, https://cs.frwiki.wiki/wiki/Histoire_des_Juifs_en_Serbie (14. 6. 2022).

⁶³ *History of the Jews in Serbia*, 12. 4. 2022, https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Jews_in_Serbia (14. 6. 2022).

⁶⁴ *Bosnia and Hercegovina*, Jewish Heritage Europe, 2021, <https://jewish-heritage-europe.eu/bosnia-and-hercegovina/> (14. 6. 2022).

⁶⁵ *Dějiny Židů v Bosně a Hercegovině*, https://wikiji.com/wiki/history_of_the_jews_in_bosnia_and_hercegovina#Kingdom_of_Yugoslavia (14. 6. 2022).

⁶⁶ M. ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 387.

Přesto však (až do vstupu Jugoslávie do 2. světové války) žádná z politických stran neaplikovala ve svých stanovách úřední kroky proti židovským komunitám. Sionismus, jehož zárodky se objevily na samém počátku 20. století v Osijeku a Záhřebu, pro Židy nepředstavoval pouhou ideologii směřující k vytvoření vlastního státu, ale rovněž boj za židovské obrození. Po 1. světové válce se hnutí rozšířilo ze Záhřebu do dalších aškenázských komunit a koncem 20. let též mezi sefardské. Dá-li se to tak nazvat, pak jisté zlaté období přišlo paradoxně s vyhlášením diktatury králem Alexandrem v r. 1929. Vláda dostala pod kontrolu celou společnost, antisemitské incidenty na několik let prakticky vymizely a král sám dokonce několikrát navštívil různé židovské instituce. Zlom však přišel s rokem 1933, kdy se k moci v Německu dostal Adolf Hitler. Nacisté začali v Jugoslávii financovat aktivity pronacistických kruhů, takže bylo vcelku logické, že antisemitská kampaň bude v různých podobách narůstat. Na konci 30. let se sice jugoslávské vládní kruhy snažily přesvědčovat židovskou komunitu o tom, že jejich rovnost a občanská práva nebudou nijak ohrožována, skutečnost ale byla jiná. V roce 1939 byla na základě shodného stanoviska bělehradské vlády a vedení nově vzniklé Chorvatské bánoviny zavedena přísná politika vůči židovským emigrantům z Říše a dalších evropských zemí a následující rok v září vláda přijala dva zákony (dekrety), které jejich práva okleštily. První dekret fakticky zakázal velkoobchod s potravinami těm firmám, jejichž majitelé či spolumajitelé byli židovského původu, a druhý zavedl numerus clausus pro univerzity, střední pedagogické školy a jiná odborná učiliště (počet židovských studentů musel být vyrovnán poměrnému procentu Židů vůči celkovému počtu obyvatel a opatření bylo uvedeno v platnost již v akademickém roce 1940-1941).⁶⁷

⁶⁷ I. GOLDSTEIN, *The Jews in Yugoslavia*, web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_goldstein.pdf (14. 6. 2022).

Jugoslávští Židé a nacistické Německo⁶⁸

Jak již bylo uvedeno, v meziválečné Jugoslávii se nacházelo přibližně 70 tisíc Židů. Velmi dobře si uvědomovali své ohrožené postavení nejen ve společnosti tehdejšího Království, ale i stran nově zavedeného režimu německých nacistů. K 1. dubnu 1933 hitlerovci vyhlásili ekonomický bojkot Židů v Německu a protireakce v podobě bojkotu zboží německého na sebe nenechala dlouho čekat. Postoj Židů v Jugoslávii však zpočátku nebyl jednotný, omezovali se pouze k lokálně mířeným akcím. Chorvatští obyvatelé se spíše klonili na stranu Německa a na místní Židy tak nahlíželi s despektem. Zřejmě i proto, že pro ně představovali ekonomickou konkurenci. Jestliže se tedy židovští obchodníci a průmyslníci nestavěli k bojkotovému hnutí otevřeně, snažili se alespoň někteří z nich ztěžovat odbyt zboží z Říše. Ekonomická situace v Království nebyla jednoduchá. Německý obchod sice zaznamenal omezení a ztráty odbytu, ale jednalo se v první řadě spíše o vliv vysokého cla, které bylo na výrobky uvaleno po ukončení platnosti německo-jugoslávské obchodní smlouvy, a zároveň kursu marky a dináru, jenž výrobky z Německa oproti jiným zemím výrazně znevýhodňoval. Řetězový dopis, který vyzýval židovské souvěrce k připojení se k bojkotu, se objevil také v Sarajevu v polovině června 1933 a v prosinci téhož roku v Bělehradě. V tomto případě sice nelze detailně vystopovat, jakými cestami se do Bělehradu přesně dostal, ale domnívám se, že jedním z kroků, které předcházely jeho odeslání prostřednictvím německého

⁶⁸ K tématu německého bojkotu více viz: Michael FELDBERG, *American Jews. The Anti-Nazi Boycott of 1933*, <https://www.myjewishlearning.com/article/the-anti-nazi-boycott-of-1933/> (10. 6. 2022); Sharon GEWIRTZ, *Anglo-Jewish Responses to Nazi Germany 1933–39: The Anti-Nazi Boycott and the Board of Deputies of British Jews*, *Journal of Contemporary History* 26, London 1991, s. 255–276; Moshe GOTTLIEB, *The Anti-Nazi Boycott Movement in the United States: An Ideological and Sociological Appreciation*. *Jewish Social Studies* 35, č. 3/4, Indiana 1973, s. 198–227; Tomáš JIRÁNEK, *Hospodářský bojkot jako odpověď na antisemitismus. Příklad druhé Československé republiky*, *Theatrum historiae* 21, Pardubice 2017, s. 223–250; Zbyněk VYDRA, *British Jewry and the Attempted Boycott of Nazi Germany, 1933–1939*, *Theatrum historiae* 21, Pardubice 2017, s. 195–219; Blanka ZUBÁKOVÁ, *Židé v meziválečném Polsku a odkazy jejich bojkotu jako obrany před antisemitismem. Hospodářské, kulturní a společenské odezvy*, *Moderní dějiny* 27: sborník k dějinám 19. a 20. století, č. 1, Praha 2019, s. 49–77.

velvyslanectví z Bělehradu do Berlína, byl ten, který popisují v pasáži s tiskem (dopis Asociace židovských svazů mládeže Království Jugoslávie, kterým organizace informovala německé velvyslanectví v Bělehradě o přistoupení k bojkotu). V následujících letech nebylo možné dopady protiněmeckého bojkotu přesně vysledovat, protože neexistoval dostatek pramenné základny. Určité zmínky však bylo možné dohledat v dobovém tisku, ale i ty postupně slábly.⁶⁹ Nelze vyloučit, že bojkot v jugoslávské společnosti dále pokračoval, ale výzkum je v této lokalitě teprve v začátcích. Svůj vliv na nedostatečné zdroje v archivech mohl mít i fakt, že se vymezování se proti německé produkci stáhlo do soukromé sféry a neprojevovalo se tak příliš veřejně.

⁶⁹ T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 226-232.

Řetězový dopis

Řetězový dopis představoval jeden z možných pokusů, jak ztížit odbyt německého zboží a šířit myšlenku bojkotu dále. Pro ty osoby, které chtěly bojkotovému hnutí napomoci, ale zároveň se obávaly perzekucí v případě, že by své myšlenky prezentovaly viditelnějšími cestami, představoval vítanou výhodu – mohl být totiž šířen neveřejně a pouze za určitých pravidel. Rozeslán byl primárně v německém jazyce, na což jistě mohl mít vliv fakt, že velká část Židů v Evropě tehdy hovořila hlavně německy, nicméně v polovině června r. 1933 se objevil v Sarajevu také v srbochorvatském překladu (prostřednictvím sdružení World Organisation for German Boycott). Dle dosavadních dostupných údajů měl tento apel kořeny ve Spojených státech. V textu výzvy je sice uvedeno datum zahájení bojkotu 1. dubna 1933, nicméně nelze říci, zda je tento údaj shodný s počátkem její distribuce. Rovněž nelze přesně určit, kolik adresátů jej přeposlalo dále a kolikrát byl text rozmnožen. Zřejmé je ale to, že koloval v mnoha zemích světa. Obecné pokyny k jeho distribuci zněly následovně: příjemce výzvy měl exemplář osmkrát rozmnožit a rozeslat dále spolehlivým přátelům. Text měl být rovněž doplněn uvedením čísel a míst příjemce spolu s odesílatelem, ale také zmínkou, že se jedná o třetí překlad a je žádoucí ho převést do jazyka dle země, do které bude dále putovat. Řetězec měl být předběžně uzavřen k 15. září 1933 a poslední příjemci ho měli odeslat na adresu „N. Y., hotel Waldorf – Astoria, James W. Parker“.⁷⁰

⁷⁰ T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 226-232.

SVĚTOVÉMU ŽIDOVSTVU A KULTURNÍMU SVĚTU!

Existence statisíců židovských souvěrců je ve 20. století nanejvýš ohrožena. Židovští intelektuálové, obchodníci, frontovní vojáci atd. jsou zaháněni do nejhlubší bídy a záhuby. Proti tomuto hanobení kultury a barbarství se vzpírá celý kulturní svět slovem i písmem. Bezmezná ponižování, které musí židovstvo v Německu snášet, je kulturním světem bez ohledu na vyznání jednoznačně odsuzováno. Německému státu se podařilo od 1933 vytvořit státní občany druhé třídy a židovstvo zatlačit zpět do doby, kdy se nosila žlutá značka. Židé jsou [vyháněni] ze školních kabinetů, univerzit, nemocnic, soudních budov, svazů, divadel, uměleckého života, literatury, dokonce i tělesné cvičení je židovským souvěrcům zakázáno. Od 1933 platí v Německu jen povinnosti bez práv. Ano, dál platit daně, a když na to přijde, pro Německo zemřít jako v 1914, na to jsou Židé dobří dost. Proč říšská vláda neplatí zpět daně židovským občanům s okamžitou platností až k 1914? Nebo třeba půjčky židovských bankéřů? Proč říšská vláda na základě svých nouzových opatření během 24 hodin nevrátí tisícům židovských matek jejich válečné oběti? Proč se nedělá rozdíl mezi tím, kdo je, a kdo není Žid, jde-li o nasazení pro Německo?

LIDÉ, PŘÁTELE, SOUVĚRCI!

Proti tomuto duševnímu a hospodářskému zotročení je naší nejsvětější povinností bojovat všemi prostředky. Je naší nejsvětější povinností bojovat proti tomuto duševnímu a hospodářskému zotročení všemi prostředky. Povedeme svůj boj. Nemůžeme na ulice. To by také bylo neúčelné. Svůj boj ale můžeme vést houževnatě a neochvějně úspěšně uvnitř našeho uzavřeného kruhu. Říšská vláda zveřejnila svůj čtyřletý plán. Během této doby např. chce židovstvo zničit hospodářsky. Jako odpověď usnesl se výkonný výbor „Světové organizace pro bojkot Německa /World Organisation for German Boycott, Weltorganisation zur Durchführung des deutschen Boykotts/, která z taktických důvodů zatím nezveřejnila, kde sídlí, odpovědět rovněž čtyřletým plánem. Je proto povinností a úkolem světového židovstva s neotřesitelnou houževnatostí a bezzbytku uplatňovat naše bojkotová opatření.

- 1) Od 1. dubna 1933 až do odvolání je zakázán jakýkoliv obchodní vztah s říšskoněmeckou firmou, zahrnující nákup zboží.*
- 2) Od 1. dubna až do odvolání je zakázáno najímat říšskoněmecké zaměstnance, zvláště v USA, poslíčky, zahradníky a vychovatelky.*
- 3) Od 1. dubna až do odvolání je ponecháno na vlastním úsudku, zda poskytovat Německu jak krátkodobé, tak dlouhodobé úvěry, a stávající úvěry, pokud to poskytovateli nebude škodit, stáhnout.*

4) *Od 1. dubna 1933 až do odvolání jako nejdůležitější úkol je nutno odrazovat souvěrce i přátelské jinověrce od cesty do Německa.*

5) *Od 1. dubna 1933 až do odvolání je třeba za nejdůležitější úkol a za samozřejmou povinnost považovat bojkot říšskoněmeckých divadel, filmových představení atd., stejně jako říšskoněmeckých knih a časopisů.*

Chceme a můžeme tyto body splnit, a tím dosáhnout svého cíle. Chceme a můžeme tyto body splnit, a tím dosáhnout svého cíle. Náš oprávněný boj podporuje celý svět, neboť plány Německa jdou nejen proti židovstvu, ale také proti světovému míru. Zrovnoprávnění Německa, tj. znovuvyzbrojení, znamená světovou válku. A zde Německo narazí na oprávněný odpor zbytku světa. Německý duch z 1933 ale nechce mír; nechce ani hospodářský rozvoj ve spolupráci s ostatními státy, chce brutalitu a násilí. Německo se bude muset sklonit před hospodářským bojkotem. Den našeho vítězství bude odpovědí nejen naší, ale celého kulturního světa na německé barbarství. Budeme hrdi na to, že jsme dokázali bez krveprolití pokořit 80 milionů zneužitých lidí a znovu na ně hledět jako na přátele a lidi. Každý z nás, kdo přistoupí na naše programové body, pak bude moci v kruhu svých blízkých otevřeně prohlásit, že bojoval za svobodu vlastní i celého lidstva až do vítězného konce.

SOUVĚRCI A BRATŘI!

Nechceme nic jiného než mír, a ten nám chtějí vzít také. My ho ale budeme bránit do posledního dechu!

S bratrským pozdravem

POMOZTE NÁM.

POKYNY:

Pošli osm exemplářů svým nejdůvěryhodnějším přátelům. Uved' pouze město a číslo, místo jmen by měla být napsána jen čísla po sobě jdoucí. Toto prohlášení by mělo být zasláno kromě Německa do celého světa. Je-li to možné, pošlete ho svým bratrům, kteří žijí ve stejné zemi jako vy, aby bylo možné jej rychleji šířit. Mělo by být odesláno do dvou dnů od obdržení tohoto sdělení. Nedbalost rovná se zradě! Tento řetěz by měl být předběžně uzavřen 15. září 1933 a poslední příjemce necht' jej pošle do N. Y., hotel Waldorf – Astoria, na jméno James W. Parker.

Řetěz odešel ze státu New York City s poznámkou č. 12450 přes Paříž, odkud odjel s číslem 14210 do Vídně, z Vídně s číslem 14211, a já ti ho předávám, bratře, s číslem 14227 dále do Jugoslávie.

Nezapomeň uvést přesné číslo a okruh, jedná se o třetí překlad, měl by být v národním jazyce, resp. být přeložen do toho, ke komu se chystá.⁷¹

⁷¹ Převzato z: T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 227-231.

Časová osa 1933–1936

Zde uvádím přehled událostí v letech 1933-1936, sestavených do přehledné osy. Výběr má sloužit k ucelenému přehledu a zároveň také jako pomůcka pro hodnocení následující pasáže s dobovým jugoslávským tiskem. Zvoleny byly většinou ty události, které měly zásadní vliv na mezinárodní politiku nebo zasahovaly do života židovských komunit.

1933

Leden

- **30. ledna:** (Německo) Říšský prezident Paul von Hindenburg jmenoval Adolfa Hitlera německým kancléřem.

Únor

- **16. února:** (Ženeva) Podepsán Organizační pakt Malé dohody, na jehož základě měla mimo jiné vzniknout Stálá a Hospodářská rada.
- **27. února:** (Berlín) Požár zničil budovu Říšského sněmu. O den později byl přijat dekret o požáru Reichstagu, kterým bylo zrušeno mnoho občanských svobod.

Březen

- **5. března:** (Německo) Parlamentní volby. Zvítězili národní socialisté (NSDAP) se ziskem 43,9 % hlasů.
- **15. března:** Adolf Hitler vyhlásil Třetí říši.
- **20. března:** Dokončena stavba prvního nacistického koncentračního tábora v Dachau. K otevření došlo 22. března.
- **21. března:** Židovské organizace oznámily ekonomický bojkot německého zboží.
- **23. března:** (Německo) Reichstag schválil zmocňovací zákon (Zákon pro nápravu nouze lidu a říše).

Duben

- **1. dubna:** (Německo) Nacisté pod vedením Julia Streichera zorganizovali jednodenní bojkot všech židovských podniků.
- **7. dubna:** (Německo) Přijetí zákona o obnovení profesionální státní služby, který prikazoval všem „neárijcům“ opustit právnickou profesi a odejít ze státní služby.

- **21. dubna:** (Německo) Zákaz košer rituálu shechitah.⁷²

Květen

- **10. května:** (Německo) V mnoha městech byly veřejně páleny knihy s „neněmeckým“ duchem.
- **26. května:** (Německo) Národní socialisté předložili zákon k legalizaci sterilizace.

Červen

- **2. června:** (Německo) Nacistické úřady vytvořily pod říšským ministrem vnitra Wilhelmem Frickem „Výbor odborníků pro otázky populační a rasové politiky“.
- **21. června:** (Německo) Zákaz všech nenacistických politických stran.

Červenec

- **14. července:** (Německo) Implementace zákona o prevenci dědičně nemocných potomků.
- **20. července:** Podepsán Říšský konkordát mezi Německou říší a Svatým stolcem.

Srpen

- **23. srpna:** (Německo) Nacisté zveřejnili seznam třiatřiceti osob (první ze čtyř), kterým bylo odebráno německé občanství a pasy – např. židovským autorům Heinrichu Mannovi, Lionu Feuchtwangerovi, Ernstu Tollerovi a Kurtu Tucholskému.
- **30. srpna – 3. září:** (Norimberk) 5. sjezd nacistické strany („Reichsparteitag des Sieges“).

Říjen

- **1. října:** (Československo) Konrad Henlein oznámil založení "Sudetoněmecké vlastenecké fronty".
- **14. října (16. října):** Německo vystoupilo ze Společnosti národů.

Poznámky:

- Adolf Hitler deklaroval své záměry o vytvoření státem podporovaného programu „lidového auta“.

⁷² Shechitah: rituální zabíjení zvířat s přesně danými pravidly (proříznutí hrdla zvířete, přičemž zvíře musí být při vědomí). Porážka prováděná vyškoleným Židem (shochet). *Ritual Slaughter – Shechitah*, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jewish-ritual-slaughter-shechitah> (12. 6. 2022).

- Albert Einstein emigroval z Německa do Spojených států z Německa a vzdal se německého občanství. V říjnu se stal profesorem teoretické fyziky na Princetonu.

1934

Leden

- **1. ledna:** (Německo) Schválen „Zákon o prevenci dědičně nemocných potomků“.
- **10. ledna:** (Německo) Marinus van der Lubbe⁷³ byl popraven.
- **26. ledna:** Německo a Druhá polská republika podepsaly desetiletý německo-polský pakt o neútočení.

Únor

- **9. února:** Podepsána Balkánská dohoda mezi Rumunskem, Jugoslávií, Řeckem a Tureckem.
- **12.-16. února:** Rakouská občanská válka.

Květen

- **24. května:** (Československo) Čtvrtá volba Tomáše Garrigue Masaryka prezidentem.

Červen

- **30. června:** (Německo) Noc dlouhých nožů (vyvraždění nepohodlných příslušníků nacistické strany).

Červenec

- **25. července:** (Rakousko) Zavražděn kancléř Engelbert Dollfuss.

⁷³ Marinus van der Lubbe (1909-1934): holandský komunista, jeden ze zatčených v souvislosti s požárem Říšského sněmu. Soudní proces proběhl v listopadu 1933, během něhož byli všichni podezřelí kromě Lubbeho shledáni nevinnými. Malcolm CHANDLER – John WRIGHT, *Modern World History For Edexcel Specification A*. Oxford 2001, s. 80.

Srpen

- **2. srpna:** (Německo) Zemřel prezident Paul von Hindenburg a Adolf Hitler se prohlásil za vůdce a říšského kancléře.
- **19. srpna:** (Německo) Voliči zpětně podpořili Hitlerovo převzetí pravomocí hlavy státu v referendu s 89,9 % pro. Hitler se tak fakticky stal absolutním diktátorem Německa.

Září

- **5.–10. září:** (Norimberk) 6. sjezd nacistické strany s cca 700 tisíci účastníky. Režisérka Leni Riefenstahl zde natočila film „Triumf vůle“.

Říjen

- **9. října:** (Marseille) Atentát na jugoslávského krále Alexandra I. Karadjordjeviće. Na následky zranění zemřel též francouzský ministr zahraničí Louis Barthou.

1935

Leden

- **13. ledna:** Sárský plebiscit, v němž bylo rozhodnuto k připojení Sárska k Říši.

Březen

- **1. března:** Německo převzalo oblast Sárska z kontroly Společnosti národů.
- **16. března:** (Německo) Vznik Wehrmachtu (německých ozbrojených sil).
- **16. března:** (Německo) Adolf Hitler oznámil německé přezbrojení v rozporu s Versailleskou smlouvou.

Květen

- **19. května:** (Československo) Volby do dolní komory parlamentu. Vítězství Sudetoněmecké strany Konrada Henleina.
- **21. května:** (Německo) Vydán „Zákon o obraně“ (Wehrgesetz), který zakázal Židům vstup do ozbrojených sil (sloužit mohli pouze árijci).

Červen

- **18. června:** Anglo-německá námořní dohoda. Spojené království souhlasilo s německým námořnictvem ve výši 35 % její vlastní námořní tonáže.

Červenec

- **25. července – 25. srpna:** VII. kongres III. internacionály. Politika „Třída proti třídě“ nahrazena výrazným obratem k antifašismu.

Září

- **10.–16. září:** (Norimberk) 7. sjezd nacistické strany v Norimberku („Reichsparteitag der Freiheit“). Odkaz na znovuzavedení povinné vojenské služby a „osvobození“ Německa od Versailleské smlouvy.
- **15. září:** (Německo) Norimberské zákony vstoupily v platnost. Na Hitlerův rozkaz se německou národní vlajkou stala vlajka nacistické strany s hákovým křížem.

Prosinec

- **12. prosince:** (Německo) Heinrich Himmler ohlásil nacistický reprodukční program Lebensborn.
- **14. prosince:** (Československo) Tomáš Garrigue Masaryk ze zdravotních důvodů abdikoval na funkci prezidenta.
- **18. prosince:** (Československo) Edvard Beneš zvolen novým prezidentem.

1936

Únor

- **6.-16. února:** (Německo) Zahájeny IV. zimní olympijské hry v Garmisch-Partenkirchenu.

Březen

- **7. března:** Německo vypovědělo Locarnskou smlouvu a obsadilo demilitarizované území Porýní.

Srpen

- **1.–16. srpna:** (Berlín) Letní olympijské hry. První živé televizní vysílání sportovní události ve světové historii.

Září

- **8.–14. září:** (Německo) 8. sjezd nacistické strany („Reichsparteitag der Ehre“).

Říjen

- **4. října:** (Londýn) Bitva o Cable Street.
- **25. října:** Vznik Osy Berlín–Řím.

Prosinec

- **11. prosince:** (Velká Británie) Abdikace Eduarda VIII.

1933

Leden

Židov

První výraznější lednovou zprávou mimo obecné přehledy o činnosti židovských organizací byl článek Židovské telegrafické agentury, která ve stati z 27. ledna zmínila německé přípravy na Světový sionistický kongres. Dr. Nachum Sokolov⁷⁴ před shromážděním židovských zástupců prezentoval cíle a úkoly, které by měly být probírány, a vyjádřil též potřebu pravidelných setkávání (od r. 1934 každých pět let), aby tak mohlo být pravidelně vyhodnocováno plnění stanovených cílů a zároveň hodnocení aktuální situace.⁷⁵

Jevrejski glas

V rámci evropského turné přicestoval počátkem měsíce do Jugoslávie lord Melchett, prezident trustu anglického chemického průmyslu a čestný prezident Světového svazu Makkabi, aby i zde propagoval sportovní myšlenky organizace.⁷⁶ V Bukurešti ho triumfálním nástupem vítala delegace zástupců židovských organizací. Poté byl přijat k audienci rumunským králem Karlem.⁷⁷ Král projevil zájem o makkabejské hnutí a záležitosti s Palestinou.⁷⁸ Tento krok lze označit za diskutabilní minimálně proto, že si o rok později založil vlastní fašistickou mládežnickou organizaci Stráž vlasti. Částečně měla konkurovat Železné gardě, ale mládežníky nakonec tolik jako garda nezaujala. Lze se zřejmě pouze domnívat, proč král v r. 1933 projevil zájem o židovskou komunitu, neboť o několik let později

⁷⁴ Nachum Sokolov (1859-1936). Sionistický vůdce, spisovatel, překladatel a průkopník hebrejské žurnalistiky. Od r. 1906 generální tajemník Světového sionistického kongresu, nejvýznamnějšího židovského demokratického sdružení. V letech 1931-1935 zastával v této organizaci funkci prezidenta.

⁷⁵ JTA, *Predradnje za židovski svjetski kongres*, *Židov* 4, 27. 1. 1933, s. 1.

⁷⁶ *Lord Melčet dolazi u Jugoslaviju*, *Jevrejski glas* 1, 6. 1. 1933, s. 2.

⁷⁷ Karel II. Rumunský (1893-1953) z dynastie Hohenzollernů (větve Hohenzollern-Sigmarinen). V letech 1930-1940 rumunský král. Zemřel r. 1953 v Portugalsku, kde byl také pochován. V r. 2003 byly jeho ostatky přemístěny do Rumunska. *Karel II. Rumunský*, 5. 3. 2022, https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_II._Rumunský (20. 3. 2022).

⁷⁸ J. T. A, *Rumunjski kralj je primio lorda Melcheta u audijenciju*, *Jevrejski glas* 2, 13. 1. 1933, s. 2.

navázal na protižidovské kroky, k nimž se zřejmě nechal inspirovat hitlerovským Německem.⁷⁹ Nicméně po této lednové návštěvě lord Melchett pokračoval do Bulharska a část cesty z Ruščuku⁸⁰ do Sofie absolvoval v salonních vozech vlaku, který mu byl dán k dispozici. Druhý den po příjezdu byl přijat také králem bulharským.⁸¹ Dalšími Melchettovými cíli měly dle plánů být Konstantinopol, Aleppo a na závěr Palestina.⁸²

Německý ministr vnitra Bracht⁸³ se rozhodl zakročit proti narušování veřejného pořádku a vydal prohlášení směřované k jednotlivým dílčím vládám v zemi. Průběžně totiž docházelo k různým protižidovským excesům, např. opakovanému poškozování obchodů a napadání na veřejnosti. Bracht proto upozornil všechny příslušné správní orgány, že jsou povinny a oprávněny využít služeb policie k potlačení takových nepokojů.⁸⁴ V Berlíně si ale protižidovská kampaň žila svým životem. Na místní univerzitě např. napadla skupina národněsocialistických studentů několik židovských spolužáků. Nejprve uspořádali shromáždění o přibližně 200 lidech, poté vtrhli do budovy a vykřikovali hesla jako: „Zemři, Žide“, „Dostaňte Židy z města“ nebo „Zabijte Židy“. Několik hitlerovců následně zasypalo židovské studenty v univerzitním bufetu židlemi a sklenicemi. Vyhrocená situace však byla na místě poměrně rychle vyřešena zásahem rektora.⁸⁵

⁷⁹ Filip ŠISLER, *Rumunská extrémní pravice v meziválečném období*, Slovanský přehled 94, č. 1, Praha 2008, s. 54.

⁸⁰ Ruse (dříve též Ruščuk): město a důležitý přístav na Dunaji v severovýchodním Bulharsku. *Ruse*, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53747> (6. 6. 2022).

⁸¹ Boris III. (1894-1943), bulharský car (1918-1943). Rod Sachsen-Coburg-Koháry. *Boris III. Bulharský car*, <https://zivotopisyonline.cz/boris-iii-3011894-2881943-bulharsky-car-spojenec-fasistickych-mocnosti/> (20. 2. 2022).

⁸² J. T. A, *Lord Melchett u Bugarskoj. Veliki doček – primanje kod bugarskog kralja*, *Jevrejski glas* 2, 13. 1. 1933, s. 2.

⁸³ Clemens Emil Franz Bracht (1877-1933). Vystudoval práva a ekonomii. Starosta Essenu, člen Strany středu a několika správních a dozorcích rad. V říjnu 1932 jmenován říšským ministrem bez portfeje. Od 3. prosince 1932 do 28. ledna 1933 působil po rezignaci na post essenského starosty jako říšský ministr vnitra, kde byl 30. 1. 1933 nahrazen Wilhelmem Frickem. Zemřel 26. září 1933. Lothar WEISS, *Franz Bracht*, Internetportal Rheinische Geschichte, <https://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/franz-bracht-/DE-2086/lido/57c58647ca4169.80214714> (6. 6. 2022).

⁸⁴ JTA, *U Njemačkoj je zabranjen protujevrejski bojkot. Naredba ministra unutrašnjih djela pokrajinskim vladama*, *Jevrejski glas* 3, 20. 1. 1933, s. 2.

⁸⁵ J. T. A, *Pojačana kampanja Hitlerovaca. Izgredi na berlinskom univerzitetu*, *Jevrejski glas* 4, 27. 1. 1933, s. 2.

Únor

Židov

Úvodní únorové číslo *Židova* z 3. února přineslo informaci o jmenování čelního představitele národních socialistů Adolfa Hitlera na post říšského kancléře. Mimo něj byli také zmíněni někteří jeho hlavní spolupracovníci, např. dr. Frick⁸⁶ na pozici ministra vnitra a Hermann Göring jako ministr bez portfeje.⁸⁷ *Židov* prostřednictvím zprávy JTA zmínil obavy z hitlerovců, kteří si za jeden ze svých cílů kladli připravit židovské občany o občanská práva. Nový politický kurz v Německu se však již před aktem jmenování Hitlera kancléřem prezentoval protižidovskými výpady, tudíž se zlepšení situace do budoucna nedalo očekávat, a to i přesto, že se Židé v minulosti podíleli svou prací a tvorbou např. na budování německé kultury. Zástupci německých Židů navzdory dosavadním represím prohlásili, že s důvěrou očekávají jednání nové vlády a věří ve spravedlnost a ústavní věrnost státního prezidenta.⁸⁸

Číslo 6 zmínilo komentář Benita Mussoliniho,⁸⁹ v němž uvedl, že Židé v Itálii užívají všech občanských práv a dle něj pochází nárůst antisemitismu v některých zemích ze zvýšené

⁸⁶ Dr. iur. Wilhelm Frick (1877-1946). V letech 1933-1943 německý ministr vnitra, 1943-1945 říšský protektor v Čechách a na Moravě. Popraven jako válečný zločinec norimberským soudním tribunálem.

⁸⁷ Hermann Wilhelm Göring (1893-1946). Zakladatel gestapa, ministr letectví, vrchní velitel Luftwaffe, říšský maršál a zástupce říšského kancléře Adolfa Hitlera po většinu období 2. světové války. V r. 1946 odsouzen soudním tribunálem v Norimberku k trestu smrti oběšením, den před popravou však spáchal sebevraždu spolknutím kapsle kyanidu draselného.

⁸⁸ JTA, *Nov antisemitski režim u Njemačkoj i Židovi*, *Židov* 5, 3. 2. 1933, s. 1.

⁸⁹ Benito Amilcare Andrea Mussolini (1883-1945). Italský politik, diktátor, spolutvůrce a průkopník fašismu. Byl zajat na útěku se svou milenkou Clarou Petacci antifašistickými bojovníky v dubnu r. 1945, následně oba zastřeleni a jejich těla pověšena hlavou dolů na nosnicích rozbombardované čerpací stanice v Miláně.

ekonomické bídy. Vlna antisemitismu ustoupí tehdy,⁹⁰ až se ekonomické poměry uklidní.⁹¹ Osmé číslo však již prezentovalo dramatickou změnu společenského režimu v podobě každodenních drastických útoků. JTA popsala náhled na německé Židy údajně jako na „výkaly lidské rasy“, zodpovědné za všechny nepřízně osudu v historii. Informaci doplnila dodatkem, dle kterého je podle příznivců národního socialismu nově nastolovaný režim jedinou možnou záchranou Německa. Navíc mají být též všichni Židé propuštěni ze státních služeb.⁹²

Jevrejski glas

První únorové číslo přineslo informaci o jmenování Adolfa Hitlera kancléřem Třetí říše, což vyvolalo úžas ve světovém tisku (zejména francouzském). Několik zdrojů vyjádřilo naději, že nová Hitlerova vláda nebude mít dlouhého trvání, von Papen jako pruský komisař zůstane páнем situace a opora v otevřenější zahraniční politice setrvá v rukou ministerstva zahraničí.⁹³ Tisk také polemizoval nad silou Hitlerova mandátu v parlamentu,⁹⁴ který byl ohrožován

⁹⁰ Faktem je, že postupný vývoj ve 30. letech ekonomické uklidnění v dlouhodobějším horizontu nepřinesl, což se rovněž týkalo i antisemitských projevů v různých formách. Itálie vztahy s Německem, baštou antisemitismu, naopak utužovala. V roce 1936 tyto dvě země společně intervenovaly ve španělské občanské válce podporou generála Franka a o dva roky později, tedy v r. 1938, Itálie na svém území dokonce umožnila zavedení německých rasových zákonů. Zajímavý rozbor nabízí kniha *Papežovi Židé*, která přináší jiný náhled na Pia XII., kterému se dokonce přezdívalo „Hitlerův papež“. Autor prezentuje nový náhled na dosud známé okolnosti: díky zpracování dlouhodobě utajovaných materiálů představuje papežovu méně známou část osobnosti a činnosti, vazby na židovské komunity v Římě a Třetí říši, plány na evakuaci Židů a spojeneckých uprchlíků z Říma přes Evropu do USA a Palestiny, ale také opatřování falešných dokumentů a ochrany těm, kteří během 2. světové války v Římě z různých důvodů zůstali. Giuliano PROCACCI, *Dějiny Itálie*, Praha 1997; Gordon THOMAS, *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*, Praha 2013.

⁹¹ JTA, *Internacionala antisemita-Mussolini o antisemitizmu*, Židov 6, 10. 2. 1933, s. 6.

⁹² JTA, *Tragedija njemačkih Židova - „hladan“ pogrom u Njemačkoj*, Židov 8, 24. 2. 1933, s. 1.

⁹³ Franz von Papen (1879-1969). Zaujal klíčovou roli při zániku Výmarské republiky a pomohl Adolfu Hitlerovi k získání pozice německého kancléře. 1921-1932 poslancem pruského zemského sněmu, 1932 povýšen na kancléře. Kvůli tlaku opozice na funkci rezignoval a po lednových volbách r. 1933 přesvědčil prezidenta Hindenburga, aby kancléřem jmenoval Adolfa Hitlera. Sám Papen se stal vícekancléřem. Amy TIKKANEN, *Franz von Papen*, <https://www.britannica.com/biography/Franz-von-Papen> (20. 2. 2022).

⁹⁴ K volbám do Říšského sněmu, které se konaly 6. listopadu 1932, se dostavilo 79,9 % voličů a hlasování dopadlo takto: strana NSDAP obdržela 33,1 %, SPD (sociální demokracie) 20,4 %, KPD (komunisté) 16,9 % a Centrum (Katolický střed) 11,9 % hlasů. V přepočtu na mandáty se pak jednalo o: u NSDAP 196 křesel, SPD 121, KPD 100 a Katolického středu 70. *Volby do Říšského sněmu*, <https://www.fronta.cz/kalendar/volby-do-risskeho-snemu> (11. 6. 2022); *Německé volby do říšského sněmu 1932*, [https://cs.wikipedia.org/wiki/Německé_volby_do_říšského_sněmu_1932_\(listopad\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Německé_volby_do_říšského_sněmu_1932_(listopad)) (11. 6. 2022).

německými komunisty, váhajícím Katolickým středem a Bavorskou lidovou stranou.⁹⁵ V říši byl mezitím vydán nový nouzový dekret prezidenta republiky, který cílil proti velké svobodě tisku a veřejnému shromažďování. Stanovil podmínky pro omezení sdružování a zákaz tiskovin, pokud by se provinily znevažováním náboženských prvků ve společnosti, jejich institucí, zvyků nebo obřadních artefaktů. Policie byla oprávněna v takovém případě zasáhnout. Na druhou stranu nelze říci, že by nový nouzový dekret jakkoliv ovlivnil vystupování národních socialistů proti Židům.⁹⁶ V přibližně stejné době, jen na jiném místě, přijal Albert Einstein pozvání ke schůzce s ředitelem JTA (Židovské telegrafní agentury), na které spolu hovořili o Einsteinových plánech organizace Parlamentu duchovních vůdců světa. Podle něj by bylo ideální, kdyby byl vytvořen výbor 25 významných světových osobností (6 členů z Ameriky), řešících populační problémy a reprezentujících myšlenky největších intelektuálů a vrcholných liberálů. Výbor by měl také zasáhnout vždy, pokud by si to vážné problémy lidstva vyžadovaly.⁹⁷

Ústřední sdružení německých občanů židovské víry prostřednictvím dr. Alfreda Hirschberga⁹⁸ a jeho článku „5. března“ promluvilo o mnohaletém boji za vlastní emancipaci a svobodu, ztíženém mnohými překážkami. Vyslovalo přetrvávající důvěru v Ústavu a zákony, odmítlo rezignovat či předčasně kapitulovat a také vyjádřilo naději směrem k dalšímu dění – volbám do Říšského sněmu 5. března.⁹⁹ Napětí z nadcházejících voleb prostupovalo celou společností. Hitlerovský tisk opakoval protižidovské výpady a štvavé kampaně. *Berliner Tageblatt* citoval Wilhelma Kuheho, předsedu národně socialistické frakce v pruském

⁹⁵ Elieser LEVI, *Hitler – kancelar Njemačkog Rajha*, Jevrejski glas 5, 3. 2. 1933, s. 1.

⁹⁶ *Predizborna previranja u Njemačkoj. Nova naredba za nuždu pretsjednika republike uzima u zaštitu jevrejsku vjeru*, Jevrejski glas 7, 17. 2. 1933, s. 1.

⁹⁷ J. T. A, *Einsteinov plan, jedan parlamenat duhovnik vodja*, Tamtéž, s. 1.

⁹⁸ Alfred Hirschberg (1901-1971): právník, editor, židovský aktivista. Od r. 1921 začal pracovat pro *CV-Zeitung* (noviny organizace Centralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens). Po křišťálové noci v roce 1938 patřil mezi zatčené zástupce židovského tisku a následně byl odeslán do koncentračního tábora Sachsenhausen, v němž strávil jeden rok. V r. 1940 se mu podařilo s rodinou emigrovat do Brazílie, kde navázal na svou původní činnost novináře a aktivisty. Zemřel 20. září 1971. Více k jeho osobě: Casa Stefan ZWEIG, *Biographical Dictionary of Refugees of Nazi Fascism in Brazil*, <https://books.google.cz/books?id=9i5tEAAAQBAJ&pg=PT351&lpg=PT351&dq=alfred+hirschberg&source=bl&ots=pa08D-Evp&sig=ACfU3U3TBt8sKErH-hpTcRt5Cbz58FmPDg&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKewjGq6yKpZz4AhVBUqQKHYSYDCMQ6AF6BAgMEA#v=onepage&q=alfred%20hirschberg&f=false> (6. 6. 2022).

⁹⁹ J. T. A, *Predizborna previranja u Njemačkoj. 5. marta i jevrejski braći*, Jevrejski glas 7, 17. 2. 1933, s. 1.

parlamentu, že budou antisemitské kampaně zesilovat. Na veřejnosti se také objevily plakáty hitlerovců s protizidovským obsahem. Dobovou výjimku představovalo město Viersen v Porýní, jehož vedoucí představitelé veřejně vyjádřili lítost nad útoky místních národních socialistů a sdělili, že pachatelé přečinů byli dokonce vyloučeni ze strany.¹⁰⁰

Březen

Židov

Zděšení z nového německého politického kurzu bylo zmíněno i ve vydání z 3. března. Na vítězství národního socialismu v něm bylo pohlíženo jako na úder blesku, dehonestaci přínosu židovské společnosti evropské kultuře a asimilačních vazeb. Smysl pro lidskou důstojnost utřžil u německých Židů těžký úder. Nový režim přinesl „studný pogrom“ - morální depresi, existenční propad a vylučování z ekonomických procesů. Jednou z možných cest z krize a zároveň nové materiální centrum veškerého židovstva by mohla představovat Palestina.¹⁰¹ Národní socialisté se však prostřednictvím periodika *Völkischer Beobachter*¹⁰² pokusili nařčení o pogromech bránit. Podle nich se jednalo o pouhé lži a v souvislosti s tím také zaútočili na anglický deník *Daily Herald*, který měl přinést falešné zprávy o údajném židovském masakru připraveném Adolfem Hitlerem. Anglická vláda informovala, že sleduje vývoj událostí a připravuje se na případnou intervenci. *Völkischer Beobachter* označil prezentované informace *Daily Heraldu* za marxistické rysy,¹⁰³ od kterých

¹⁰⁰ *Jevreji u Njemačkoj u neizvjesnosti. Držanje nacionalsocijalista*, Jevrejski glas 8, 24. února 1933, s. 1.

¹⁰¹ Šlomo LÖWY, *Uz izbore u Njemačkoj*, Židov 9, 3. 3. 1933, s. 1.

¹⁰² Česky *Národní (Lidový) pozorovatel*. Stranické propagandistické noviny NSDAP vycházející v letech 1920-1945. Arnulf SCRIBA, *Völkischer Beobachter*, DHM Berlin, 2. 5. 2015, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/voelkischer-beobachter.html> (11. 6. 2022).

¹⁰³ *Daily Herald* vycházel v Londýně v letech 1911-1964 (od ledna do dubna 1911 jako stávkový bulletin, od r. 1919 jako deník). Během 1. světové války prezentoval protiválečné postoje a kritizoval vládu za protibolševické postoje. Deník byl v následujících letech předán do služeb Labouristické strany a Kongresu odborových svazů. Měl silnou odběratelskou základnu, k níž přispěla i schopnost obratně zaujmout a získat nové čtenáře, např. v r. 1930 různými dárky navíc, což novinám vyneslo tehdejší světové prvenství v počtu nákladů (2 miliony kusů). *Daily Herald*, The British Newspaper Archive, 2022, https://www-britishnewspaperarchive-co-uk.translate.google/titles/daily-herald? x_tr_sl=en& x_tr_tl=cs& x_tr_hl=cs& x_tr_pto=wapp (6. 6. 2022); *Era of the popular press*, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/publishing/Era-of-the-popular-press#ref398274> (6. 6. 2022).

by se měli zahraniční politici distancovat.¹⁰⁴ Jak bylo ale prezentováno dalšími zprávami, v Německu byl nastolen pouliční teror. Zatímco kancléř Hitler upozorňoval stranické příznivce, aby se vyvarovali individuálních výpadů, ministr Göring naopak společnost otevřeně podněcoval. Veřejně sdělil, že se nestará o bezpečnost Židů, neboť to dle něj není náplní práce policie. Také uvedl, že by lidé neměli nakupovat v židovských obchodech, a odsoudil „černý“ (katolický), „červený“ (socialistický) a „žlutý“ (židovský) kapitál. Tehdejší reálná praxe vypadala tak, že Židům začalo být bráněno v podnikání a objevily se rovněž tendence některých vládních představitelů k jejich vystěhování, přičemž mnozí z nich již do zahraničí prchli dříve. Jak uvedl *Židov*, v Německu se stali občany druhého a třetího řádu.¹⁰⁵ Dosavadní přesun části židovského obyvatelstva však říšské vládní kruhy znervóznil a objevily se i názory, že by mohl masivní odliv kapitálu způsobit pád měny. Německý ministr zahraničí von Neurath se pokusil názor veřejnosti mírně utlumit a sdělil zástupcům amerického tisku, že zahraniční Židé dělají svým německým souvěrcům medvědí službu, protože v říši se jim daří stejně jako ostatním spoluobčanům. Ministr propagandy Goebbels pro anglické noviny *Sunday Express* pronásledování Židů popřel, ale zároveň paradoxně poukázal na to, že je dle něj antisemitismus v Německu oprávněný.¹⁰⁶ Nervozitu nad zahraniční reflexí domácí situace projevil i sám říšský kancléř Adolf Hitler. Po jednání s ministrem propagandy vydal prohlášení, v němž ohlásil budoucí kroky, kterými se vláda bude bránit proti šíření pomlouvačných zpráv o údajných zvěrstvech. Příslušné orgány přichystají legální protiopatření, která zasáhnou zahraniční propagandu. V Německu se např. chystá zahájení bojkotu židovských obchodů a zavedení numeru clausu v akademickém prostředí a veřejných institucích. Židům na právnických a lékařských fakultách bude přidělena kvóta odpovídající jejich procentuálnímu zastoupení v německé populaci. Vláda rovněž připravuje rozhodné kroky proti těm novinovým redakcím, které její kroky nebudou dostatečně podporovat.¹⁰⁷

Krátce nato národněsocialistická strana skutečně vyhlásila otevřenou protižidovskou akci (výše zmíněný bojkot), jehož provedení měly dozorovat akční výbory. Mimo jiné jim byly stanoveny následující povinnosti:

¹⁰⁴ JTA, *Hitlerovcima je neugodan stav inozemstva u stvari antisemitizma*. „*Völkischer Beobachter*“ osudjuje „*drske laži o pogromima*“, *Židov* 10, 10. 3. 1933, s. 2.

¹⁰⁵ A. S, *Situacija u Njemačkoj*, *Židov* 11, 17. 3. 1933, s. 1.

¹⁰⁶ JTA, *Njemački ministri demantuju*, *Židov* 13, 31. 3. 1933, s. 2.

¹⁰⁷ JTA, *Njemačka vlada najavljuje akciju masa protiv širenja vijesti o grozotama u Njemačkoj*, *Židov* 13, 31. 3. 1933, s. 2.

- Akční výbory budou dohlížet na to, aby bojkot nezasáhl osoby, kterým není určen. Akce je zaměřena výhradně proti německým Židům.
- Okamžitě zahájí popularizaci bojkotového hnutí, které musí být všestranné a podpořené celým národem. Musí být také eliminován tisk, který nebude hnutí dostatečně podporovat.
- Dojde-li v jeho průběhu a jednotlivých případech k pochybnostem, je třeba vyčkat na pokyny z centrálního odboru v Mnichově.
- Bojkot začne 1. dubna v 10:00.¹⁰⁸

Na zmíněnou akci hitlerovců zareagoval záhřebský spolek Makkabi usnesením ze dne 21. března, jímž toto sportovní sdružení sdělilo, že se mu jako nejlepší možná protireakce a projev odporu jeví bojkot veškeré německé produkce, a to včetně filmového průmyslu. Rezoluce byla přijata jednomyslně.¹⁰⁹ K podnětu makkabejců se následně vyjádřili majitelé záhřebských kin, kteří tehdy promítali i filmy německé produkční společnosti UFA. Zareagovali sdělením, že se škody z ohlášeného bojkotu dotknou především místních lidí, protože příslušné tuzemské instituty uzavřely dohody s německým filmovým průmyslem ještě před protižidovskými výpady. Uzavřené smlouvy jsou navíc platné do konce srpna roku 1933 a místní kina musí německou produkci odehrát.¹¹⁰ K bojkotu veškerého německého zboží se však svým rozhodným stanoviskem a rezolucí z 24. března přidala Asociace židovských svazů mládeže Království Jugoslávie, která také o čtyři dny později o svém postoji dopisem informovala německé velvyslanectví v Bělehradě.¹¹¹

Jevrejski glas

Pracovní depeš z Jeruzaléma bylo potvrzeno, že chystaný 18. sionistický kongres bude svolán v srpnu tohoto roku do Karlových Varů. Zprávu potvrdil i Leo Motzkin,¹¹² předseda

¹⁰⁸ *Tako zvani „protubojskot“*, Tamtéž, s. 2.

¹⁰⁹ BT, *Protest Makabija*, Tamtéž, s. 3.

¹¹⁰ *Što vele vlasnici zagrebačkih kinematografa?*, Tamtéž, s. 3.

¹¹¹ Šandor GOLDSTEIN – Šalom PAJTAL, *Savez židovskih omladinskih udruženja*, Tamtéž, s. 3.

¹¹² Leo Motzkin (1867-1933). Během 1. světové války se ujal úřadu v sionistické organizaci, kladl důraz na činnost v diaspoře a práva židovských národnostních menšin. Zasadil se o zřízení Světového židovského kongresu. *Leo Motzkin*, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/leo-motzkin> (20. 2. 2022).

Sionistického kongresu. Svolání bylo dle něho odsouhlaseno společným rozhodnutím Exekutivy a předsednictva akčního výboru.¹¹³

Neues Wiener Journal zveřejnil rozhovor berlínského korespondenta s vícekancléřem von Papenem. Stejně jako někteří kolegové již předtím, i Papen hodnotil zprávy o židovském útlaku v zemi jako nesmyslné, neboť dle něho užívají Židé v Německu stejná práva a zacházení stran státních orgánů jako kterýkoliv jiný občan, jenž si plní své povinnosti.¹¹⁴ Že se opětovně jednalo o obyčejné maskování skutečného stavu věci, bylo možné sledovat s následnou reakcí židovské komunity v Záhřebu. Ti logicky situaci souvěrců v Německu sledovali již delší dobu a zprávy, které z říše přicházely, v nich vyvolávaly rozhořčení - ty nejnovější o brutálních metodách pronásledování a ponižování obzvláště. Zveřejnili proto svůj záměr chystaného bojkotu všech německých produktů a také plánované nahrazení říšského zboží produkty z Československa, Francie a Švýcarska. Rozhodnutí bylo prezentováno zástupcům německých firem v Záhřebu s dodatkem, že vazby s Německem nebudou žádoucí do té doby, dokud se situace souvěrců v zemi nenormalizuje. Gymnastická sekce sdružení Makkabi sdílela stanovisko obdobné, a proto předložila ústřední radě organizace usnesení, ve kterém požádala o zapojení celé členské základny k bojkotu filmů z německé produkce.¹¹⁵

Duben

Židov

Reakce příznivců národních socialistů na provedený bojkot židovských obchodů v Německu z 1. dubna provázely projevy zklamání, z nichž se dalo odvodit, že se v blízké době bojkotová akce proti Židům nebude (oficiálně) opakovat. Politika nového režimu vyvolala ve společnosti hromadný odpor. Profesor Albert Einstein se v reakci na probíhající události vzdal německého občanství a spolupráce s Pruskou akademií věd. Úřady mu poté měly zabavit 30 tisíc marek a vklady,¹¹⁶ které měl uložené v jedné z bank – polooficiální kruhy uvedly,

¹¹³ J. T. A, *XVII cionistički kongres održavaće se 8. augusta 1933 u Karlovim Varima*, Jevrejski glas 9, 3. 3. 1933, s. 1.

¹¹⁴ J. T. A, *Kako se odvijaju prilike u Njemačkoj. Von Papen osigurava njemačkim Jevrejima isto postupanje kao i prema ostalim gradjanima*, Jevrejski glas 11, 17. 3. 1933, s. 1.

¹¹⁵ *Odgovor Jevreja na ugnjetavanje Jevreja u Njemačkoj*, Jevrejski glas 13, 31. 3. 1933, s. 5.

¹¹⁶ Vydáný soubor Einsteinových úvah a myšlenek *Jak vidím svět* uvádí přepis korespondence mezi ním a Pruskou a Bavorskou akademií věd, ale o konfiskaci majetku zde není ani zmínka. Sdílnější je ovšem životopisná publikace

že měl zadržený majetek údajně sloužit k přípravě velezrady.¹¹⁷ Samuel Untermyer,¹¹⁸ viceprezident Amerického židovského kongresu, vyzval v rádiovém vysílání všechny občany USA, aby se k hnutí protiněmeckého bojkotu připojili také. V národním socialismu spatřoval nebezpečí pro celý svět systémovým odhodláním vyvolat novou válku. Německý velvyslanec v Londýně von Hoesch následně obdržel od zástupců anglických Židů vyrozumění, že pokud nedojde k obnovení židovských občanských práv a Angličané neobdrží uspokojivou odpověď, bojkot německého zboží se v zemi zpřísní.¹¹⁹

V Německu mezitím opakovaně docházelo k novým protižidovským nepokojům. Ústřední svaz studentů vydal prohlášení, na jehož základě byly z univerzitních knihoven vyřazeny a následně veřejně spáleny všechny knihy židovských autorů.¹²⁰ Vláda rovněž zveřejnila nový zákon, který stanovil akceptovatelný počet neárijských studentů, kteří mohou být nově přijati k vysokoškolskému studiu. Jejich stav měl od uvedení nového nařízení do praxe odpovídat podílu neárijců v celkové německé populaci. Zvýhodnění mohli být pouze neárijci, jejichž otcové bojovali na frontě v 1. světové válce, což se ale netýkalo potomků Židů, kteří se v zemi usadili po 1. červenci 1914, protože ti dokonce nemohli být na univerzity přijati vůbec. Nařízení bylo též doplněno informací o chystaném propuštění všech úředníků neárijského původu ze státní služby.¹²¹

Einstein - His Life and Times. Dle informací v ní uvedených se skutečně mohlo jednat o pravdivý článek, byť autor knihy nezmínil konkrétní výši hodnoty zabaveného majetku: „*Politická policie prohledala Einsteinovu vilu v Caputhu. Věřilo se, že tam má komunistická strana ukryté zásoby zbraní. Taková obvinění byla výsledkem fantaskních myšlenek týkajících se Einsteinovy domnělé role politického vůdce či spiklence. Stát mu zabavil veškerý majetek, vilu i hotovost z bankovního účtu. Politická policie jako důvod zabavení uvedla podezření z přípravy a chystaného financování komunistického povstání. Einsteinovi zbyla z celého majetku jen malá část. Zároveň se ukázalo, že přijetím německého občanství jako projevu sympatií k Německu jednal ve svůj vlastní neprospěch, protože jako cizinec (Švýcar) by byl před konfiskací svého majetku chráněn.*“. Philipp FRANK, *Einstein – His Life and Times*, New York 1957, s. 237.

¹¹⁷ JTA, *Prof. A. Einstein u Evropi*, Jevrejski glas 13, 31. 3. 1933, s. 9.

¹¹⁸ Samuel Untermyer (1858-1940). Významný sionista, spoluzakladatel a partner v advokátní kanceláři Guggenheimer, Untermyer & Marshall, v letech 1933-1938 prezident protinacistické ligy. Propagátor celosvětového bojkotu nacistického Německa a zničení režimu Adolfa Hitlera. *Samuel Untermyer*, <https://www.untermyergardens.org/untermyer-history.html> (6. 6. 2022).

¹¹⁹ JDD, *Odgovor na neprekidno i sustavno uništavanje židovskih existencija u Njemačkoj*, Židov 16, 21. 4. 1933, s. 2.

¹²⁰ JTA, *Židov će gorjeti*, Tamtéž, s. 3.

¹²¹ *Numerus clausus za Židove na univerzitetima i numerus nullus za Židove u javnim nadležstvima*, Židov 17, 28. 4. 1933, s. 1.

Předseda amerického olympijského výboru Avery Brundage¹²² se vymezil proti pořádání olympijských her v Německu, které byly pro rok 1936 naplánovány do Berlína. Reagoval tak na útlak Židů, protože dle něj olympijský duch usiluje o rovnoprávnost všech národů.¹²³

Jevrejski glas

Přestože bylo možné v opakovaných zprávách zaznamenat, že si byly židovské i nežidovské skupiny obyvatel v různých dobře vědomy bojkotu z 1. dubna, říšská vláda prezentovala veřejnosti komentář, jehož prostřednictvím s jistým uspokojením konstatovala, že protižidovský bojkot¹²⁴ údajně nebyl zahraniční protiněmeckou propagandou příliš reflektován a pokud ano, jednalo se podle nich pouze o projevy komunistických odpůrců režimu. Navzdory tomuto prohlášení měl ale bojkotový výbor národně socialistické strany setrvat ve stálé pohotovosti.¹²⁵ Navíc se k novým protižidovským nařízením v říši nově přidal zákon zakazující náboženské porážky, platný pro celé Německo (v platnost vstoupil již 1. května 1933).¹²⁶

Květen

Židov

Americký židovský výbor a Nezávislý řád Bne Brit¹²⁷ se, zřejmě v duchu své tradiční diskrétní diplomacie a postojům, které se leckdy rozcházely s náhledy většinové židovské

¹²² Avery Brundage (1887-1975). Americký atlet, sběratel umění a filantrop. V r. 1928 se stal předsedou Unie amatérských atletů, r. 1929 předsedou Olympijského výboru USA, r. 1930 místopředsedou Mezinárodní asociace atletických federací (IAAF) a v letech 1952-1972 působil jako předseda Mezinárodního olympijského výboru. 1952: *Avery Brundage, fifth IOC president*, International Olympic Committee, 2021, <https://olympics.com/ioc/1952-avery-brundage-fifth-ioc-president> (11. 6. 2022).

¹²³ JTA, *Inozemstvo prema sportskom antisemitizmu hitlerovaca*, Židov č. 17, 28. 4. 1933 s. 2.

¹²⁴ Akce vyhlášena k 1. dubnu 1933. Bojkot židovských obchodníků spojený s antisemitskou propagandou. 4. dubna oficiálně ukončen.

¹²⁵ *Bojkot se neče više obnoviti*, Jevrejski glas 14-15, 11. 4. 1933, s. 3.

¹²⁶ *Zabranjeno vjersko klanje od 1. maja u Njemačkoj*, Jevrejski glas 16, 21. 4. 1933, s. 1.

¹²⁷ B'nai B'rith (v textu Bne Brit) představoval v USA nejstarší židovskou organizaci založenou r. 1843. Původně se zaměřoval na filantropickou činnost, nicméně po protižidovských pogromech v letech 1881-1882 založil lóži

společnosti v USA, vyslovily proti protiněmeckému bojkotu. Zřejmě proto, aby jejich prohlášení nevyvolalo vlnu nevole, však rovněž uvedly, že si samozřejmě stále přejí udělat vše, co bude v jejich silách, aby ustala perzekuce Židů v Německu.¹²⁸

Oficiální věstník Jugoslávského fotbalového svazu *Sportski list* zveřejnil v bělehradském vydání z 28. dubna článek s názvem „Špatná cesta“. Reagoval v něm na vyhlášku Německého fotbalového a atletického svazu, která ze svých řad vyloučila židovské sportovce. Dále uvedl, že ustanovení německé federace jsou dle jeho názoru v rozporu se statutem mezinárodní fotbalové federace FIFA,¹²⁹ která nerozlišuje mezi příslušníky různých ras a náboženství.¹³⁰

Manchester Guardian prezentoval v článku „Postavení jugoslávských Židů – situace v Bulharsku, Řecku“ postoj balkánských Židů k Hitlerově režimu. Podle autora článku prý měli Němci pro balkánské národy vždy pouze posměšné a hanlivé výrazy, naopak sami Balkánci se navzdory tvrdému německému antisemitismu chovali k Židům až na výjimky tolerantně a humánně. Stať dále pokračovala informací, že v Jugoslávii stát každoročně poskytuje židovské církvi podporu, a navíc místním Židům není oproti těm v Německu bráněno v kariérní realizaci, a to ani ve státním aparátu. Jugoslávské židovské komunity tehdy průběžně hodnotily situaci a zvažovaly připojení k hromadnému protiněmeckému bojkotu, ale výrazně se dosud neprofilovaly proto, že by mohlo dle nich dojít ke zhoršení postavení německých souvěrců a poškození jugoslávských obchodních vazeb. Poněkud překvapivá byla informace o antisemitech v Rumunsku, kteří údajně neschvalovali pronásledování Židů v Německu. Tamní obyvatelé se prý sice vyhýbali slovu „bojkot“ jako takovému, ale bylo známo, že některé transylvánské lokality německé zboží skutečně odmítaly.¹³¹

20. číslo *Židova* přineslo informace bulvárního charakteru o čelních představitelích národních socialistů, které byly původně publikovány v londýnském týdeníku *Sunday Referee*. Článek prezentoval Adolfa Hitlera jako osobu, o němž se spolupracovníci zdráhají hovořit,

v Berlíně a rozhodl se zaměřit svou pomoc na i Židy ve středovýchodní Evropě. T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 54.

¹²⁸ JTA, *Inozemstvo a hitlerizam*, *Židov* 18, 5. 5. 1933, s. 2.

¹²⁹ Fotbalová federace FIFA v té době dle dostupných informací již plánovala zrušení mezistátních fotbalových zápasů s Německem.

¹³⁰ *Protiv sportskog antisemitizma u Njemačkoj. I jugoslavenski sportisti osudjuju sportski rasizam*, *Židov* 18, 5. 5. 1933, s. 3.

¹³¹ *Balkanski Židovi i Hitlerov režim*, *Židov* 19, 12. 5. 1933, s. 5.

na což mohly mít vliv i sebevraždy dvou Hitlerových „mladých přítelkyň“.¹³² Herman Göring, tehdy druhý nejmočnější muž Říše, měl být předmětem veřejných klepů pro závislost na morfiu. Joseph Goebbels celý život zasvětil politické agitaci a fyzické nedostatky se snažil vyrovnat politickou kariérou a ambicemi bez hranic. Říšský ministr vnitra Frick byl považován za zbabělce, protože žil během války daleko od fronty v tichém vévodském paláci a vyhnul se službě. Po válce, již jako důstojník mnichovské policie, údajně vydával falešné pasy politickým vrahům.¹³³

V Záhřebu se ve 2. polovině května sešlo protestní shromáždění proti pronásledování Židů v Německu. Setkání bylo zahájeno projevem předsedy záhřebské Židovské obce Hugem Konem,¹³⁴ který hovořil o všeobecné ekonomické depresi a duchovní krizi, jež tehdy několik let sužovaly svět. Rozvíjel úvahy, jak by bylo možné pomoci souvěrcům a pracovat na zlepšení jejich kritického postavení, a proto vyjádřil přání směrem ke Společnosti národů, aby se v budoucnu snažila sjednotit protichůdné sociální, ekonomické a politické zájmy a postupovala organizovaně. Zároveň zdůraznil, že sice Židé v Jugoslávii požívají plné sociální a právní rovnosti, ale nesmí v žádném případě zůstat nečinní.¹³⁵

¹³² Článek nespécifikoval jména oněch „mladých přítelkyň“. Vzhledem k časovému zařazení se ale v prvním z uvedených případů pravděpodobně jednalo o Geli Raubalovou, Hitlerovu neteř, která spáchala sebevraždu v září 1931 ve věku 23 let. Druhou ženou zřejmě byla Eva Braunová, která se s Adolfem Hitlerem znala již od svých 17 let a po smrti Geli Raubalové se s Adolfem Hitlerem stýkala dál, nicméně Hitler sám jejich vztah tehdy příliš posouvat nechtěl. Necelý rok po smrti Geli se o sebevraždu pokusila i ona, ale přežila.

¹³³ *Kakve si je vodje izabrala Njemačka*, Židov 20, 19. 5. 1933, s. 1.

¹³⁴ Hugo Kon (1871-1943). Právník a významný židovský aktivista. V roce 1916 obhajoval při soudním procesu v Záhřebu českého legionáře Augustina Kmoška, obviněného rakouskou vojenskou justicií z dezerce. R. 2006 byla z iniciativy židovské organizace Bet Israel v chorvatském hlavní městě založena soukromá základní škola, která nese na Konovu počest jeho jméno. Michal RAK, *Novodružinik Augustin Kmošek*, 21. 12. 2016, <https://www.csol.cz/clanky-a-reporty/z-historie/prvni-odboj/1191-novodruzinik-augustin-kmošek> (10. 6. 2022); *Osnovna škola Lauder - Hugo Kon*, Bet Israel, 2018, <https://www.bet-israel.com/skola-lauder-hugo-kon/> (10. 6. 2022).

¹³⁵ *Protestni miting u Zagrebu protiv progona Jevreja u Njemačkoj*, Židov 21, 26. května 1933, s. 1.

Jevrejski glas

Jisté rakouské noviny s blízkými vazbami na hnutí národních socialistů zveřejnily rozhovor s prof. Freytag-Loringhovenem,¹³⁶ politickým poradcem Alfreda Hugenberga.¹³⁷ Profesor měl údajně připustit, že stávající židovská legislativa vykazuje značné nedostatky. Za ideální řešení v zájmu země pak pokládal uznání Židů za národnostní menšinu, včetně tolerance k jejich kulturním, náboženským a vzdělávacím institucím. Nejednalo se však o žádný bohubilý krok, nýbrž o zájem čistě pragmatický a teoreticky přínosný pro obě strany. Stát by tak dle něho získal nad komunitou dohled, ale zároveň by mohly být Židům jako uznané menšině poskytnuty finanční dotace, což by rovněž mohlo představovat i vstřícný krok směrem k nastavené zahraniční politice Společnosti národů.¹³⁸ K tehdejší situaci Židů v Německu poskytl vyjádření i sám Adolf Hitler, tentokrát Bernardu Ridderovi a novinám *New York State Gazette*. Hovořil o boji proti marxismu a židovském problému v zemi, vyslovil se pro „odstranění polypu židovsko-marxistického tisku“ a na závěr dodal: „*Proč svět truchlí krokodýlími slzami nad zaslouženým osudem jedné malé národnostní menšiny? Kde bylo svědomí světa, když svobodní zednáři v Německu trpěli, zbaveni všeho v bídě? Ptám se Roosevelta, žádám americký lid, který se cítí zmocněn a povinen vyjádřit sympatie bolševickým travičům a pomoci jim. Jste připraveni přijmout tyto jedy německých a křesťanských duší? Každému z nich bychom dali propustku a dalších 1000 marek na cestu, kdybychom je tak mohli setřást.*“¹³⁹ Byť se tedy Hitler a jeho spolustraníci stavěli k začleňování Židů do společnosti výrazně odmítavě, objevily se i zarážející zprávy, dle kterých měli agenti

¹³⁶ Axel Freiherr von Freytag-Loringhoven (1878-1942). Právnický, poslanec Říšského sněmu a člen Stálé rady Rozhodčího soudu v Haagu. *Axel Freiherr von Freytag-Loringhoven*, <https://de-academic.com/dic.nsf/dewiki/120110> (20. 2. 2022).

¹³⁷ Alfred Hugenberg (1865-1951). R. 1918 vstoupil do Německé národně lidové strany (DNVP). V r. 1929 sestavili společnou kandidátku do voleb v Reichstagu s NSDAP a Stahlhelmem. Po jmenování Hitlerova kabinetu v lednu 1933 působil jako ministr hospodářství a ministr výživy. Pro nesouhlas s nacistickým přebíráním moci na ministerstvech podal v červnu 1933 demisi ve snaze vyvolat pád vlády. Vláda však nepadla a DNVP byla rozpuštěna. Štefan RENCZ, *Alfred Hugenberg*, <https://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/250453-alfred-hugenberg.html> (6. 6. 2022).

¹³⁸ *Jevreji u Njemačkoj – nacionalna manjina. Izjava jednog njemačkog političara austrijskoj štampi*, *Jevrejski glas* 20, 19. 5. 1933, s. 1.

¹³⁹ JTA, *Kancelar Hitler o jevrejskom problemu u Njemačkoj. Razgovor sa izdavačem newyorškog državnog lista*, *Jevrejski glas* 21, 26. 5. 1933, s. 2.

hitlerovských novin *Völkischer Beobachter* přicházet za Židy do jejich domácnosti a obchodů a žádat, aby jejich periodikum odebírali i oni.¹⁴⁰

Červen

Židov

V říši se objevily snahy o zřízení speciálních úředních úseků k vedení evidence židovských obyvatel v tzv. „žlutých knihách“. Ti občané, jejichž jméno by se v evidenci vyskytlo, by byli prohlášeni za členy židovské komunity bez ohledu na jejich případnou křesťanskou víru.¹⁴¹ Nebylo žádným tajemstvím, že zahraničí soustavně sleduje průběh událostí v říši a v různých zemích také probíhají protestní akce vyjadřující Židům v Německu podporu. *Völkischer Beobachter* si toho byl dobře vědom, a tak v jednom z čísel publikoval komentář s upozorněním, jehož prostřednictvím sděloval, že bude-li pokračovat bojkot německé ekonomiky, zhorší se tím pádem i postavení Židů v zemi. Jednu z věcí, která byla s ohledem na chystané olympijské hry v Berlíně r. 1936 průběžně hodnocena, představoval také postup příslušných říšských orgánů vůči židovským sportovcům. Na probíhající Mezinárodní olympijské konferenci vystoupil zástupce Německa a pokusil se dementovat informaci o vylučování židovských sportovců ze sestavovaného olympijského týmu. Aby podpořil svá vyřčená slova, uvedl rovněž, že země bude respektovat princip rasové rovnosti (což se ovšem rozcházel s reálnými kroky, neboť byli židovští sportovci výrazně omezováni již před tímto prohlášením).¹⁴² Že se v říši situace rozhodně neuklidňovala, ale naopak nadále postupně gradovala, dokazovalo opakované zavádění nových protizidovských postupů. Tentokrát se např. jednalo o zřízení speciálního označení pro nežidovské obchody, které měly od nynějška používat ceduli „německý obchod“ včetně vyobrazení hákového kříže, slunce a černého orla. Navíc němečtí antisemité začali připravovat Panárijský světový kongres, kde měla být projednána otázka nuceného přesídlení Židů na Madagaskar a tím i osvobození árijského světa od „židovské světovlády“.¹⁴³ Mezinárodní olympijský výbor mezitím na svém sjezdu ve Vídni potvrdil konání olympiády v r. 1936 v Berlíně. Podle odpovědných orgánů prý údajně němečtí

¹⁴⁰ *Kratke vijesti*, Tamtéž, s. 3.

¹⁴¹ JTA, *Iz hitlerovske Njemačke*, *Židov* 22, 2. 6. 1933, s. 2.

¹⁴² JTA, *Hitlerovska Njemačka*, *Židov* 24, 16. 6. 1933, s. 5.

¹⁴³ JTA, *Iz hitlerovske Njemačke*, *Židov* 26, 30. 6. 1933, s. 4.

vyslanci dodali záruky, že židovští sportovci nebudou vyloučeni z reprezentace. Na rozhodnutí výboru reagovalo 20 dosavadních olympijských vítězů z Ameriky protestním dopisem.¹⁴⁴

Jevrejski glas

Ve vydání novin *Jevrejski glas* z 2. června se objevila úvaha nad důsledky protizidovského bojkotu z 1. dubna. Německo dle autora ve své zaslepenosti důkladně nezhodnotilo důsledky, které akce národních socialistů vyvolala v zahraničí. Protiopatření v podobě bojkotu německého zboží rozhodně neúčinná a německý zahraniční obchod díky tomu prokazatelně utrpěl ztráty. V posledním čtvrtletí roku vykazoval ve srovnání se stejným obdobím v r. 1932 pokles z 1448 na 1190 milionů marek a např. vývoz do Československa poklesl o 17 milionů. Důsledky pocítily i paroplavební společnosti (patřící mezi první organizace propouštějící židovské zaměstnance), jejichž lodě nyní přepravovaly podstatně menší náklad. Exportně orientovaný chemický průmysl musel v posledních letech čelit velké konkurenci Švýcarska a Francie, jejichž firmy dokázaly zajistit stejné léčebné preparáty a nástroje za minimálně srovnatelnou cenu. Řada evropských firem, které odebíraly německé chemickoprůmyslové výrobky, začala z důvodu neadekvátního zacházení s židovskými lékaři rušit uzavřené obchodní závazky. Ránu utřžil i obchod se zvířaty, jenž se soustředil v Lipsku a nemalou měrou přispěl k rozkvětu města – ztráty z odbytiště v Anglii dosáhly údajně již 800 tisíc liber. Protiněmecký bojkot zasáhl samozřejmě i cestovní ruch – turistické resorty nevykazovaly pro další sezónu téměř žádný pohyb rezervací, což zaznamenaly i německé banky. Vliv mělo v tomto případě protiněmecké bojkotové hnutí v USA, protože Američané představovali časté návštěvníky německých rekreačních zařízení.¹⁴⁵

Bavorská vláda vydala nařízení k rozpuštění všech židovských kulturních, náboženských a filantropických společností. Majetek organizací a firem působících v průmyslu byl zabaven, mezi nimi i těch, které v Německu existovaly více než 150 let. Ve Špýru byly v důsledku nařízení zabaveny všechny pokladny Židovského národního fondu.¹⁴⁶

Židovská obec v Berlíně obdržela petici podepsanou rodiči 6 000 dětí, jejímž prostřednictvím požádali obec o zřízení, resp. otevření vlastních židovských škol. Rodiče si stěžovali na antisemitské projevy ve státních školách, kde bylo jejich dětem bráněno v účasti

¹⁴⁴ *Olimpijada 1936 – ipak u Berlinu*, Tamtéž, s. 6.

¹⁴⁵ *Bojkot prijeti vanjskoj trgovini Njemačke*, *Jevrejski glas* 22, 2. 6. 1933, s. 3.

¹⁴⁶ *Iz zemlje smedje kuge. Konfiskacija imetaka jevrejskih društava*, *Jevrejski glas* 24, 16. června, s. 2.

na vyučování a učitelé je oslovovali např. Žid Kon nebo Židovka Spira. Berlínská obec se s žádostí o souhlas s otevřením škol obrátila na vládu.¹⁴⁷

Červenec

Židov

Československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk se vyjádřil k židovské otázce delegaci Židovské obce v Brně. Antisemitských tendencí v zemi se tehdy neobával a vyjádřil přání, aby sblížení židovských a nežidovských obyvatel na různých společenských úrovních pokračovalo.¹⁴⁸ Klid ovšem nebyl u československých sousedů – v Rakousku. Tamní židovská komunita se začala bouřit proti výpadům, které proti příslušníkům obce podnikaly antisemitské živly podporované tiskem a některými členy vlády. I přes prohlášení dr. Dolfusse o rovnosti všech občanů začaly být stále více regulovány počty židovských lékařů v nemocnicích a rovněž omezovány i jejich soukromé praxe.¹⁴⁹

Srpen

Židov

V Třetí říši se opět zostřovaly poměry. Vláda vydala rozkaz, že všichni němečtí Židé, kteří získali občanství v rozmezí 9. listopadu 1918 až 30. ledna 1933, o něj přijdou. Mnoho z nich již přišlo o klasické cestovní pasy a místo nich obdrželi pasy osob bez státní příslušnosti.¹⁵⁰

V Praze proběhl 18. sionistický kongres. Přítomno bylo více jak 5 tisíc osob, z toho přes 300 zástupců židovských organizací.¹⁵¹ Jednání byla narušována revizionistickým

¹⁴⁷ *Iz zemlje smedje kuge. Teror nad jevrejskom djecom*, Tamtéž, s. 2.

¹⁴⁸ JTA, *Inozemstvo prema hitlerizmu*, Židov 30, 28. 7. 1933, s. 2.

¹⁴⁹ JTA, *Antisemitski smjer u Austriji*, Tamtéž, s. 2.

¹⁵⁰ JTA, *Pojačan protužidovski kurs u „Trecem carstvu“ - Oduzimanje njemačkog državljanstva Židovima*, Židov 31, 4. 8. 1933, s. 1.

¹⁵¹ *Otvorenje XVIII kongresa-Više od 300 delegata-5000 učesnika-Govor pretsjednika Sokolova: „Opasno je govoriti, ali je još opasnije šutjeti!“*, Židov 34, 25. 8. 1933, s. 1.

židovským křídlem Vladimíra Žabotinského,¹⁵² jehož omladina v hnědých košilích protestně pochodovala pražskými ulicemi, přičemž české kruhy vyjádřily rozhořčení nad podobností oděvu s Hitlerovými útočnými prapory S. A.¹⁵³ Kongres navštívil také prof. Albert Einstein, aby vyjádřil podporu sionistickým myšlenkám.¹⁵⁴ Na závěr jednání byla vydána rezoluce, která zdůraznila povinnost celého světa, zejména Společnosti národů, pomoci Židům v Německu k navrácení jejich občanských práv. Jedno z možných řešení německé krize představovala podpora výstavby židovské národní domoviny.¹⁵⁵ Berlínská vláda reagovala na výsledky kongresu prostřednictvím zpravodaje *Völkischer Beobachter*, který za čelního představitele protiněmeckého bojkotu označil Lorda Melchetta.¹⁵⁶ Německo v krocích židovských zástupců spatřovalo spiknutí pánů z New Yorku, Paříže, Londýna a Amsterdamu, jejich postup měl být nadále sledován a vláda počala plánovat zásahy ve státním tisku, ekonomice a dalších oblastech.¹⁵⁷

Jevrejski glas

V Amsterdamu byla uspořádána židovská konference s cílem zorganizování světového protiněmeckého bojkotu. Konference se zúčastnili delegáti z Anglie, Ameriky, Nizozemí, Belgie, Polska a Finska. Americký zástupce Samuel Untermyer uvedl, že sladí postup společně s bojkotovými výborem v Británii, jemuž předsedá lord Melchett. Zároveň zmínil, že je třeba se zabývat nejen organizováním bojkotu jako takového, ale rovněž otázkami možné pomoci obětem německého vládního teroru. Zároveň byl ustaven Výkonný výbor s několika podvýbory, které dostaly za úkol neustále pracovat na realizaci programu, navrženého p. Untermyerem a přijatého konferencí.¹⁵⁸

¹⁵² Vladimír Ze'ev Žabotinský (Vladimír Jevgeňjevič Žabotinskij, 1880-1940). Zakladatel revizionistického sionismu (nacionalistické větve sionistického hnutí), spisovatel, řečník, voják a zakladatel židovské sebeobrané organizace v Oděse.

¹⁵³ *Smeđe košulje na ulicama Praga i u dvorani kongresa*, tamtéž, s. 5.

¹⁵⁴ *Einstein u Pragu*. Tamtéž, s. 6.

¹⁵⁵ Drago STEINER, *Rezolucija o Njemačkoj*, tamtéž, s. 6.

¹⁵⁶ Henry Ludwig Mond, 2. baron Melchett (1898-1949). Britský konzervativní politik, průmyslník a finančník. *Sir Henry Ludwig Mond MP „2nd Baron Melchett“*, London Jewish Cultural Centre, 2018, <https://www.jewsfww.uk/sir-henry-ludwig-mond-mp-3899.php> (10. 6. 2022).

¹⁵⁷ JTA, *Hitlerovske bojzani i prijetnje povodom cion. Kongresa*, *Židov* 34, 25. 8. 1933, s. 7.

¹⁵⁸ *Protiv njemačkog načina. Konferencija u Amsterdamu u cilju organiziranja protunjemačkog bojkota*, *Jevrejski glas* 32, 11. 8. 1933, s. 1.

Protiněmecký bojkot postihl i chystaný podzimní veletrh v Lipsku. *Daily Herald* uvedl, že se vedení veletrhu snažilo k aktivní účasti přesvědčit také anglické obchodníky, ale i přesto anglický obchod nebude tentokrát zastoupen téměř vůbec. Veletrh se rovněž chystali bojkotovat obchodníci z Polska, Nizozemí, Belgie, Československa a Francie. Místo obvyklého počtu 100 tisíc návštěvníků se očekávala účast sotva třetinová. Důvodně se také předpokládala neúčast židovských obchodníků z Jugoslávie.¹⁵⁹

Září

Židov

Čestný prezident Světového svazu Makkabi lord Melchett přijal v hotelu Esplanade zástupce židovského i nežidovského tisku. Hovořil o krocích německé vlády a označil je za něco, co je i z historického hlediska naprosto výjimečné. Říšský tisk rozšířil zvěsti, podle kterých Melchett plánoval zorganizovat novou vlnu ekonomického bojkotu, a označil ho za nepřítele Německa.¹⁶⁰ Noviny *Angriff am Montag* krátce nato referovaly o shromáždění zástupců berlínských kin, na němž předseda Spolkového svazu vlastníků německých kin Engl varoval, aby se nikdo nepokoušel dovážet filmy ze zahraniční produkce, při čemž by byly z porušení nařízení vyvozeny důsledky.¹⁶¹

Mussolini prostřednictvím tisku *Popolo d'Italia* reagoval na závěry pražského sionistického kongresu. Jediné řešení židovské otázky viděl ve zřízení palestinské národní domoviny. Bojkotové hnutí pak podle něho představovalo komplikaci, která může přispět k židovskému vyhnanství.¹⁶²

Jugoslávští Židé vyjádřili německým souvěrcům podporu prostřednictvím Svazu židovských náboženských obcí Království Jugoslávie. Sociální a kulturní sekce v Bělehradě otevřely místní výbory ve všech větších centrech v zemi (Bělehrad, Záhřeb, Sarajevo, Osijek, Subotica), aby tak byly obce lépe připraveny pomoci německým kolegům. Rovněž vyslovili

¹⁵⁹ *Bojkotira se sajam u Lajpzigu*, tamtéž, s. 3.

¹⁶⁰ Samuel DEUTSCH, *Lord Melchett o pokretu Makabija i o rješenju pitanja njemačkih Židova*, *Židov* 35, 1. 9. 1933, s. 7.

¹⁶¹ JTA, *Njemački kinematografi i inostrana filmska produkcija*, *Židov* 37, 15. 9. 1933, s. 2.

¹⁶² JTA, „*Popolo d'Italia*“ za židovsku državu, tamtéž, s. 5.

přání, že by mohl být ve spolupráci se zastupující palestinskou organizací v Berlíně zajištěn potřebný počet certifikátů pro vycestování ze země.¹⁶³

Do Záhřebu přicestovala na dva dny skupina asi 30 studentů z Lipska a jeden dozorující profesor. Jejich pobyt spolu s oblečením (hnědými košilemi s hákovým křížem) vyvolal pobouření místních studentů, se kterými byli ubytováni. Němečtí studenti nakonec museli ubytovací zařízení opustit za pomoci místní policie.¹⁶⁴

Jevrejski glas

Z Ženevy přišly prostřednictvím JTA zprávy o chystaných krocích nizozemské vlády. Ta plánovala zařadit otázku židovských uprchlíků do jednání nadcházejícího shromáždění Společnosti národů a navrhnout židovským uprchlíkům bez státní příslušnosti doklady dle vzoru Nansenových pasů.¹⁶⁵

Říjen

Židov

V Norimberku pronesl svůj projev státní komisař pro spravedlnost dr. Frank.¹⁶⁶ Uvedl, že němečtí občané vždy byli a také zůstanou antisemity. Německá krev tvořila největší díla v historii a svět by měl být za jejich přínos vděčný. Pronásledování Židů v zemi ale částečně

¹⁶³ *Njemački Jevreji u Jugoslaviji*, Židov 38, 20. 9. 1933, s. 10.

¹⁶⁴ S. t., *Iz Jugoslavije-Hitlerovski studenti u Zagrebu*, Židov 39, 29. 9. 1933, s. 4.

¹⁶⁵ Nansenův pas: dokument sloužící k legální identifikaci osobám bez státní příslušnosti, o jehož zavedení v r. 1922 se zasloužil badatel Fridtjof Nansen (komisař pro uprchlíky ve Společnosti národů). Osoba, která pas obdržela, sice nenabyla ziskem dokladu občanství hostitelské země, ale rovněž nemohla být ani deportována (protože nebyla občanem ani země jiné). JTA, *Zasijedanje Saveza naroda i jevrejsko pitanje*. „Nansenovi pasoši“ za njemačke izbjeglice bez državljanstva, *Jevrejski glas* 39, 29. 9. 1933, s. 1; Annemarie SAMMARTINO, *The impossible border: Germany and the east, 1914-1922*, Ithaca 2010, s. 181.

¹⁶⁶ Hans Michael Frank (1900-1946): osobní právní poradce Adolfa Hitlera a právník NSDAP. V roce 1933 jmenován Reichsleiterem (po Führerovi druhá nejvyšší politická hodnost v NSDAP), téhož roku i ministrem spravedlnosti v Bavorsku. Po vypuknutí 2. světové války dosazen na pozici generálního guvernéra v Polsku. V květnu 1945 byl zajat spojeneckými silami a norimberský tribunál ho následně obvinil ze zločinů proti lidskosti. Rozsudek trestu smrti oběšením byl vykonán 1. října 1946. *Hans Frank*, https://www.imdb.com/name/nm0290950/bio?ref=nm_ov_bio_sm (6. 6. 2022); *Hans Frank*, https://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Frank (6. 6. 2022).

popřel.¹⁶⁷ Ženevská iniciativa prohlásit Židy v Německu za národnostní menšinu pak vyvolala u vlády v Berlíně vlnu nevole. Ta se nechala slyšet, že pokud by došlo k prosazování tohoto usnesení v praxi, Německo by následně na oplátku požadovalo prohlásit za národnostní menšiny též Alsasany a Němce v Jižním Tyrolsku.¹⁶⁸ Vydání Židova z 20. října přineslo informaci o vystoupení Německa ze Společnosti národů. Určité kruhy se tehdy domnívaly, že tak Německo učinilo kvůli otázce odzbrojování a zahraniční izolaci související s kroky proti židovské komunitě. *Völkischer Beobachter* komentoval ženevské zprávy štvavými titulky jako „Společnost národů jako Nejvyšší židovský soud“, „Falešní apoštolové menšin“, „Vrchol pokrytectví“ apod.¹⁶⁹

Americká odborová organizace, zastupující několik milionů členů, obdržela od deseti největších profesních organizací v zemi rezoluci, která požadovala bojkot německého zboží. Dále apelovala za zprostředkování kontaktu na ty země, které již řízený bojkot prováděly. Usnesení bylo přijato naprosto jednomyslně.¹⁷⁰ Pokračovaly také přípravy na Světovou konferenci o pomoci Židům. Zasedání bylo chystáno do Londýna a hlavní organizátory měly představovat organizace Joint Foreign Committee of the Jewish Board of Deputies společně s Anglo Jewish Association. Objevily se rovněž i zprávy, podle kterých měla být na pořadu dne k projednání jedna z nejdůležitějších a nejdiskutovanějších záležitostí té doby, a sice problematika bojkotu německého zboží. Přípravný výbor však takové zvěsti odmítl.¹⁷¹

Bělehradské noviny *Politika* přinesly informativní zprávu o tom, jak je v Německu zacházeno s Lužickými Srby. Dle dostupných zdrojů jim byla postupně omezována práva a svobody a německé úřady zavedly zákaz vydávání srbských novin a uzavřely obec Sokol. Ti Lužičtí Srbové, kteří udržovali styky s ostatními kulturními středisky slovanských států, byli oficiálně prohlášeni za zrádce a následně stíháni.¹⁷²

Jevrejski glas

(Německý) Ministr hospodářství zaslal Kongresu pro průmysl a obchod oznámení, kterým zaujal stanovisko k bojkotu neárijských firem. Sdělil, že rozlišení mezi čistě árijskými

¹⁶⁷ *Stanje Židova u Njemačkoj. Mišljenje dra Franka*, Židov 40, 4. 10. 1933, s. 2.

¹⁶⁸ JTA, Židov 41, 11. 10. 1933, s. 2.

¹⁶⁹ *Njemačka istupila iz Društva naroda i zbog židovskog pitanja*, Židov 42, 20. 10. 1933, s. 1.

¹⁷⁰ JTA, *Svijet se brani-Amerikanske strukovne organizacije bojkotuju Njemačku*, Tamtéž, s. 1.

¹⁷¹ JTA, *Odbrana od hitlerovštine. Pripreme za svjetsku konferenciju za pomoć Židovima*, Židov 43, 27. 10. 1933, s. 3.

¹⁷² *Progoni Lužičkih Srba*, tamtéž, s. 5.

a neárijskými firmami je v rámci ekonomiky aplikovatelné pouze velmi složitě a bojkot firem neárijských by mohl vést k výraznému narušení hospodářské obnovy. Dodal, že zastává stejný názor jako ministr propagandy (Goebbels) a není důvod zasahovat proti jedné firmě, pokud její majitel neporušil právní předpisy nebo základy obchodu.¹⁷³ Von Keller, zástupce Německa na zasedání Společnosti národů, mezitím představil politické komisi postoj své země k menšinové otázce. Vyslovil se pro stejný postup vůči všem národnostním menšinám, ale Židé dle něj nepředstavují menšinu ani národnostní, ani jazykovou. V Německu je navíc údajně židovská otázka vnímána jako sociální problém, který zesílil po 1. světové válce se silným přílivem židovských uprchlíků z východu.¹⁷⁴

Zprávy z Vídně zmínily změny na rakouských hranicích. Vláda nařídila pohraniční strážní přísnější postup vůči uprchlíkům z Německa. Dle vyjádření kanceláře rakouského spolkového kancléře šlo ale o odmítnutí těch osob, které se neprokázaly dostatečnými prostředky a potřebnými doklady, protože chudé Rakousku si nemůže dovolit luxus v podobě hrazení jejich živobytí. V zemi mohou pobývat pouze ti imigranti, kteří prokáží zaručenou možnost existence v místních podmínkách. Hranice se ale rozhodně neuzavřely.¹⁷⁵

V Sarajevu byla zaznamenána distribuce letáků vyzývajících Židy k bojkotu německých filmů. Krátce nato se zjistilo, že za jejich vydáním stála místní rozhořčená omladina, která tak chtěla projevit nespokojenost nad událostmi v Německu. Problém ovšem představovala souběžná produkce německých a neněmeckých filmů. Řada děl z neněmecké distribuce totiž byla synchronizována i v němčině, proto mohly letáky v některých lidech evokovat výzvu k bojkotu všech filmů v němčině bez ohledu na původ. Autor (autoři) článku apeloval na rozlišování produkce a upozornil na fakt, že z 260 filmů, které byly v aktuální sezóně plánovány k uvedení do sarajevských kin, většina produkce sice skutečně obsahovala německý jazyk, ale pouze 5 % z celkového počtu pocházelo z nové distribuce UFA (což je asi 13-14 filmů).¹⁷⁶

¹⁷³ JTA, *Ministar za privredu protiv bojkota nearijskih firmi*, Jevrejski glas 40, 4. 10. 1933, s. 1.

¹⁷⁴ JTA, *Pitanje njemačkih Jevreja i Društvo naroda. Njemački predstavnik želi opću zaštitu manjina, ali za „Njemačku jevrejsko pitanje nije manjinsko već rasno“*, Jevrejski glas 41, 20. 10. 1933, s. 1.

¹⁷⁵ JTA, *Iz Austrije. Austrija odbija na granici njemačke bjegunce*, tamtéž, s. 1.

¹⁷⁶ Podle sčítání osob v r. 1931 tehdy žilo na území Bosny a Hercegoviny 2 323 555 obyvatel. Některé internetové zdroje se však mírně odchyľují v počtu židovských obyvatel vůči celkové místní populaci. Pro příklad: Jewish Heritage Europe a Jewish Virtual Library uvádějí, že mezi koncem 1. a začátkem 2. světové války žilo na území BaH přibližně 14 tisíc Židů. Avram Pinto ale ve své knize prezentoval statistiku, která je trochu odlišná (1918 – 12 994, 1925 – 13 554, před vypuknutím 2. světové války - 11 800 Židů). Statistiky, které by doložily skladbu

Listopad

Židov

Objevily se náznaky, že někteří přední představitelé národních socialistů pojali vystoupení Německa ze Společnosti národů jako příležitost k nové antisemitské persekuci. F. C. Holtz publikoval v časopisu *Fredericus* článek s názvem „*Jidáši, pozor*“.¹⁷⁷ *Protokoly sionských mudrců* dle něj dokazovaly židovskou snahu o zničení všech zemí světa a samotní Židé by proto měli být nemilosrdně potlačeni. V případě další války by také bylo žádoucí, aby byli umístěni do míst předpokládaného dopadu bomb a zbytek zavřen v ghettu.¹⁷⁸

Českoslovenští Židé se přidali k již dříve avizovaným záhřebským (resp. i sarajevským) krokům. V propuštění židovských zaměstnanců a umělců v uměleckém průmyslu spatřovali nepřipustné antisemitské kroky nového režimu, proto se rovněž přiklonili k bojkotu hitlerovské filmové produkce a odmítli též navštěvovat kina, kde by k takovému promítání docházelo.¹⁷⁹

Jevrejski glas

Německý ministr pošt sdělil novinářům,¹⁸⁰ že letošní rok zaznamenal oproti loňskému nižší příjmy o 600 milionů marek a on sám se domnívá, že jde o důsledek vyloučení Židů z hospodářského života a následného kolapsu mnoha obchodních a ekonomických odvětví.¹⁸¹

návštěvnosti a preference mezi filmovými produkcemi, se nedochovaly. *Povodom letaka o njemačkim filmovima*, *Jevrejski glas* 41, 20. 10. 1933, s. 5; *Popis stanovništva u BiH 1931*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini_1931 (8. 6. 2022); *Bosnia and Hercegovina*, <https://jewish-heritage-europe.eu/bosnia-and-hercegovina/> (8. 6. 2022); *Sarajevo*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/sarajevo> (8. 6. 2022); Avram PINTO, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1987, s. 16-18.

¹⁷⁷ Friedrich Carl Holtz (1882-1939): německý politický spisovatel a vydavatel antisemitského týdeníku *Fridericus*. *Friedrich Carl Holtz*, 15. 12. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Carl_Holtz (6. 6. 2022).

¹⁷⁸ JTA, *Židovi biće hrana za bombe*, *Židov* 45, 10. 11. 1933, s. 2.

¹⁷⁹ JTA, *Njemački filmovi u Č. S. R. kao u Zagrebu*, *Židov* 46, 17. 11. 1933, s. 5.

¹⁸⁰ Paul Freiherr Eltz von Rübenach. Úřad zastával v letech 1933-1937, kdy byl nahrazen Wilhelmem Ohnesorgem. Michal ŠIMŮNEK, *Složení německých vlád 1919-1945*, 2006, <https://www.valka.cz/Slozeni-nemeckych-vlad-1919-1945-t40693> (20. 2. 2022).

¹⁸¹ JTA, *Gubici pošte uslijed isključivanja Jevreja iz privrede*, *Jevrejski glas* 43, 3. 11. 1933, s. 1.

V Anglii se za účasti 500 delegátů z celé země konala konference Jewish Representative Council, která byla svolána za účelem provedení protiněmeckého bojkotu. Přední představitelé konference zdůraznili, že se nejedná o bojkot Německa jako země a jeho lidu, ale o projev odporu proti zrušení volebního práva Židům a dalším formám útlaku. Souhrnným výstupem bylo přijetí jednomyslného usnesení o oficiálním bojkotu německého zboží s dodatkem, že má bojkot pokračovat do té doby, dokud budou Židé v Německu zbaveni občanské rovnoprávnosti.¹⁸² Zástupce JTA poté vyzval k vyjádření Lorda Melchetta. Ten reagoval sdělením, že jeho postoj k bojkotu německého zboží a služeb je jednoznačně konstantní a vidí v něm nejsilnější, ale zároveň také jedinou možnou zbraň, kterou lze momentálně použít proti útokům národních socialistů na německé Židy. Odmítl potřebu vášnivých prohlášení a oficiálních proklamací na veřejnosti, ale zdůraznil význam dobře organizovaného bojkotového hnutí.¹⁸³

Prosinec

Židov

50. číslo *Židova* v tomto roce přineslo blahopřání k narozeninám Jeho Veličenstva Krále Alexandra, datovaných k 17. prosinci. Mladá země, procházející mnoha nepokoji, vyslovila prostřednictvím autora článku důvěru v panovníka, jeho osvícenost a vladařské schopnosti provést lid skrze všechny bouře i v budoucích časech.¹⁸⁴

Jevrejski glas

Vydání z 1. prosince přineslo článek ke Dni sjednocení a úvahu nad dosavadním vývojem. Výsledky 1. světové války byly autorem vnímány jako jedno z nejslavnějších osvobození a sjednocení Jihoslovanů. Jugoslávští Židé v osvobozených oblastech a včetně srbských, kteří se účastnili válečných bojů, nadšeně vnímali novou poválečnou situaci jako konec temného režimu. Autor zmínil jistého anglického politika, který pronesl, že každá země má takové Židy, jaké si zaslouží, a sám pak pokračoval doplněním, že Anglie, Francie a Jugoslávie mají ty nejlepší, protože se zde s nimi také nejlépe zachází. Jugoslávie se v otázce

¹⁸² JTA, *Engleski Jevreji za bojkot njemačke robe – dokle god se Jevrejima u Njemačkoj oduzima gradjanska ravnopravnost*, *Jevrejski glas* 45, 17. 11. 1933, s. 1.

¹⁸³ JTA, *Za organizovani bojkot. Lord Melchett ostaje pri antinjemačkom bojkotu*, tamtéž, s. 2.

¹⁸⁴ *Rođendan Njegova Veličanstva Kralja Aleksandra*, *Židov* 50, 15. 12. 1933, s. 1.

zločinů proti německým Židům postavila na stranu civilizovaného lidstva. Autor rovněž připomenul svobodné Švýcarsko, civilizovanou Francii a Anglii, které poskytovaly pomoc a pohostinnost jihoslovanským válečným uprchlíkům. Jugoslávie byla skrze jeho slova prezentována jako útočiště svobody a strážkyně světového míru, která v kulturním světě se těší dobré pověsti a respektu.¹⁸⁵

Stürmer, periodikum vydávané Hitlerovým spolupracovníkem Juliem Streicherem, požadovalo v jednom článku, aby byl proti Židům zaveden zákon o sterilizaci, a klasifikoval je jako občany nižší hodnoty. S uvedením nařízení do praxe by mělo Německo jistotu, že po 5 tisíc let žádné Židy mít nebude.¹⁸⁶

I přes veškeré útlaky projeví němečtí Židé chuť se solidárně zapojit do společenského života. Berlínská obec oznámila, že se chystá uspořádat tři setkání s cílem popularizovat myšlenku zimní pomoci pro německý lid. První schůzky, na které ředitel Heinrich Stahl vyzval ke spolupráci s nežidovskými občany, se účastnili i zástupci národněsocialistické strany. JTA ale také uvedla, že v Německu existují města (např. Mohuč), kde byla Židům zimní pomoc odepřena, a na jiných místech (Offenbach) byli dokonce židovští kněží nuceni odebírat na lístky zboží pouze od árijských obchodníků.¹⁸⁷

¹⁸⁵ *Dan ujedinjena – dan rodjenja velike i moćne Jugoslavije*, Jevrejski glas 47, 1. 12. 1933, s. 1.

¹⁸⁶ JTA, *Iz Njemačke. „Sterilizirajte Jevreje“*, Jevrejski glas 50, 22. 12. 1933, s. 1.

¹⁸⁷ JTA, *Berlinska jevrejska opština za zimsku pomoć njem. narodu*, Jevrejski glas 51, 29. 12. 1933, s. 1.

1934

Leden

Židov

V Německu bylo vydáno nové vládní nařízení, podle kterého se musely liturgie v synagogách podřídit doзору ministerstva propagandy pod vedením dr. Goebbelse. Činnost kantorů, varhaníků a ostatních členů tak byla přímo podřízena hudebnímu oddělení zmíněného ministerstva.¹⁸⁸ Noviny *Financial News* několik dní poté zveřejnily článek o zdrojích financování rumunské Železné gardy. Podle šetření měly toky peněz pocházet z Německa a stejně tak prý nacisté svými zdroji podporovali i např. ustašovce na Kubě. Dostatek distribuovaných finančních zdrojů umožňoval hitlerovcům podporovat v zahraničí vlastní propagandu a špionážní akce a také připravovat vzpoury.¹⁸⁹ V USA začaly být otevírány nacistické agentury pod vedením Fritze Gissibla a záštitou „Spolku přátel nového Německa“. Měly za úkol šířit antisemitské hnutí a vyhledávat spojení s dalšími protizidovskými skupinami. Spolkoví agenti šířili tezi: "Nepřátelé hitlerovského Německa jsou nepřáteli Unie!"¹⁹⁰ Taktéž se snažili potlačovat všemi jim dostupnými prostředky protiněmecký bojkot.¹⁹¹ Veletržní kancelář chystaného jarního Lipského veletrhu, jehož zahájení bylo naplánováno k 4. březnu 1934, si byla dobře vědoma, co vše je v sázce. Proto při té příležitosti zaslala prohlášení několika zástupcům zahraničnímu tisku, ve kterém na veletrh pozvala překvapivě také Židy a ujistila budoucí účastníky, že se jim v Lipsku nic špatného nestane. Veletržní úřad otevřeně přiznal, že osud německého exportu se v roce 1934 bude odvíjet od výsledků připravovaného veletrhu.¹⁹² V Řecku bylo navíc odhaleno spiknutí proti režimu, které mělo být financováno zdroji z říše. Do spiknutí se zapojila skupina Němců žijících v Athénách a rovněž bylo zjištěno,

¹⁸⁸ JTA, *Iz smedje Njemačke. Sinagoge u Njemačkoj pod Goebbelsovom komandom*, Židov 1, 5. 1. 1934, s. 2.

¹⁸⁹ ZTA, *Inozemstvo prema hitlerovštini. Rovarenje hitlerovaca u inozemstvu*, Židov 3, 19. 1. 1934, s. 4.

¹⁹⁰ Jednalo se o jednu z taktik německých exportérů a zároveň Třetí říše, která chtěla rozšiřovat své myšlenky skrze Němce žijící v zahraničí. Jednou z organizací, která se v USA otevřeně hlásila k nacistickým myšlenkám, byla Friends of New Germany (Přátelé Nového Německa). Pro podporu nacismu sice byla Výborem amerického Kongresu zrušena, nicméně již r. 1936 nahrazena German American Bundem. T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 365-368.

¹⁹¹ ZTA, *Inozemstvo prema hitlerovštini. USA protiv hitlerovštine*, Židov 3, 19. 1. 1934, s. 4.

¹⁹² ZTA, *Iz Njemačke. I Židovi su pozvani na velesajam u Leipzig*, Židov 4, 26. 1. 1934, s. 3.

že nacistickými zdroji měly být dotovány také některé řecké noviny a fašistické organizace.¹⁹³ (Tyto informace tak plně korespondovaly s článkem z *Financial News* z 19. ledna, který hovořil o toku hitlerovských financí na zahraniční propagandu a přípravu vzpour.)

Jevrejski glas

Ústřední společnost německých občanů židovské víry předala zprávu ministru národního hospodářství Schmittovi,¹⁹⁴ jejímž prostřednictvím ho informovala o krocích spořitelů a družstev, které Židům začaly pozastavovat úvěry. Ministr nařídil od takových aktivit upustit.¹⁹⁵ Pokus o vstřícný krok ministra Schmitta však nekořespondoval s přístupem tisku. Mnohé provinční noviny totiž opakovaně vyzývaly občany Německa, aby jménem Hitlera (údajně vždy dbajícího o blaho svého lidu) bojkotovali židovské firmy, což prý dosud nedělali vůbec nebo naprosto nedostatečně.¹⁹⁶ Část německých žurnalistů ale také začala do jisté míry uznávat výrazný dopad protiněmeckého bojkotu na mnohá exportní odvětví. Vývoz knih a tiskařského materiálu tak např. v roce 1933 klesl z 284 milionů marek na 125 milionů, i když cena materiálu vzrostla o 20 %. Pokles exportu byl rovněž pocíťován v obchodu s Anglií, Amerikou, Polskem a Československem.¹⁹⁷

Mnoho zahraničních Židů žijících v Německu, kterým bylo uděleno (časově) neomezené povolení k pobytu v zemi, začalo být nyní předvoláváno na policejní prezidium. Původní povolení jim byla zrušena a udělena nová s limitem pobytu na 3 až 6 měsíců. Část z nich žila a investovala vlastní kapitál v zemi po mnoho let, proto je nová opatření uvrhla do velmi obtížné situace.¹⁹⁸

¹⁹³ ZTA, *Nacijevsko rovarenje*, Tamtéž, s. 3.

¹⁹⁴ Kurt Paul Schmitt (1886-1950). V letech 1921-1933 předseda představenstva pojišťovny Allianz, 1933-1934 německý ministr hospodářství. Americký týdeník *Time*, který na základě názoru redakce každoročně vybírá osobnost roku, věnoval Schmittovi vydání z 6. srpna 1934. *Kurt Schmitt*, https://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Schmitt (22. 3. 2022); ke Schmittově profesní kariéře a působení v oboru Tomáš JELÍNEK, *Pojišťovny ve službách hákového kříže: prosazování německých zájmů v protektorátním pojišťovníctví, arizace pojistek a mezinárodní odškodňování*, Praha 2015.

¹⁹⁵ JTA, *Iz „Hitlerove Njemačke“*. *Ministar za narodno gospodarstvo Schmitt je protiv toga da se jevrejskim firmima oduzme kredit*, *Jevrejski glas* 1, 5. 1. 1934, s. 2.

¹⁹⁶ JTA, *Još uvijek u protujevrejski bojkot „u ime vođe“*, tamtéž, s. 2.

¹⁹⁷ J. T. A, *Rezultat bojkota*, *Jevrejski glas* 2, 12. 1. 1934, s. 1.

¹⁹⁸ J. T. A, *Iz „trećeg carstva“*. *Ograničen boravak u Njemačkoj za jevrejske inostrance*, *Jevrejski glas* 2, 12. 1. 1934, s. 2.

Neustálá emigrace židovských obchodníků a přesun židovských firem mimo hranice země začaly vyvolávat u německých ekonomických kruhů vážné znepokojení. Několik přestěhovaných židovských textilních a ocelářských podniků začalo v zahraničí německému exportu konkurovat. Obzvláště zasažena byla továrna holících žilettek v Solingenu. Místní městská rada kvůli tomu požádala vládu, aby převod německých továren a společností do zahraničí zakázala.¹⁹⁹ V Německu navíc vzrostla mezi židovskou komunitou potřeba navýšit počet družstevních záložen, které by svými půjčkami pomáhaly pauperizovanému obyvatelstvu. American Joint Reconstruction Committee a Joint Distribution Committee se vyslovily k podpoře takové činnosti, dokonce tehdy samy poskytly velké půjčky stávajícím i nově založeným židovským úvěrovým institucím. Dle dostupných informací za posledních 5 let fungovalo i přes těžké podmínky asi 20 družstev a v r. 1934 dokonce vzniklo 40 nových. Dohromady tak mohly disponovat s celkovým kapitálem 1 milion německých marek, a to včetně půjček od výše zmíněných institucí.²⁰⁰ *Völkischer Beobachter* krátce po Schmittově pozitivně laděném prohlášení za to na ministra národního hospodářství slovně zaútočil, vyčetl mu jeho prožidovskou liberální politiku a uvedl, že pokud svůj přístup nezmění, bude muset být v budoucnu mnoho funkcí na ministerstvu předáno vhodnějším lidem. Krátce nato však zaměstnal dr. Schmitt na svém ministerstvu 21 národních socialistů, takže se dalo očekávat, že hospodářská politika nabere nový (výrazněji protižidovský) směr.²⁰¹

Únor

Židov

„Welt-Dienst“, zpravodajská agentura ministerstva propagandy, přinesl vyjádření dr. Goebbelse, které se rozšířilo po celém světě a zmínil v něm plánované založení evropské protižidovské organizace Sjedenocná panárijská fronta. Podle zpravodaje by v ní měly být

¹⁹⁹ Z. T. A, *Šta se dešava u Njemačkoj. Ima se zabraniti iseljavanje jevrejskih firmi*, Jevrejski glas 3, 19. 1. 1934, s. 1.

²⁰⁰ Z. T. A, *Šta se dešava u Njemačkoj. Osnivanje 40 novih jevrejskih kreditnih zadruga u Njemačkoj – American Joint Reconstruction Foundation i Joint Reconstruction Committee daju pomoć kreditiranjem*, tamtéž, s. 1.

²⁰¹ ZTA, *Iz Njemačke. „Völkischer Beobachter“ upozorava ministra za narodno gospodarstvo da se okani svojih pro-jevrejskih mjera*, tamtéž, s. 1.

spojeny organizace Železná garda v Rumunsku, Rozvoj v Polsku, EEE v Řecku,²⁰² Probuzení Maďaři v Maďarsku, Fronta ve Švýcarsku a fašisté v Lotyšsku a Litvě.²⁰³

Zahraničním tiskem začaly opět vířit diskuse o tématu chystané olympiády v r. 1936. *Prager Mittag*²⁰⁴ vznesl otázku, zda se vůbec budou moci židovští sportovci zúčastnit přípravných akcí, a dotaz doplnil informací, že se Židé přeci také podílejí na olympijských přípravách. Zároveň zkritizoval bezpáteřnost některých zahraničních sportovních sdružení, která se dala nacisty oklamat, a oznámil, že buď se Německo zbaví nacistů, nebo v roce 1936 v zemi žádná olympiáda nebude. *Paris Soir* přinesl ve zprávě „Promesses et réalités“ údaje o přípravách, které označil za podvod – nejlepší židovští sportovci (jako např. vítězka olympijského šermu Helen Mayer²⁰⁵) nejsou ve sportovních aktivitách podporováni vůbec, ale naopak vylučováni ze sportovních klubů a sdružení.²⁰⁶

Jevrejski glas

Židovská telegrafní agentura zprostředkovala informaci o odboru pro rasové záležitosti německého ministerstva vnitra, které mělo mít k dispozici archiv se jmény a genealogickými deskami tří milionů německých občanů židovského původu. V přidružené evidenci

²⁰² Řecká EEE (Ethniki Enosis Ellados) neboli The National Union of Greece (Národní unie Řecka). Antisemitská nacionalistická strana založená r. 1927. V r. 1932 měla údajně okolo 7 tisíc členů. O rok později měly 3 tisíce z nich napodobit Mussoliniho pohod na Řím z roku 1922, tentokrát však pochodem do Athén. Během 2. světové války se někteří členové EEE stali prominentními spolupracovníky nacistů. *National Union of Greece*, <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/2907604> (12. 6. 2022).

²⁰³ *Ujedinjena panarijska fronta*, Židov 5, 2. 2. 1934, s. 2.

²⁰⁴ *Prager Mittag*: deník, „první německý poledník“, který vycházel v Praze v období let 1933-1938 pod vedením Paula Petera Wintera, rakouského podnikatele s československým občanstvím. Noviny se zaměřovaly na prezentaci událostí v celosvětovém a širokospektrálním měřítku.

²⁰⁵ Helene Mayer (1910-1953): úspěšná šermířka, poloviční Židovka, narozena v Německu. R. 1928 získala zlatou medaili na olympiádě v Amsterdamu. V r. 1933 opustila Německo a přestěhovala se do USA. Před konáním berlínské olympiády v r. 1936 jí bylo Německem nabídnuto účastnické místo (byla jedinou německou židovskou sportovkyní, která se her mohla účastnit). Ve své disciplíně získala stříbrnou medaili. Nemilosrdnou kritiku světového tisku však sklídila za svou prezentaci na předávacím ceremonálu – zúčastnila se ho v uniformě s hákovým křížem a po převzetí medaile předvedla na pódiu typický nacistický pozdrav. V r. 1952 se vrátila do německého Mnichova, kde se i provdala, ale o rok později zemřela na rakovinu prsu. *Helene Mayer*, <https://olympics.com/en/athletes/helene-mayer> (8. 6. 2022).

²⁰⁶ ZTA, *Olimpijada u Berlinu 1936 i židovski sportisti*, tamtéž, s. 8.

se pak nacházelo dalších 13 000 Židů, kteří používali německá jména.²⁰⁷ Rovněž byl vytvořen speciální tým 870 úředníků, který měl za úkol zkoumat matice z různých obcí, aby našel stopy Židů, kteří konvertovali ke křesťanství. Pokud by se některému z Židů nepodařilo zjistit svůj árijský původ až k 1. lednu 1800, byl by považován za neárijce.²⁰⁸ V pařížských novinách *Défense économique (Hospodářská obrana)*, propagujících židovský protiněmecký bojkot a emancipaci od německého importu, pak byly otištěny informace podané prezidentem Říšské banky Hjalmarem Schachtem,²⁰⁹ jenž uvedl, že kvůli židovskému bojkotu nemůže omezený německý export nadále plnit své závazky vůči zahraničním věřitelům. Hodnota celkového exportu v prvních šesti měsících roku 1933 klesla o 3 miliardy a 600 milionů franků. Do celkové částky by též bylo vhodné započítávat kapitál a hodnotu továrních zařízení těch židovských firem, které se postupně stěhovaly do zahraničí. Proto bylo v daném období komplikované zhodnotit celkovou ztrátu. V Paříži byla otevřena centrála poskytující zdarma všem obchodníkům na světě informace o tom, kde a za jakých podmínek mohou pokrýt své potřeby stejně užitečně jako dosud z Německa. (Paříž, V, 7 Rue de Pontoise).²¹⁰

Březen

Židov

Situace v Rakousku se poněkud vyostřila a postavení židovských zaměstnanců opět zhoršilo. Všechna volná místa začala být přidělována pouze členům Heimwehru a obdobným

²⁰⁷ Uvedené počty nebyly v článku přesně lokalizovány ani datovány. Evidentně ovšem nemohly platit pouze pro tehdejší Německo. V lednu 1933 čítala židovská populace v Německu 525 tisíc osob, někteří demografové k uvedenému číslu přičítají též cca 292 tisíc osob smíšeného původu. Oficiální německé sčítání lidu uvedlo v květnu 1939 233 tisíc „rasových Židů“, kteří zůstali na území říše. David VITAL, *A People Apart. A Political History of the Jews in Europe 1789-1939*, New York 1999, s. 828.

²⁰⁸ Z. T. A, *Iz „trećeg carstva“*. *U Njemačkoj ima 3 miliona Jevreja i gradjana jevrejskog porjekla*, *Jevrejski glas* 6, 9. 2. 1934, s. 1.

²⁰⁹ Hjalmar Schacht (1877-1970), prezident Říšské banky (1923-1930, 1933-1939). V roce 1935 nastoupil do funkce německého ministra ekonomiky, na funkci však rezignoval v listopadu 1937. V poválečných Norimberských procesech byl spolu s Franzem von Papenem a Hansem Fritzschem zproštěn obvinění z válečných zločinů. Helmut M. MÜLLER – Hanna VOLLRATH – Karl-Friedrich KRIEGER, *Dějiny Německa*, Praha 1995, s. 596.; Mary FULBROOK, *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*, Praha 2010, s. 76, 117; T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 31-40.

²¹⁰ *Iz posljednjeg broja „Mallut Jisrael“*. *Emancipacija od nemačkog uvoza*, *Jevrejski glas* 6, 9. 2. 1934, s. 5.

formacím, které podporovaly stávající vládu. Představitelé rakouského Heimatschutzu předali ve Štýrském Hradci do rukou hlavy organizace dr. Dienstledera rezoluci, ve které požadovali okamžité vyklizení míst a jejich postoupení členům domácích militantních formací. „Zasloužený“ plat měli zaplatit socialisté a Židé, kteří by tak ovšem zůstali bez prostředků.²¹¹ K probíhajícímu událostem a protiněmeckému bojkotu se vyjádřil také starosta New Yorku La Guardia a uvedl, že by měl být bojkot jednoznačně potvrzen, aby byl barbarský nacistický režim zasažen na nejcitlivějším místě. Německý lid by měl být zároveň varován, že nemůže počítat s přátelstvím světa, dokud bude v zemi vládnout Hitlerův režim.²¹² V Paříži se navíc jako symbolický akt proti barbarství začala z iniciativy Romaina Rollanda, profesora Levy-Bruhla, H. G. Wellse, Liona Feuchtwangera a dalších vytvářet „Německá svobodná knihovna“. Organizátoři naplánovali do seznamu děl zařadit zakázaná či spálená díla ze Třetí říše, oddělení fašistických publikací, antifašistický archiv a kompletní sbírku materiálů o událostech roku 1933 v Německu.²¹³ Reagovalo i Československo, jehož ministerstvo obchodu na 14 dní zakázalo dovoz německých filmů, protože německé úřady vyškrtly židovské umělce ze spolupráce na společné německo-české filmové produkci. Zároveň započala jednání o dovozu filmů amerických. Pokud by (v té době) byla úspěšná, daly by se očekávat radikální změny v podobě úplného potlačení německých filmů.²¹⁴

Vedení newyorského obchodního domu R. H. Macy²¹⁵ oznámilo plánované uzavření nákupní kanceláře v Berlíně a její přesun do Prahy kvůli tomu, že se kvůli bojkotu německého zboží v USA nákupy v Německu za 6 měsíců snížily o více než 90 %. Pražská kancelář měla pro společnost zajišťovat zboží v Československu, východní Evropě a Skandinávii. R. H. Macy & Co. tehdy představoval jednu z největších obchodních kanceláří v New Yorku i na celém

²¹¹ ZTA, *Dollfussov hladni pogrom. Slobodna mesta rezervirana su za članove Heimwehra*, Židov 9, 2. 3. 1934, s. 2.

²¹² ZTA, *Gradonačelnik New Yorka traži bojkot Hitlerove Njemačke*, tamtéž, s. 5.

²¹³ *Stvara se „Njemačka slobodna biblioteka“*, tamtéž, s. 6.

²¹⁴ ZTA, *Zabrana njemačkih filmova u Čehoslovačkoj*, Židov 11, 16. 3. 1934, s. 2.

²¹⁵ Síť obchodních domů Macy's byla založena v Americe již r. 1858. Postoj společnosti k protiněmeckému bojkotu však zpočátku nebyl jednoznačný, protože s německým zbožím obchodovala i nadále, byť v omezeném množství. To mimo jiné vyústilo ve veřejnou protestní demonstraci, která se konala 27. ledna 1934 a spolu s čelním představitelem Americké socialistické strany Normanem Thomasem se jí účastnilo dalších sto lidí. Macy's nejprve zastupující kancelář do Československa přesunout nechtěl, trval na jejím zachování v Německu (údajně kvůli jazykové bariéře, která by v Československu ztěžovala provoz), nakonec však nátlaku Bojkotového výboru Amerického židovského výboru ustoupil (3/1934) a přiklonil se k ukončení objednávek německého zboží včetně uzavření kanceláře v Berlíně. T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 112-114.

světě, vlastníci obrovský mrakodrap v centru New Yorku, pracovaly pro ni tisíce zaměstnanců a vykazovala obrat v mnoha milionech dolarů. Z Evropy dovážela veliké množství textilu, řemeslných výrobků, porcelán a hračky. Přestože byla většina jejího tehdejšího zboží pořizována v Německu, společnost se nakonec s ohledem na židovské kupce rozhodla připojit k bojkotu německého zboží.²¹⁶ K protiněmeckému bojkotu se zakrátko pod vlivem okolností připojil i obchodní dům F. W. Woolworth. Rozhodnutí zdůvodnil trvalým odlivem spotřebitelů. Magazín bratrů Gimbelových informoval veřejnost o ukončení nákupů v Německu kvůli prakticky nulové poptávce.²¹⁷ Zástupce společnosti R. H. Macy & Co. sdělil agentuře ZTA, že byl odpor spotřebitelů vůči německému zboží zaznamenán již v dubnu 1933, proto se nákupy v Německu výrazně omezily. Americká liga za zachování židovské rovnosti opakovaně podrobovala Macy's kritice za fakt, že nežidovské magazíny bojkotují německé zboží intenzivněji než tato židovská společnost sama o sobě.²¹⁸ Pracovní skupina německých výrobců oděvů kontrovala oznámením, že od 1. dubna 1934 nebude přijímat nabídky od neárijských zástupců či výrobců. Výjimku budou mít pouze ti neárijci, kteří hodnověrně prokáží, že byli alespoň jednou zraněni na frontě.²¹⁹

Jevrejski glas

Prezident ČSR T. G. Masaryk oslavil své 84. narozeniny. Sarajevo si výročí československého velikána a upřímného přítele jugoslávského lidu chtělo připomenout důstojným způsobem, proto byl na 6. března naplánován do Národního divadla slavnostní koncert Sarajevské filharmonie.²²⁰

Dr. Goebbels na masovém shromáždění v Hamburku pronesl k posluchačům: „*Vytrhli jsme mezinárodní židovstvo z kulturního života, očistili divadlo a film od židovského ducha a položili nové základy pro duchovní život národa.*“²²¹ Německý zpravodaj *Het Handelsblad*

²¹⁶ Macy ne kupuje u Njemačkoj, Židov 12, 23. 3. 1934, s. 7.

²¹⁷ Obchodní dům bratrů Gimbelových se připojil k bojkotu německého zboží prohlášením ve stejný den jako Macy's (17. 3. 1934), a o 3 dny později zakázal prodej německého zboží ve svých provozovnách i Woolworth. Ten však svůj slib krátce nato porušil, protože nadále zboží transferoval skrz Velkou Británii a Kanadu. Poprvé oficiálně redukoval dovoz z Německa až 13. ledna 1939. T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 114-116.

²¹⁸ ZTA, *Američki magazini ne kupuju u Njemačkoj*, Židov 13, 30. 3. 1934, s. 12.

²¹⁹ ZTA, *Ne primaju se ponude nearijskih tvorničara*, tamtéž, s. 5.

²²⁰ *Gradska kronika. Rodjendan pretsjednika Čehoslovačke Republike g. dra T. Masarika*, Jevrejski glas 9, 2. 3. 1934, s. 6.

²²¹ Z. T. A., *Iz „trećeg carstva“*, Jevrejski glas 11, 16. 3. 1934, s. 1.

(z Amsterdamu) ho následoval zprávou: „*V Německu nebude mír, dokud nebude poslední Žid zbaven možnosti vydělávat si na živobytí.*“²²² Po celé říši se iniciativou národních socialistů tehdy ve velké míře rozšířila nová protižidovská bojkotová akce. V ulicích Norimberku byly vystaveny obrovské transparenty s nápisem „*Nekupujte u Židů!*“ a před židovskými obchody zřízeny bojkotové stráže. V některých městech byli samotní Židé vystaveni přímým fyzickým útokům. Opakovaně vyjádřili obavy z dalšího vývoje.²²³ Navíc se měl podle jedné zprávy *Völkischer Beobachteru* ve dnech 14. - 17. března konat v jižním Švýcarsku poblíž Bellinzone kongres znalců Židů ze všech zemí. Chyběly ovšem přesnější informace o místě konání, tudíž nebylo možné věrohodně doložit, zda se takový kongres vůbec konal. Z toho lze usoudit, že mohlo jít pouze o tajnou schůzku několika agentů hitlerovské protižidovské propagandy.²²⁴

Duben

Židov

Antisemitská vlna, která v Německu po loňském protižidovském bojkotu a dalších opatřeních poklesla, začala opět narůstat. Pochopitelně na to zareagovaly židovské komunity po celém světě – mimo jiné tvrdou propagandou bojkotu německého zboží, nejvíce pak v Americe a Polsku.²²⁵ K americkým společnostem sympatizujícím s bojkotovým hnutím se přidal i Wannamaker,²²⁶ jeden z největších obchodních domů v Americe. Akce se v Americe ukázala jako velmi úspěšná a vzor Spojených států převzala i Evropa (zejména Polsko). Kulturní svět si tak začal uvědomovat, že ekonomický bojkot představuje velmi úspěšnou reakci na hitlerovské akce v zahraničí a zároveň protižidovská tažení v Německu.²²⁷ V Polsku se navíc od 1. dubna konalo přes tisíc židovských demonstrací, které měly symbolizovat důraznou odpověď na pronásledování souvěrců a zároveň podporu důslednému ekonomickému bojkotu německého zboží.²²⁸

²²² Z. T. A., *Iz „trećeg carstva“*, tamtéž, s. 1.

²²³ *Novi bojkotni metež*, *Jevrejski glas* 12, 23. 3. 1934, s. 3.

²²⁴ Z. T. A., *Iz „trećeg Rajha“*, „*Kongres poznavalaca Jevreja*“, tamtéž, s. 4.

²²⁵ *Novi antisemitski talas u Njemačkoj*, *Židov* 14, 6. 4. 1934, s. 3.

²²⁶ Wannamaker: rodinný obchodní dům, který ukončil dovoz německého zboží již v listopadu 1933. Na konci března 1934 se pak připojil k bojkotovému hnutí oficiálně. T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 116.

²²⁷ Z. T. A., *Američani bojkotuju robu*, *Židov* 15, 13. 4. 1934, s. 4.

²²⁸ ZTA, *Antihitlerovska vojna u Poljskoj*, tamtéž, s. 4.

V Německu bylo zakázáno promítání amerického sportovního filmu s židovským boxerem Maxem Baerem. Zákaz nezůstal bez povšimnutí – společnost Fox Film přenesla svou evropskou centrálu z Berlína do Paříže a v obdobném duchu ji následovaly Universal Film a Metro Goldwyn Mayer.²²⁹ Krátce poté dal v Praze interview jednomu ze zahraničních novinářů James MacDonald, vysoký komisař pro německé uprchlíky. Nechal se slyšet, že se pokusí přesvědčit některé země k vydávání poštovních známek se zvláštním příplatkem pro emigranty. Dále uvedl, že mu bylo sjednocenou komisí za emigranty v Praze navrženo, aby byly zavedeny MacDonalldovy pasy po vzoru pasů Nansenových²³⁰ nebo aby vlády uznávaly i ty německé pasy, kterým již skončila platnost, což dle MacDonalldova komentáře zřejmě nebude možné.²³¹

Jevrejski glas

Španělský premiér Lerroux sdělil novinářům, že se vláda chystá podniknout příslušné kroky k tomu, aby mohli být naturalizováni ti sefardští Židé (potomci španělských Židů v exilu z 15. století), kteří nyní žijí v zahraničí a žádají o španělské občanství.²³² V obdobném čase zakázalo ministerstvo vnitra Československé republiky vydávání a šíření antisemitské knihy *Die Juden* státního tajemníka Hitlerovy vlády Federa, antisemitského lexikonu *Sigila veri* a *Protokolů sionských mudrců*.²³³

Květen

Židov

Berlínský korespondent londýnského listu *Daily Telegraph* informoval svou redakci o proběhlé konferenci zástupců věřitelů Německa a Říšské banky. Ta zaznamenala katastrofální

²²⁹ *Oko zabrane Max Baer filma u Njemačkoj*, tamtéž, s. 4.

²³⁰ Nansenův pas: dokument představený v r. 1922, předchůdce současného pasu uprchlického. Osobám bez příslušných odpovídajících dokladů umožňoval návrat do domovské vlasti, případně možnost vycestovat do země jiné. Fridtjof Nansen, který stál jako Vysoký komisař pro uprchlíky ve Společnosti národů za realizaci tohoto projektu, za svou činnost v r. 1922 obdržel Nobelovu cenu míru. *Fridtjof Nansen – průkopník ochrany uprchlíků*, <https://www.unhcr.org/cz/173-czo-nasakce-unhcrnansenova-cenafridtjof-nansen-prukopnik-ochrany-uprchliku-html.html> (8. 6. 2022).

²³¹ *Interesantan razgovor s Džemsom Makdonaldom*, *Židov* 17, 27. 4. 1933, s. 2.

²³² ZTA, *Španija naturalizira sef. Jevreje*, *Jevrejski glas* 15, 13. 4. 1934, s. 4.

²³³ ZTA, „*Protokoli cionskih mudraca*“ *zabranjeni su u Češkoj*, *Jevrejski glas* 16, 20. 4. 1934, s. 2.

pokles německého exportního obchodu, jehož úpadek měl kromě ekonomických důsledků i důsledky politické: odmítání německého zboží v mnoha zemích světa jako protest proti perzekuci Židů v Německu, což bylo možné přičíst důsledkům protiněmeckého bojkotu.²³⁴

Předseda Amerického židovského kongresu dr. Deutsch zaslal dopis Americkému olympijskému výboru, ve kterém ho požádal o zkontaktování Ústředního olympijského výboru v Bruselu v záležitosti komplexního vyšetřování skutečného stavu věcí v Německu. Vyslovil se též za prověření výroku předsedy Německého olympijského výboru dr. Lewalda, podle něhož měli v následujícím období všichni židovští sportovci v Německu údajně dostat kvůli plánovaným olympijským hrám v r. 1936 neomezenou svobodu tréninku.²³⁵

Židov ve svém 21. čísle z 25. května přinesl krátkou zprávu o prezidentských volbách v Československu. S potěšením konstatoval, že byl opět zvolen Tomáš Garrigue Masaryk, přítel demokracie a židovského hnutí.²³⁶

Jevrejski glas

Krátká zpráva z Německa tlumočila zajímavou informaci o tom, že se Německo začalo systematicky vyzbrojovat a nastartovalo produkci vlastních měděných a železných dolů pro potřeby války.²³⁷

Červen

Židov

Šíření bojkotu německého zboží po celém světě dále pokračovalo. Sir Robert Mond, předseda Židovského antihitlerovského bojkotového výboru Anglie (Jewish Representative Council for the Boycott of German Goods and Service), se zotavil z vážné nemoci a odcestoval do Ameriky, aby se setkal se Samuelem Untermyerem, předním představitelem protiněmeckého bojkotového hnutí v Americe.²³⁸ *New York Times* informoval z Berlína, že bylo Německo kvůli špatné ekonomické a devizové situaci nuceno vyhlásit stav autoblokády,

²³⁴ *Rezultati protunjemačkog bojkota. Konstatacije vjerovnika Njemačke, Židov* 20, 18. 5. 1934, s. 3.

²³⁵ *Učešće Amerike na berlinskoj olimpijadi, tamtéž*, s. 8.

²³⁶ *Ponovan izbor g. Masarika za pretsjednika republike, Židov* 21, 25. 5. 1934, s. 2.

²³⁷ *Kroz nedjelju. Pregled događaja. Njemačka, Jevrejski glas* 20, 25. 5. 1934, s. 2.

²³⁸ *Bojkot njemačke robe napreduje, Židov* 22, 1. 6. 1934, s. 4.

tedy že zakázalo dovoz nejnútnejšího zahraničního zboží (kromě komponentů pro výrobu zbraní). *Der Deutsche*, noviny německé pracovní fronty, ohledně této záležitosti napsaly: *"Blokáda je důsledkem bojkotu světového židovstva proti Německu. Bojkot se objevil znovu, tentokrát s nebyvalou intenzitou, a vyhnal statisíce německých dělníků na ulice."*²³⁹ V Jeruzalémě začal z iniciativy protiněmeckého bojkotového výboru vycházet list s názvem *Ura Jisrael! (Probud' se, Izraeli!)*. Za svůj hlavní úkol si stanovil podporu bojkotu německého zboží. Již ve svém prvním čísle přinesl seznam stovek židovských firem z Tel Avivu, které se zavázaly německé zboží neprodávat. Zároveň dodal, že se v Palestině spousta německého zboží stále prodává a také existuje řada židovských obchodů s Německem spolupracujících.²⁴⁰

Jevrejski glas

Tomáš Garrigue Masaryk byl znovu zvolen prezidentem Československé republiky. Tentokrát na sedm let a z celkového počtu 418 poslanců Národního shromáždění jich pro něj hlasovalo 327.²⁴¹ Masarykovo znovuzvolení přijali Židé po celém světě s velkým potěšením.²⁴² Předseda konzistoře bulharských židovských obcí dr. Haim Farhi a prezident Bulharsko-palestinské obchodní komory Saul Mezan krátce poté sdělili korespondentovi Židovské telegrafní agentury, že v celém Bulharsku panuje mír a místním Židům je za nového režimu zaručena fyzická bezpečnost a plná občanská a politická rovnost.²⁴³

Londýnský *Daily Express* tlumočil na základě informací dodaných z Berlína zprávu s titulkem „Německé Židy čekají temnější dny“, že Hitlerova vláda přichystala plán na zabavení židovského majetku v Německu, aby tak nahradila škody způsobené protiněmeckým bojkotem v zahraničí. Rolníci přestali splácet své závazky vůči židovským obchodníkům, zákazníci odmítali nakupovat v židovských obchodech a národní socialisté

²³⁹ ŽTA, *Hitlerovci i bojkot njemačke robe*, Židov 23, 8. 6. 1934, s. 6.

²⁴⁰ „*Ura Jisrael!*“. *Novine antinjemačkog bojkota u Palestini*, Židov 26, 29. 6. 1934, s. 2.

²⁴¹ *Masarik opet izabran za pretsjednika Čehoslovačke. Jevrejski parlamentarci prvi puta su glasali kod pretsjedničkih izbora – jevrejski pozdrav pretsjedniku Masaryku*, *Jevrejski glas* 21, 1. 6. 1934, s. 1.

²⁴² T. G. Masaryk byl židovskými komunitami velmi uznáván. Noviny *Židov* několikrát zmínily případ Leopolda Hilsnera, k němuž bylo obecně napsáno mnoho publikací a odborných statí. Zajímavé reflexe k případu z r. 1899 lze najít ve sborníku *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999: sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.-26. listopadu 1999*. Praha 1999.

²⁴³ *Nova bugarska vlada obezbjeđuje Jevrejima zaštitu i ravnopravnost*. tamtéž, s. 1.

hlídkovali před židovskými kiny a odrazovali návštěvníky od vstupu. Židé obchodníci, lékaři a právníci ale souběžně museli stále plnit své povinnosti vůči státu jako dříve.²⁴⁴

Německo se chystalo k 13. červenci vyhlásit moratorium pro své zahraniční dluhy, kromě půjček v rámci Dawesova a Youngova plánu. Současně si přitom začalo objednávat velké množství letadel. Od začátku roku např. zakoupilo 168 strojů ze Spojených států. Za letadla a letadlové motory pak ve stejném období utratilo 1 169 412 USD (oproti 349 000 USD v roce loňském).²⁴⁵ Někteří místní židovští umělci se chopili iniciativy zorganizovat „Německo-židovskou ligu pro kulturu“. Představitelé Ligy obdrželi přísné instrukce vyloučit ze svých řad každého árijce. Německému tisku bylo o akcích tohoto sdružení naopak zakázáno jakkoliv veřejně informovat. Místní Židé přestali navštěvovat árijská představení a koncerty, protože podle nich nacistické divadlo předvádělo tak ubohé výkony, že o ně neprojevovali zájem ani sami árijci. Berlínští řidiči si začali stěžovat na úbytek příjmu, protože se výrazně snížil počet návštěvníků divadel a kin. Ulice, dříve plné rušného večerního života, se nyní vyprázdnily.²⁴⁶ V Aténách mezitím proběhl olympijský kongres. Němečtí poslanci dr. Lewald a von Halt zareagovali na dotaz americké a britské delegace směřující k potenciální účasti židovských sportovců odpovědí (a zároveň se tak snažili o svých bohubilých plánech přesvědčit i ostatní delegáty), že židovští sportovci budou na berlínské olympiádě stejně vítanými hosty jako všichni ostatní a říše je do svého týmu zahrne tehdy, pokud dosáhnou potřebných výsledků.²⁴⁷

Stockholmský *Social Democrat*, oficiální orgán švédské vlády, zveřejnil údaje o objemu finančních prostředků vynaložených na hitlerovskou propagandu v zahraničí. Částky měly být údajně následující: v Rakousku se jednalo o 15 milionů říšských marek, Československu 3 miliony, Spojených státech 4 miliony, Jižní Americe 2 miliony, Švýcarsku 750 000 atd. Poměrně vysoké obnosy byly též vynaloženy na obdobnou činnost např. ve Francii, Anglii, Řecku, Rumunsku a Polsku.²⁴⁸

Hitlerův delegát von Ribbentrop strávil několik dní v Paříži, kde se setkal s Louisem Barthouem a zároveň ho přijal i předseda vlády Dumerg. Von Ribbentrop požádal o podrobné

²⁴⁴ *Strana štampa o prilikama u Njemačkoj. Njemački Jevreji idu i mračnijim danima ususret – članak „Daily Expressa“*, tamtéž, s. 1.

²⁴⁵ *Kroz nedjelju. Pregled događaja. U zvaničnom birou*, tamtéž, s. 2.

²⁴⁶ *Kulturni geto*, *Jevrejski glas* 23, 15. 6. 1934, s. 4.

²⁴⁷ *Hitler popušta na sportskom terenu. Olimpijski kongres u Ateni i berlinska olimpijada – odlučan stav Američana*, tamtéž, s. 4.

²⁴⁸ *Ogromne sume za nacionalsocijalističku propagandu izvan Njemačke*, tamtéž, s. 4.

informace k možnosti vojenského spojení mezi Francií a Ruskem a paktech o vzájemné pomoci, k nimž mají přistoupit státy Malé dohody, Balkánský pakt a sovětské Rusko.²⁴⁹

Červenec

Židov

Samuel Untermyer vyzval před davem 3 000 lidí v New Yorku k zesílení bojkotu hitlerovského Německa a poukázal na náznaky, které dle něj svědčí o otřesech Hitlerova režimu, jenž by neměl mít dlouhého trvání.²⁵⁰ V New Yorku probíhal protihitlerovský bojkot oproti jiným lokalitám obzvláště tvrdě. Bohatí Židé zprvu veřejně protestovat nechtěli a vláda mlčela, protože se její administrativa bála ztráty hlasů Němců žijících v Americe v nadcházejících listopadových volbách do Kongresu (v Americe tehdy žilo v současnosti asi 16 milionů Němců a pouze 4 miliony Židů). K bojkotu se připojily všechny velké židovské magazíny (obchodní domy), ale též mnoho těch, kteří se jinak židovského života a zvyků neúčastnili. Židovské ženy např. začaly vracet zakoupené zboží, ať už jim bylo prodáno omylem nebo úmyslně.²⁵¹

Jevrejski glas

Ve věku 64 let zemřela paní Marie Curie, která se narodila ve Varšavě do židovské rodiny. Jako mladá dívka přišla do Paříže, kde dostala místo pomocnice v laboratoři na Sorbonně. Vystudovala matematiku a fyziku a stala se asistentkou Pierra Curie, který se s ní později oženil. Spolu se svým manželem pak objevila radioaktivní prvky radium a polonium. Dvakrát získala Nobelovu cenu a Anglická královská společnost jí udělila Albertovu medaili. Publikovala dílo *Radioaktivita*.²⁵²

²⁴⁹ *Pregled dogadjaja. Delegat g. Hitlera*, *Jevrejski glas* 24, 22. 6. 1934, s. 2.

²⁵⁰ *Samuel Untermyer poziva na pojačanje bojkota*, *Židov* 27, 6. 7. 1934, s. 2.

²⁵¹ Ženy se v Americe zapojovaly do protiněmeckého bojkotu i jinak než jen vrácením zboží. V říjnu 1934 např. obdrželo Ženské oddělení Amerického židovského kongresu vzkaz, kterým bylo vyzváno k protestnímu hlídování před obchodními domy (z čehož jasně vyplývá, že se v různých menších formách oddělení zapojovalo již dříve). Následně se ke stejné činnosti připojilo i Women's division (Ženské oddělení), založené r. 1933 za velkého podílu manželky Stephena Wise L. W. Wiseové, T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 105-107; *Borba protiv Hitlera*, *Židov* 29, 27. 7. 1934, s. 5.

²⁵² *Mari Curie je umrla*, *Jevrejski glas* 27, 13. 7. 1934, s. 2.

Italští Židé, aniž by jakkoli zdůrazňovali oficiální hesla, se rovněž připojili k bojkotu německého zboží a distancovali se od jakéhokoliv obchodního styku s hitlerovským Německem.²⁵³

Srpen

Židov

Jedno ze srpnových čísel *Židova* přineslo vyjádření (zřejmě) místní židovské komunity k protiněmeckému bojkotu. Bojkot hitlerovského Německa vyhlášeného na loňské konferenci přetrvává, dokud nebude v Německu dosaženo úplné židovské rovnoprávnosti. Komunita si bude stát za svým stanoviskem i pod případnou hrozbou pomsty. Židovské organizace rovněž diskutovaly o tom, zda by měl být bojkot oficiálně vyhlášen nebo naopak. Zřejmě se tehdy jednalo o otázku taktiky.²⁵⁴ Komise pro bojkot národně socialistického Německa vzala na vědomí zprávy z různých zemí: v Anglii se k hnutí připojili Labouristé a Odborové svazy, ve Spojených státech kromě 4 milionů Židů také nejméně 30 milionů nežidů spojených s profesními organizacemi, ale také mnoho milionů katolíků a ostatních křesťanů. Dovoz z Německa se za rok snížil o 42 %. Ve Francii a skandinávských zemích bojkot prováděli především nežidé.²⁵⁵

Jevrejski glas

2. srpna v 9 hodin ráno zemřel maršál Hindenburg, prezident Německé říše.²⁵⁶

Orgán jugoslávských Němců *Der Jungdeutsche* obhajující spolupráci mezi německou národnostní menšinou a jugoslávskými vládními kruhy, zveřejnil důležitý článek, v němž bylo poprvé zdůrazněn zákaz národněsocialistických organizací v Rumunsku, Turecku a Maďarsku, nicméně v Jugoslávii se údajně všechny německé noviny přiklonily k hitlerismu. Článek ovšem rovněž uvedl, že si jugoslávští Němci přejí mír a spolupráci s jugoslávským lidem jako vzájemně neoddělitelnou součást budování jugoslávské vlasti.²⁵⁷ Třetí světová židovská konference mezitím přijala rezoluci o bojkotu hitlerovského Německa. Konference

²⁵³ JTA, *I talijanski Jevreji bojkotuju njemačku robu*, *Jevrejski glas* 28, 20. 7. 1934, s. 3.

²⁵⁴ *Bojkot se nastavlja*, *Židov* 34, 24. 8. 1934, s. 2.

²⁵⁵ *Treća svjetska židovska konferencija. Bojkot nacionalsocijalističke Njemačke*, *Židov* 35, 31. 8. 1934, s. 3.

²⁵⁶ *Smrt maršala Hindenburga*, *Jevrejski glas* 30, 3. 8. 1934, s. 1.

²⁵⁷ *Jugoslavenski Nijemci protiv nacionalsocijalističke propagande*, *Jevrejski glas* 31, 10. 8. 1934, s. 2.

v ní potvrdila závěry z předchozí konference z r. 1933. Důvody pro prodloužení bojkotu tak logicky stále přetrvávaly.²⁵⁸ Dr. Nahum Goldman pronesl: „*Vloni jsme na naší konferenci vyhlásili bojkot proti hitlerovskému Německu a těchto hesel se budeme pevně držet, dokud nedosáhneme plné rovnosti Židů v Německu. Neustoupíme ani před hrozbou pomsty. Páni z Třetí říše si myslí, že pojmy čas, důstojnost, sebeúcta jsou monopoly árijské rasy. Snad jim náš bojkot dokázal, že tyto pocity znají i Semité. Reakce židovského národa nebyla nikdy tak spontánní jako protiněmecký bojkot. Nikdo od nás nemůže očekávat, že odmítneme naši jedinou zbraň, dokud nebude splněno minimum našeho požadavku – znovunastolení židovské rovnoprávnosti v Německu.*“²⁵⁹

Září

Jevrejski glas

Francouzské, anglické a polské noviny shodně potvrdily, že byl letošní Lipský veletrh slabý, a dokonce jej označily za „mrtvý“. Počet zahraničních vystavovatelů byl po tlaku německé vlády relativně dobrý, ale zahraničních kupců oproti tomu velmi málo. Polská telegrafní agentura průběh Lipského veletrhu zhodnotila jako velký neúspěch (z 21 pavilonů jich bylo 18 prázdných). Zatímco v loňském roce přicestovalo na místo 276 zahraničních vystavovatelů, letos pouze 188. Německý tisk překřtil letošní veletrh na „bojový“.²⁶⁰

Völkischer Beobachter stručně informoval o odložení antisemitského a panárijského kongresu. Rovněž ale uvedl, že již nyní jednájí zastupující lídři o možných nových termínech a za iniciátora kongresu označil Julia Streichera.²⁶¹

²⁵⁸ *Završena je III jevrejska svjetska konferencija u Ženevi. Rezolucija o bojkotu – Svjetska bojkot-konferencija 6. oktobra u Londonu, Jevrejski glas 34, 31. 8. 1934, s. 1.*

²⁵⁹ *Današnje stanje jevrejskog naroda. Referat dra Nahuma Goldmana na Jevrejskoj svjetskoj konferenciji. Parola bojkota i dalje na snazi, tamtéž, s. 1.*

²⁶⁰ *Iz „Trećeg Rajha“. „Mrtvi“ lajpciški sajam, tamtéž, s. 3.*

²⁶¹ *Odgodjen je antisemitski i panarijski kongres, tamtéž, s. 4.*

Říjen

Židov

41. číslo *Židova* z 12. října věnovalo titulní stranu fotografii Krále Alexandra I. Karadjordjeviće a informaci o marseilleském atentátu z 9. října.²⁶² Tragická událost se prolínala většinou tohoto čísla. Týdeník věnoval stať i Louisi Barthouovi, francouzskému ministru zahraničí, který na následky zranění zemřel krátce poté. *Židov* Barthoua přirovnal k A. J. Balfourovi a jeho politice velkých koncepcí. Barthou dle redakce viděl v sionismu prozíravé budování a ožívování starověkého židovského národa.²⁶³ (obdobnou zprávu s mírně pozměněným textem publikoval i *Jevrejski glas* 12. 10.)

Listopad

Židov

Československá poštovní správa informovala o opakovaných případech pašování hitlerovské literatury, která byla tehdy v Československu zakázána. Zakaz začal být obcházen maskováním knih do povolených přebalů. Hitlerův „Mein Kampf“ tak byl např. propašován v obálce neškodného dívčího románu.²⁶⁴

Jevrejski glas

Rozhodnutím Rady Společnosti národů mělo být v budoucnu Sársku umožněno se připojit k říši teprve tehdy, pokud by německá vláda uznala rovnoprávnost sárských Židů (pokud by se Sársko v chystaném referendu přiklonilo k Německu).²⁶⁵ Prezident Říšské banky dr. Schacht uvedl, že by měly být židovské firmy zvýhodněny při distribuci licencí na získávání surovin, protože jde především o akt týkající se exportních firem, a ty se tehdy nacházely většinou ve vlastnictví Židů.²⁶⁶

²⁶² *Kralj Aleksandar I. Karadjordjević*, *Židov* 41, 12. 10. 1934, s. 1.

²⁶³ *Louis Barthou*, *Židov* 41, 12. 10. 1934, s. 3.

²⁶⁴ *ŽTA, U Českoslovačkej je zabranjeno širenje hitlerovačke literature*, *Židov* 46, 16. 11. 1934, s. 4.

²⁶⁵ *Sarsko područje*, *Jevrejski glas* 38, 16. 11. 1934, s. 3.

²⁶⁶ *Pretsjednik Rajhsbanke dr. Šaht*, tamtéž, s. 3.

V Záhřebu došlo z iniciativy Richarda Laufera, kolegy redakce *Jevrejskeho glasu*, k založení prvního speciálního knihkupectví v Jugoslávii pro distribuci židovských a sionistických knih. Podle vyjádření místní komunity byla tímto aktem završena dlouhodobá potřeba tematicky orientované prodejny, kde by si místní Židé a sionisté (projevující zájem o národní literaturu) mohli přečíst vše, co je zajímavé. Toto nové knihkupectví mělo být rovněž ve spojení se všemi vydavatelstvími knih v Evropě a Palestině, díky čemuž bylo schopno dodat každou knihu v krátkém čase.²⁶⁷

Prosinec

Židov

V Londýně se konala mezinárodní bojkotová konference. Prezident organizace Samuel Untermyer informoval přítomné novináře, že se na konferenci dostavily delegace ze Severní a Jižní Ameriky, Egypta, Jižní Afriky, Velké Británie, dominií a mnoha dalších evropských zemí. Cíle konference pak spatřoval ve vytvoření plánů pro ústřední bojkotový orgán, který měl být umístěn do Londýna, a v cílených praktických krocích.²⁶⁸ V rámci proběhlých jednání také židovští delegáti došli k závěru, že je třeba založit Světovou židovskou bojkotovou organizaci, která by zaštitila organizaci a rozšiřování bojkotu po celém světě.²⁶⁹

²⁶⁷ *Prva jevr. knjižara u Jugoslaviji*, *Jevrejski glas* 40, 30. 11. 1934, s. 5.

²⁶⁸ L. D, *Bojkotna konferencija nije jevrejska stvar. Intervju s pretsjednikom konferencije*, *Židov* 49, 7. 12. 1934, s. 4.

²⁶⁹ *Zaključci internacionalne bojkotne konferencije*, tamtéž, s. 4.

1935

Leden

Židov

Podle ze zpráv ze Saarbrückenu bylo údajně celé Sársko zaplaveno pobuřující protizidovskou literaturou. Mnoho zahraničních vojáků, zejména anglických důstojníků v mezinárodních posádkách, dokonce obdrželo antisemitské letáky poštou přímo do místa bydliště. Z obsahu brožur se dalo usoudit, že byly letáky vydány v německé centrále. Sárské úřady nařídily letáky zabavit a zároveň zahájily vyšetřování, jak se vůbec mohlo stát, že unikly soukromé adresy důstojníků na veřejnost.²⁷⁰

Korespondent *Davaru*²⁷¹ informoval o zprávě francouzské vlády, která avizovala svou připravenost umožnit velkému počtu uprchlíků ze Sársku (včetně Židů) se usadit ve Francii a získat její občanství.²⁷² Článek na straně 2 v tomtéž čísle uvedl několik detailů, který situaci v Sársku ještě dále rozvinul. Místní židovská komunita tehdy nepřesahovala počet 5 000 osob.²⁷³ Polovina z nich se soustředila v Saarbrückenu, zbytek pak byl rozptýlen po celé zemi. Většinu z nich bylo možné situovat do tzv. střední třídy. Polští imigranti se věnovali především domácím pracím. Mnozí se dostali do země již v červenci 1919, proto jim bylo přiznáno volební právo, i když se jednalo o osoby s cizí státní příslušností. Národní socialisté v Sársku začali vyhrocovat kampaň bojkotem židovských hostů v restauracích a vyvěšováním transparentů na ulicích s hesly jako např.: „Smrt Židů ukončí sárské utrpení“.²⁷⁴

²⁷⁰ *U Saaru počínje*, Židov 1, 4. 1. 1935, s. 2.

²⁷¹ V článku nebylo specifikováno, co bylo *Davarem* konkrétně myšleno. S největší pravděpodobností se však jednalo o deník vydávaný v letech 1925-1996 v britské mandátní Palestině a později Izraeli. *Davar*, <https://cs.wikipedia.org/wiki/Davar> (9. 6. 2022).

²⁷² *Zrcalo galuta. Iz Saara u Francusku*, Židov 2, 11. 1. 1935, s. 1.

²⁷³ V Sárském regionu tehdy přebývalo přibližně 4 600 Židů. Wolf GRUNER – Jörg OSTERLOH, *The Greater German Reich and the Jews. Nazi Persecution Policies in the Annexed Territories 1935-1945*, New York 2015, s. 33.

²⁷⁴ Nahum HERMAN, *13 januara odlučice sudbinom Jevreja u Saaru. Sudbina saarskih Jevreja*, tamtéž, s. 2.

Jevrejski glas

Výsledek hlasování v sárském plebiscitu byl následující: zapsáno 539 542 voličů, k samotným volbám se dostavilo 528 704 oprávněných osob. Z toho 476 089 z nich hlasovalo pro Německo, 46 613 pro status quo, 2 083 pro Francii a 901 hlasů nebylo započteno.²⁷⁵

Únor

Židov

V Ružomberku (Č.S.R.) bylo pracovníkům společnosti UFA umožněno kromě lyžařských terénů a zimních sportů natáčet i některé veřejné budovy. Dva kameramani při té příležitosti požádali ředitele tamního reálného gymnázia, zda by mohli natočit i studenty – ovšem s výjimkou Židů. Ředitel školy to však jednoznačně odmítl. UFA, která tehdy dodávala filmy i do Jugoslávie, údajně trvala na tom, aby se filmy z její produkce promítaly pouze před „nežidovským“ publikem a jakoukoliv jinou variantu striktně odmítla.²⁷⁶

Rakouský kancléř Schuschnigg v rozhovoru pro amsterdamské noviny ostře napadl německou rasovou politiku: *"Domnívám se, že antisemitské činy vedené z hlediska německé rasové otázky jsou špatné. Židé nejsou oproti árijcům v žádném případě méněcenní ... Jsou si rovni."* Jenže rovněž si také několikrát protirečil: *"... Častěji zneužívají své duševní vlastnosti a snaží se využít árijce: proti tomu samozřejmě musíme zakročit... Nemám v úmyslu podniknout nic proti Židům v Rakousku... Ale vzhledem ke skutečnosti, že téměř všechny banky byly v rukou Židů, myslím, že je lepší, aby ve vedení Kreditanstalt nyní nebyli žádní... Pokud árijci chtějí zakročit proti Židům, pak nesmí zapomenout na jednu věc: že jsou Židé v menšině a není fér proti nim používat prostředky, které jsou běžné v Německu."* Výroky a činy kancléře opakovaně vykazovaly rozpory, což značně znervózňovalo (nejen) židovskou komunitu.²⁷⁷

²⁷⁵ *Sarski plebiscit ispao je za Njemačku veoma povoljno. Službeni rezultat plebiscita*, *Jevrejski glas* 3, 18. 1. 1935, s. 1.

²⁷⁶ *Zrcalo galuta. Pravo lige UFA*, *Židov* 5, 1. 2. 1935, s. 5.

²⁷⁷ *Zrcalo galuta. Austrijski kancelar Schuschnigg*, *Židov* 7, 15. 2. 1935, s. 9.

Jevrejski glas

Zpráva z Berlína donesla informaci, že slavný filmový herec Gustav Fröhlich souhlasil s rasovou teorií národních socialistů, takže se dá v blízké budoucnosti očekávat rozvod s jeho ženou, rovněž slavnou Gittou Alpár, protože je Židovka.²⁷⁸

Březen

Židov

Českoslovenští sionisté se rozhodli založit v Palestině kolonii Kfar Masaryk, pojmenovanou po Tomáši Garrigue Masarykovi na počest jeho 85. narozenin. Podle nich tento krok představoval tu největší poctu, kterou mohl židovský národ někomu projevit: propojit kousek rodičího se židovského domova se jmény lidí, se kterými je historicky spojovaly vztahy veskrze přátelské.²⁷⁹

Dr. Fritz Hartmann navrhl sboru národně socialistických právníků zákon o zachování čistoty německé krve. Tvůrce v něm usiloval mimo jiné o zákaz sňatku árijského německého občana s neárijcem. Árijský původ by bylo třeba prokázat až do roku 1800. V rámci prevence „nemanželských bastardů“ rovněž navrhl zákaz styku s osobou, jejíž neárijský původ by mohl být pachateli znám. V případě porušení nařízení by mohl být viník zbaven „falešných“ občanských práv (prohřeškem by tedy prokázal, že jich není hoden). Jistou výjimku by v případě porušení navrhovaného zákona představovaly osoby čistě árijské. Ty by neměly být trestány v plném rozsahu, pokud by se prokázalo, že v soukromí komunikují s neárijcem – o míře jejich provinění by pak rozhodoval soud, který by přihlížel na skutečnost, zda provinilec jednal v zájmu národního cítění či naopak.²⁸⁰

Rakouský film byl definitivně násilně usměrněn. Rakouská filmová produkce podepsala dohodu s Německem, ve které bylo jasně definováno, že ve svých filmových továrnách přímo

²⁷⁸ Gustav Fröhlich (1902-1987) byl s herečkou a operní divou Gittou Alpár (1903-1991) v manželském svazku v letech 1931-1935. Krátce poté, co společně navštívili recepci pořádanou J. Goebbelsem (kde dostal pozvání k rozhovoru s Goebbelsem pouze on sám, nikoliv společně se svou židovskou manželkou), se Alpár vrátila do rodného Maďarska, kde Fröhlichovi porodila dceru a následně se s ním skutečně rozvedla. Michael BURLEIGH, *The Third Reich. A New History*, London 2001, s. 301; ZTA, *Filmske vijesti. Gustav Fröhlich postaje nacionalsocijalist*, *Jevrejski glas* 5, 1. 2. 1935, s. 1.

²⁷⁹ Hans LICHTWITZ, *Kfar Masaryk*, *Židov* 9, 1. března 1935, s. 2.

²⁸⁰ *Zrcalo galuta. Zakon o održanju čistoće njemačke krvi*, *Židov* 10, 8. 3. 1935, s. 3.

ani nepřímo zaměstnávat židovské pracovníky (ani židovské emigranty). Od nynějška tak mělo být s rakouskou filmovou produkcí zacházeno totožně jako s německou.²⁸¹ Korespondent britského deníku *Times* následně referoval z Berlína o postavení Židů v Německu. Jeho zpráva prý měla v Anglii rozbít zbytek iluzí o možné změně k lepšímu, protože národní socialisté a tajná policie soustavně vyvíjeli tlak na židovské podnikatele, aby tak vyvolali novou emigrační vlnu. Souběžně s tím ale byla zakázána propaganda mezi neněmeckými Židy, aby se nestěhovali z Německa, stejně jako změna povolání s cílem v zemi zakořenit. Navrátilci, kteří se v daném období vraceli do země, byli rovnou odesíláni do koncentračních táborů. Znovu tak byla vytvářena atmosféra paniky.²⁸² Americký židovský kongres se na mimořádném zasedání ve Filadelfii zabýval protižidovskou propagandou v Americe (financovanou hitlerovským Německem) a rozhodl se požádat vládu o úpravu legislativy, která by zakázala nacistické aktivity v Americe. Sjezd rovněž zvláštním usnesením schválil protihitlerovský bojkot.²⁸³

Jevrejski glas

Völkischer Beobachter publikoval sérii článků o plodech práce národního socialismu. Jedna z částí hovořila o reformě německého soudnictví, kterou se údajně národní socialismus rozešel se stávajícím systémem zákonu a morálky slovy: „*Jak nepřírozený byl tento systém pro německé cítění... Nejlépe jej pochopili a uplatňovali židovští duchové. Proto byl v procesu očisty učiněn první krok k odstranění všeho židovského z této oblasti.*“²⁸⁴ Statistická zpráva města Berlína, prezentovaná krátce poté, ukázala, že ve srovnání loňského a předloňského roku vzrostl počet smíšených manželství mezi křesťany a Židy. V roce 1933 bylo 34 % manželství smíšených, zatímco o rok později navzdory vládě národního socialismu toto procento vzrostlo na číslo 37.²⁸⁵

Rakouský spolkový kancléř dr. Schuschnigg během svého pobytu v Londýně podal místnímu zpravodaji Židovské telegrafní agentury obsáhlejší prohlášení o (právním) postavení Židů v Rakousku. Poukázal v něm na to, že v Rakousku „židovský problém“ v právním slova

²⁸¹ *Zrcalo galuta. Austrijski film je definitivno glajšaltovan*, tamtéž, s. 3.

²⁸² *Zrcalo galuta. Dopisnik „Timesa“ poslao je iz Berlina izvještaj*, Židov 12, 22. 3. 1935, s. 2.

²⁸³ *Zrcalo galuta. Na izvanrednom zasedanju u Filadelfiji, Jevrejski američki kongres*, Židov 13, 29. 3. 1935, s. 4.

²⁸⁴ *Vijesti iz Njemačke*, Jevrejski glas 9, 1. 3. 1935, s. 3.

²⁸⁵ *Iz statističkog izvještaja grada Berlina*, Jevrejski glas 10, 8. 3. 1935, s. 3.

smyslu neexistuje, protože ústava zajišťuje rovnost všech občanů bez ohledu na náboženství a národnost. Dále zmínil kumulaci Židů v různých profesích, kterou je třeba zastavit i v jejich vlastním zájmu. Neopomněl ani Židy z východu, kteří jsou často velmi úzce spjati s rakouskými domorodci. Mnohým z nich přitom bylo dokonce uděleno rakouské občanství, takže by jejich vyhnání mohlo způsobit velké mezinárodní komplikace. Vláda je oprávněna zasáhnout proti antisemitské agitaci pouze v případě, pokud překročí hranice zákona (jinak ne).²⁸⁶

Duben

Židov

V newyorském hotelu Commodore se konala konference pro 400 delegátů židovských organizací a uskupení. Došlo se k závěru, že židovské masy budou opět volat po zesílení bojkotu nacistického Německa. Mezi hlavní konferenční řečníky patřili dr. Stephen Wise, A. Korutnik, Dep. Goldberg a další.²⁸⁷ S jistou dávkou ironie pak byla některými novináři popsána situace po veletrhu v Lipsku, podle které dostali neárijsci dobrou konfrontační příležitost k osvěžení zdroji nejvyšší kultury současnosti. Ve stínu hákového kříže byl v centru čistého árijského umění rovněž zahájen filmový kongres, který údajně navštívilo i několik neárijsců z jugoslávských krajů, a podle novin *Jutarnji list* dokonce i několik neárijských zástupců záhřebských kin.²⁸⁸

Květen

Židov

V souvislosti se zesíleným antisemitským kurzem se zintenzivnil i postup proti navrátilcům (židovským emigrantům) do Německa. Až do konce března tohoto roku byli emigranti po nahlášení a návratu do země nejprve vyslýcháni na služebně tajné státní policie. Nyní však již přestali být propouštěni, naopak začali být rovnou přeposíláni do speciálních

²⁸⁶ *Jevreji u Austriji. Izjava saveznog kancelara dra Schuschnigga*, Jevrejski glas 11, 15. 3. 1935, s. 1.

²⁸⁷ *Velika konferencija za bojkot u Njujorku*, Židov 16, 17. 4. 1935, s. 1.

²⁸⁸ *Hodočašće nearijaca u Berlin*, Židov 17, 26. 4. 1935, s. 8.

přeškolovacích táborech. Tam s nimi mělo být zacházeno jako se zločinci a vězni, přičemž ponižování a urážky se staly běžnou každodenní součástí. Ženy a dívky se přesouvaly do samostatného tábora, zatímco muži do již existujících koncentračních sekcí. Délka „přeškolovacích“ cyklů, vzhledem k zavedení takové novinky, dosud nebyla známa.²⁸⁹ Německé ministerstvo školství také vydáním nového nařízení rozhodlo, že židovští studenti od nynějška nesmí obdržet takové výhody a známky, které by souběžně nedostali jejich árijští studentští kolegové. Výchova měla být vybudována na rasových hodnotách, které Židy prezentovaly jako cizí a destruktivní živel. Zároveň mělo být vyvinuto úsilí o jejich kompletní odstranění z veškerého vyššího vzdělávání.²⁹⁰ Německý ministr Hess na své přednášce ve Stockholmu hovořil o ekonomické situaci v říši. Podle jeho sdělení bylo v roce 1933 v německém průmyslu a řemeslech zaměstnáno 33 500 Židů, v obchodě pak 89 tisíc osob. Komentátor vydaného článku ale označil údaje uvedené ministrem Hessem za nesprávné. První číslo prý v roce 1933 bylo alespoň o 30 %, druhé o 20 % menší. Od roku 1933 pak působení Židů v hospodářství neustále klesalo a v současnosti mělo již být jen velmi nepatrné.²⁹¹

Jevrejski glas

Ministr vnitra Pruska a říše Wilhelm Frick poskytl rozhovor spolupracovnici berlínského *Nahtausgabe*, ve kterém podal částečný výklad připravovaného zákona o státním občanství. Hovořil o novém ztížení podmínek pro jeho nabytí – od nynějška jej nebude možné získat pouhým narozením, administrativním úkonem či zaplacením určité finanční částky jako doposud. Německé občanství má představovat nejvyšší právo a doklad o státní příslušnosti tu nejcennější poctu v celém životě ryzího německého občana, kterou lze získat pouze službou lidu a státu jako takovému. Nositelům otevře do všech veřejných služeb ve straně a státě, umožní vstupovat do vojenských formací a hnutí a pouze nositel sám bude moci volit (a tím se přímo i nepřímo podílet na řízení státu). Udělení občanství bude doprovázeno slavnostním aktem a slibem německé komunity, Německé říši a vůdci. Navázal tak na výrok Adolfa Hitlera z knihy *Můj boj*: „*Německý občan bude hospodářem Říše. Pro národně socialistický stát nejsou občané jen souhrnem víceméně náhodných obyvatel v jeho hranicích, jsou něčím víc, jsou nositeli státního myšlení. Proto musí být udělení občanství podmíněno určitými podmínkami,*

²⁸⁹ *Pojačani antisemitski kurz u Njemačkoj. Postupak s emigrantima koji se vraćaju u Njemačku*, Židov 18, 3.5.1935, s. 2.

²⁹⁰ *Zrcalo galuta. U odredbu nemačkog ministerstva prosvjete*, Židov 19, 10. 5. 1935, s. 3.

²⁹¹ *Zrcalo galuta. Njemački ministar Hess*, Židov 21, 24. 5. 1935, s. 7.

mezi nimiž v souladu s našimi zásadami musí být podmínka rasové příslušnosti k německému lidu."²⁹²

V neděli 19. května se v Československu konaly parlamentní volby s následujícími výsledky: 1) Sudetoněmecká strana Konrada Henleina (1 249 000 hlasů), 2) Československá agrární strana (1 176 000), 3) Českoslovenští sociální demokraté (1 034 000), 4) komunisté (849 000). Českoslovenští národní socialisté dr. Beneše skončili na 4. místě s počtem 756 tisíc hlasů. Budoucí parlament tedy měl být složen takto: republikánská agrární strana 45 mandátů (ztráta 1 mandátu), Českoslovenští sociální demokraté 38 (ztráta 1), Českoslovenští národní socialisté 28 (ztráta 4), Katolická národní strana 22 (ztráta 3), Slovenská ľudová strana 22 (ztráta 3), Strana československých řemeslníků 17 (zisk 5), národní unie Kramář - Stříbrný 17 (zisk 3), strana fašistická 6, strana p. Henleina 44, Němečtí sociální demokraté 11 (ztráta 10), Němečtí křesťanští socialisté 6 (ztráta 5), němečtí agráři 5 (ztráta 7), Maďaři se sudetoněmeckým volebním blokem 9, komunisté 30.²⁹³

Červen

Židov

Hitlerovské noviny *Das schwarze Korps* uveřejnily článek stavící se proti účasti Židů v armádě. Rovněž uvedly, že židovská strana (národněněmečtí Židé, skupina dr. Naumanna) usilovala o diskusi nad daným problémem, což list (v zájmu národních socialistů) důrazně odmítl. Komentoval to slovy: "*Židovská otázka byla vyřešena a Židé se s tím budou muset smířit.*"²⁹⁴ Následovaly zprávy ze Spojených států, podle kterých se za bojkot německého zboží postavila téměř celá populace Kalifornie. K hnutí se rovněž připojil i Svaz dovozců v San Diegu, největším kalifornském přístavu. Pod jeho hlavičkou zastavili přístavní dělníci vykládku nákladů německých lodí. Svaz průmyslníků dokonce anuloval všechny dohody se společností Norddeutscher Lloyd. Zvláštním a příznačným znakem se ukázal údaj, podle kterého tehdy

²⁹² *Novi zakon o državljanstvu u Njemačkoj. Izjave ministra unutrašnjih poslova Rajha, Jevrejski glas 19, 10. 5. 1935, s. 2.*

²⁹³ *Rezultati izbora u Čehoslovačkoj, Jevrejski glas 21, 24. 5. 1935, s. 2.*

²⁹⁴ *Zrcalo galuta. „S Jevrejima ne diskutiramo!“*, Židov 23, 7. 6. 1935, s. 5.

v celkové společnosti Kalifornie tvořila židovská komunita pouze necelá 3 % z celkového počtu obyvatel.²⁹⁵

Westdeutscher Beobachter uvedl, že od nynějška budou v Německu zveřejňována nejen jména žen a dívek, které udržují styky s Židy, ale i jejich dětí. Podle listu jsou tyto děti v každém případě odsouzeny k označení za bastardy.²⁹⁶ Na různých pozicích Třetí říše se pak také objevily pochybnosti, jak dále pokračovat ve vytlačování Židů z veřejného života. Hitler řekl, že v Německu do 5 let nebudou Židé žádní. Ohledně vyloučení sice ve vládních kruzích panovala názorová jednotna, ne však ve způsobech, jak by to mělo být vlastně prováděno, protože u říšského kancléře začal být pozorován narůstající strach z možnosti, že bude zahraničím opakovaně obviňován z barbarství. Problém se tak začal točit výhradně kolem toho, jak se Židů zbavit tak, aby si toho lidstvo „všimlo co nejméně“.²⁹⁷ Nové nařízení (německého) ministerstva propagandy se obrátilo proti demonstracím zainteresovaných kruhů kvůli zahraničním filmům, na kterých měli spolupracovat i neárijsci. Ministerská direktiva uvedla možnost schválení výjimek z árijského původu, aby bylo možné německou filmovou produkci vůbec do zahraničí vyvézt. Jednalo se tak o formu ochranného opatření, které mělo mít mimo jiné vliv na to, aby říšská filmová produkce neutrpěla ještě výraznější finanční ztráty a hitlerovská vláda tak nepřišla o jednu z možností propagandy režimu v zahraničí, která měla (tehdy) význam pro nastavenou zahraniční politiku říše.²⁹⁸

Jak se k chystané olympiádě a zároveň perzekucím v říši tehdy stavělo Švýcarsko, bylo prezentováno hlasováním švýcarského parlamentu, který poměrem 82 ku 37 hlasům rozhodl, že země nevyšle svůj tým na olympijské hry konané příští rok v Berlíně, protože je dle parlamentu nemožné se her zúčastnit kvůli převažující společenské atmosféře v celém Německu.²⁹⁹ Ve varšavské centrále polsko-židovského bojkotového výboru mezitím proběhl neočekávaný zásah policie. Ta zabavila veškeré dokumenty, zapečetila prostory a výbor rozpustila. Mezi polskými Židy zákrok vyvolal zděšení a spatřovali v něm odvetu za dosud

²⁹⁵ Noviny *Židov i Jevrejski glas* v tomto případě publikovaly téměř totožný článek. *Židov* ho uvedl 7. června, *Jevrejski glas* o týden později (14. června 1935). *Zrcalo galuta. Stopostotni bojkot njemačke robe u Kaliforniji*, *Židov* 23, 7. 6. 1935, s. 5; *100 postotni bojkot njemačke robe u Kaliforniji*, *Jevrejski glas* 24, 14. 6. 1935, s. 2.

²⁹⁶ *Zrcalo galuta. Djeca na sramotnom stupu*, *Židov* 23, 7. 6. 1935, s. 5.

²⁹⁷ „*Prager Presse*“ o *progonima Jevreja*, *Židov* 24, 14. 6. 1935, s. 4.

²⁹⁸ *Zrcalo galuta. Goebbelsu su neugodne demonstracije protiv stranih filmova*, tamtéž, s. 2.

²⁹⁹ *Zrcalo galuta. Švajčarska ne sudjeluje na berlinskoj olimpijadi*, *Židov* 25, 21. 6. 1935, s. 2.

úspěšné vedení bojkotu proti Německu. Mělo se rovněž za to, že bylo opatření policie provedeno jako úlitba za zachování dobrých německo-polských vztahů.³⁰⁰

V přednášce na téma „Péče o rasu v lidovém státě“ se ministerský poradce dr. Conti dotkl počtu Židů žijících v Německu. Podle jeho údajů žilo v roce 1912 v Německu 2,5 milionu neárijců. Počet však nyní klesl na 1,5 milionu, z něhož 500 000 připadlo mojsijevcům, 300 000 Židům jiného vyznání a 750 000 míšencům. *Jüdische Rundschau* zveřejnil statistický rozbor Ernsta Kahna, který došel k závěru, že počet neárijců v Německu v roce 1933 čítal 660 000 osob (500 000 Židů a 160 000 nežidovských neárijců).³⁰¹

Jevrejski glas

Prestížní sarajevský deník *Jugoslavenski list* uveřejnil ve svém čísle z 19. června krátký, ale významný článek pod názvem "Germanizace u nás": „*Na velkém festivalu duchovních písní jugoslávských Němců v Novém Sadu, o kterém se mezi naší veřejností hovořilo jako o akci čistě národněsocialistické, byli Němci z Mariboru, Ptuje a Celje neustále nazýváni občany „dolnoštyrskými“.* Totiž naše Slovinci je i pro Němce jen odtrženou částí Štýrska, které patří německému lidu. O jaké „rasové“ Němce jde, je vidět z názvu „velkých zpěváků“, který uvedl *Deutsches Volksblatt: Goritschegg (Goriček), Leschnigg (Lešnik), Ivanschegg (Ivanšek), Wratschko (Vračko) atd.* To vše je důsledkem našeho liberalismu vůči národnostní menšině, která požívá největší privilegia, která naše národnostní menšiny v Korutanech nemají. Bez protestů sledujeme, jak se naše korutanské obyvatelstvo vylidňuje a dovolujeme, aby se z našeho obyvatelstva na našem území rekrutovali Němci. Němci jsou teď na našem území velmi agresivní a co se stane poté, co bude na naší severozápadní hranici národněsocialistická říše? Probudí se teprve potom naše slovanská hrdost, aby zahájila boj s „probuzeným“ němečtím a uhájila svou prestiž na vlastním území?“³⁰²

Červenec

Židov

Společnost The Atlas Hardware Company byla v New Yorku odsouzena k pokutě 750 dolarů za odpor vůči protiněmeckého bojkotu, odstranění nápisu „Made in Germany“

³⁰⁰ *Zrcalo galuta. Raspušten protuhitlerovski bojkotni odbor u Poljskoj*, Židov 26, 28. 6. 1935, s. 4.

³⁰¹ *Iz mrkog rajha. Broj Jevreja u rajhu*, tamtéž, s. 4.

³⁰² *Kroz štampu, Jevrejski glas* 25, 21. 6. 1935, s. 3.

z německého zboží a umístění jiného nápisu na místo označení původu původního. Liga pro bojkot německého zboží informovala úřady o dalších takových případech a také o předpokladu, že lze očekávat obdobné rozsudky i v budoucnosti.³⁰³ Polský tisk poté informoval o jednání nad obchodní dohodou mezi Polskem a Německem v Berlíně a tématem výrazného poklesu německého exportu do Polska kvůli bojkotu německého zboží polskými Židy. Německý export do Polska činil v roce 1928 téměř 500 milionů marek, ale v roce 1934 poklesl na 82 milionů. Členové nedávno rozpuštěného Výboru pro bojkot německého zboží obdrželi policejní výzvu, aby od činnosti zcela upustili, jinak mohou být odsouzeni až k 10 letům vězení.³⁰⁴

Jevrejski glas

Krátkou zprávou z Německa byla redakce Jevrejskeho glasu informována o proměně počtu německých studentů. Podle ní se v roce 1932 na německé vysoké školy zapsalo 4 000 neárijců, v letním semestru 1933 pak kolem 1 900 a do zimního semestru 1933/34 se zapojilo pouze 590 Židů z 87 tisíc studentů a 223 Židovek z 15 tisíc studentek.³⁰⁵

Srpen

Židov

V jednom z článků z 2. srpna byl připomenut dva roky starý slib Adolfa Hitlera, kterým se účastníkům olympijských her v Berlíně r. 1935 zaručil, že říše nebude diskriminovat neárijce. Jenže německou společností rezonovaly další a další antisemitské vlny, na což reagoval francouzský člen Mezinárodního olympijského výboru Melchior de Polignac a varoval Třetí říši, že nezaručí-li Hitler platnost svého slibu rovnosti, výbor zváží přesun olympiády mimo Německo. Podle listu *New York Herald Tribune* se proti pořádání olympiády

³⁰³ Ve Spojených státech byly podnikány cílené kroky proti obcházení bojkotu těmi firmami, které ze svých produktů odstraňovaly štítky s německým původem (a nahrazovaly je např. jen názvem části země), aby mátlly zákazníky. Samuel Untermyer vyvinul iniciativu, na jejímž základě se takový postup projednával i na úrovni ministerstva financí. To nakonec vydalo k zákonu doplněk, který stanovoval povinnost uvádět skutečný původ – tedy celou zemi. T. JIRÁNEK – Z. VYDRA – B. ZUBÁKOVÁ, *Židovský bojkot*, s. 109-110; *Zrcalo galuta. Američka firma falsificira njemački tvornički žig*, *Židov* 27, 5. 7. 1935, s. 4.

³⁰⁴ *Zrcalo galuta. Djelovanje protu-njemačkog bojkota u Poljskoj*, *Židov* 28, 12.7.1935, s. 4.

³⁰⁵ *Broj jevrejskih studenata u Njemačkoj*, *Jevrejski glas* 29, 26. 7. 1935, s. 2.

r. 1936 v Berlíně vyslovil i prezident Federace amatérských sportů Spojených států Mahoney, který k totožnému postupu vyzval i Americký olympijský výbor a zároveň požádal americké sportovní federace, aby daly na svém prosincovém zasedání o olympijské účasti hlasovat. Nešlo o ojedinělý postup, hlasy proti účasti na berlínské olympiádě přicházely i z dalších zemí.³⁰⁶ Z Berlína v podobné době dorazila konfrontační telegrafní zpráva, která informovala o úředním zákazu činnosti jednoho židovského sportovního klubu a zákazu tréninku a olympijské účasti všem sportovcům židovského původu. Tím dle příslušných zainteresovaných kruhů Německo porušilo svůj dřívější slib o rovnosti všech sportovců (bez ohledu na náboženství nebo etnickou příslušnost).³⁰⁷

Ve Spojených státech se k rychle se rozvíjejícímu hnutí za bojkot německého zboží připojil i silný faktor Americké federace pracujících, čítajících pět milionů členů, do jehož vlivu bylo třeba započíst i 15 milionů rodinných příslušníků. Dělnická federace začala posilovat bojkotovou kampaň přípravami na vytvoření fondu ve výši 250 000 USD.³⁰⁸

Noviny SS *Das schwarze Korps* daly nacistům pokyny k zatýkání Židů bez soudního příkazu ve smyslu jednoho paragrafu trestního řádu, jímž bylo stanoveno, aby každá osoba přistižená při činu a zároveň s důvodným podezřením z možného útěku mohla být zatčena okamžitě. Pokud by byl například Žid viděn na veřejném místě ve společnosti německé ženy, tančil ve veřejném lokálu nebo vešel na toaletu, vyvolal by tím skandál a ohrozil klid a pořádek. Takovým činem by dotyčný Žid spadl pod paragraf 360/11. Každý Němec měl v tom případě právo provinivšího se Žida zatknout, a pokud by kladl odpor, použít i sílu. Občan by měl mít na paměti, že v daném případě jedná v zájmu obrany cti německého lidu.³⁰⁹

Pařížský *Journal des Débats* komentoval projevy některých nacistických funkcionářů (např. Julia Streichera), které by měly být vnímány jako příznaky duchovní bídy a zoufalství v ekonomických těžkostech německé země. Hitlerovci si podle *Journalu* uvědomili existenční potřebu výrazného zvýšení exportu, do čehož jim zasahovalo organizované bojkotové hnutí – např. ve Velké Británii a Spojených státech Severní Ameriky. Nacisté zřejmě doufali, že zesílené pronásledování německých Židů zastraší Židy v zahraničí a přinutí je od bojkotu německého zboží upustit.³¹⁰

³⁰⁶ *U srcu Evrope u XX stoljeću. Protiv održavanja sportske olimpijade u Berlinu*, Židov 31, 2. 8. 1935, s. 2.

³⁰⁷ *U srcu Evrope u XX stoljeću. Jevrejski sportisti u Njemačkoj isključeni iz olimpijade*, tamtéž, s. 2.

³⁰⁸ *Položaj u Njemačkoj. Bojkot njemačke robe*, tamtéž, s. 2.

³⁰⁹ *Žuta krpa. Svaki Nijemac može apsiti Židove*, Židov 33, 16. srpna 1935, s. 1.

³¹⁰ *Teški položaj u Njemačkoj. Što veli Evropa*, Židov 34, 23. 8. 1935, s. 5.

Kanadský židovský kongres přijal ostrou protestní rezoluci proti nové perzekuci Židů v Německu, která byla rovněž předložena vládám Kanady a Anglie. Presentován byl také závěr o potřebě propojení bojkotu hitlerovského Německa s nežidovskými organizacemi a zesílení na všech frontách.³¹¹

Jevrejski glas

Jestliže si ještě donedávna někteří zainteresovaní sportovní a političtí představitelé mysleli, že pro židovské sportovce v říši bude olympiáda představovat potenciálně dosažitelnou metu, jedna z krátkých zpráv z Berlína jejich naděje zhatila. Informovala totiž, že příslušné vládní úřady nařídily rozpuštění židovské sportovní kluby a jejich sportovci byli informováni, že je jim chystaný sportovní svátek zapovězen.³¹² V německých lázních Banzin tehdy dlouhodobě se svým synem pobývala paní Stresemannová, vdova po bývalém německém kancléři a ministru zahraničí Gustavu Stresemannovi. Berlínský antisemitský list *Fredericus* při té příležitosti na vdovu ostře zaútočil a otevřeně vyzval hosty lázní, aby ve svém středu netolerovali „židovské hosty“. Ti naopak zareagovali prohlášením, že pokud hitlerovci nebo samy úřady proti paní Stresemannové a jejímu synovi zakročí, všichni lázně opustí.³¹³

Prezident Mezinárodního olympijského výboru de Baillet-Latour přicestoval z Budapeště do Vídně a v rakouské metropoli pak dal novinářům rozhovor ohledně prohlášení francouzského člena Mezinárodního olympijského výboru hraběte de Polignac, poskytnutého pařížským sportovním novinám *L'auto*. De Polignac v něm údajně uvedl, že Německo porušilo svůj slib, kterým se zavázalo, že nebude diskriminovat židovské účastníky olympijských her, a výbor tak má právo přesunout olympiádu z Německa do jiné země. De Baillet-Latour sice připustil, že de Polignacovo prohlášení nečetl, ale že německý delegát Mezinárodního olympijského výboru na posledním zasedání v Oslu převzal certifikáty pro židovské sportovce s německým občanstvím, které je zavazují k účasti. Pak byl ale dotázán, co se tedy bude dít, načež odmítl fabulace a domněnky, protože samotné řešení tématu ještě nedošlo tak daleko, aby se učinily rozhodné závěry, byť je Mezinárodní olympijský výbor se situací německých židovských sportovců obeznámen. Žádná země se podle něho účasti na olympijských hrách nevzdala, protože má olympiáda stát nad národy, politikou, konflikty a rozdílnostmi v názorech, povahách a přáních. Zahrnuje současnost lidu, ne jeho vítězství. Ve výboru nejsou zastoupeny

³¹¹ ŽTA, *Teški položaj u Njemačkoj. Odgovor Streicheru*, tamtéž, s. 5.

³¹² *Iz Trećeg Rajha. Spriječen je rad jevrejskim sportistima u Njemačkoj*, *Jevrejski glas* 31, 9. 8. 1935, s. 2.

³¹³ *Napad na udovu Štrezeman*, *Jevrejski glas* 32, 16. 8. 1935, s. 2.

samotné národy, ale sbor sám si vybírá delegáty jako své zástupce z různých národů. Budoucnost je věcí, která se musí projít svým průběhem. Hlavní myšlenku olympiády jako takové představuje naplnění nepolitické mírumilovné mise a sama sportovní událost je mezinárodním počinem v pravém slova smyslu. Jediným úkolem Mezinárodního olympijského výboru je tak dohlížet na udržování olympijských podmínek.³¹⁴

Září

Židov

Organizátoři šachové olympiády ve Varšavě odmítli pozvání Německa, aby se příští ročník konal v roce 1936 v Berlíně. Rozhodnutí o účasti mělo být ponecháno na jednotlivých zemích. Rovněž nebylo vyhověno německé žádosti o přijetí do Mezinárodní šachové federace, a to z důvodu neuznání rovnosti židovských členů německým šachovým svazem.³¹⁵ V říši navíc bylo oznámeno několik nových kroků. Od nynějška měly být všechny neárijské děti bez ohledu na náboženství na příkaz německého ministra školství odděleny od obecných a umístěny do samostatných základních škol. *Jüdische Rundschau* se proti tomuto „školnímu ghettu“ ostře ohradil a doporučil zavedení ryze židovských škol, které by umožnily výchovu dětí s hrdostí na židovský původ.³¹⁶ Židovská telegrafní agentura se také z příslušných berlínských kruhů dozvěděla o přípravných krocích vlády národních socialistů k zavedení pěti nových zákonů, jejichž cílem má být další izolace Židů a jejich ekonomická eliminace. Zákony měly stanovit následující kroky: 1) Jmenování vládního komisaře, který bude kontrolovat a spoluspravovat všechny pozemky a bytové domy, které dosud byly v židovských rukou. 2) Povinnost bank informovat úřady o každém případě, když židovský držitel vkladu nashromáždí více než 1 500 marek. 3) Zákaz židovským lékařům, kteří stále soukromě praktikují, aby jim bylo znemožněno léčit nesezdané árijce. 4) Židovský lékař bude moci ošetřit vdanou árijku pouze v případě, že pacientka doloží písemný souhlas manžela k ošetření u židovského lékaře (toto ustanovení mělo rovněž usnadnit pronásledování těch Němců, kteří stále využívali židovské služby). 5) Židovským právníkům, kteří mají na základě klauzule o výjimkách z árijského paragrafu

³¹⁴ *Sport. Hoće li jevrejskim sportistima biti omogućeno da učestvuju na Olimpijadi u Berlinu? Strah da će Njemačka prekršiti obećanje dato u pogledu jevrejskih učesnika*, Jevrejski glas 33, 23. 8. 1935, s. 4.

³¹⁵ *Zrcalo galuta. Šahovska Olimpijada u Varšavi*, Židov 37, 6. 9. 1935, s. 6.

³¹⁶ *Sva nearijska djeca*, Židov 39, 20. 9. 1935, s. 4.

jako bývalí bojovníci v první linii právo vykonávat praxi, se zakazuje vystupovat před soudem. Případy, které dosud zastupovali, převezmou árijsí právníci určení soudem.³¹⁷ *Prager Presse* pak přinesl telegram z Berlína reflektující názorovou proměnu ministra hospodářství a prezidenta Říšské banky Schachta. Ten se měl dosud k židovské otázce stavět odlišně od oficiální linie národních socialistů, ale po sjezdu strany v Norimberku postoj zřejmě přehodnotil. Zatímco ještě ve svém projevu v Königsbergu vážně varoval, že pronásledování Židů by se nemělo rozšířit do hospodářské oblasti, nyní rozeslal oběžník všem zaměstnancům Říšské banky a jejích poboček a vyzval je, aby doložili důkaz o árijském původu. Schacht měl také údajně informovat představitele Říšské banky, že lze do roka očekávat ve velkém zavedení árijského paragrafu v německé ekonomice.³¹⁸ V Německu byl také na základě árijského paragrafu zakázán již druhý maďarský film, na což odpověděl maďarský filmový průmysl zahájením bojkotu německé filmové produkce. V jednom z článků se rovněž poukázalo na skutečnost, že maďarské filmové společnosti v přechodném roce německému filmovému průmyslu vyplatily částku 1,7 milionu.³¹⁹

Sjezd Kanadské dělnické strany v Halifaxu přijal velkou většinou pozitivní stanovisko k bojkotu veškerého německého zboží dováženého do Kanady. Druhým přijatým výstupem bylo zamítnutí olympijské účasti všem kanadským sportovcům.³²⁰ Svou reakci přinesl o Nizozemsko, ve se kterém ředitelé nejvýznamnějších oděvních firem v souvislosti s nejnovějšími protizidovskými zákony v Německu dohodli na přísném bojkotu veškerého zboží pocházejícího z říše. Aby byl bojkot německého zboží všeobecný a úplný, zahájila zvláštní komise jednání i s ostatními odvětvími nizozemského průmyslu a obchodu.³²¹

Jevrejski glas

Zasedání Říšského sněmu v neděli 15. září letošního roku, svolaného tentokrát do Norimberku, kde se rovněž konal sjezd národně socialistické strany, se zapsalo do historie černým písmem. Rasistické a antisemitské ideologie národního socialismu dostaly na základě nových zákonů podporu v přísných právních sankcích, které na tomto zasedání schválil Říšský sněm. Nové zákonné úpravy postavily Židy do pozice „státních poddaných“, kteří pouze

³¹⁷ *Dani očaja i dani pribiranja u Njemačkoj. Novi protujevrejski zakoni su u pripremi*, Židov 40, 27. 9. 1935, s. 2.

³¹⁸ *Dani očaja i dani pribiranja u Njemačkoj. Schacht je postao stoprocentni antisemit*, tamtéž, s. 2.

³¹⁹ *Zrcalo galuta. Bojkot njemačkih filmova u Madjarskoj?*, tamtéž, s. 4.

³²⁰ *Zrcalo galuta. Bojkot njemačke robe u Kanadi*, tamtéž, s. 3.

³²¹ *Zrcalo galuta. Bojkot njemačke robe u Holandiji*, tamtéž, s. 4.

požívají ochrany státní moci, ale zároveň mají vůči státu zvláštní povinnost. Zakázány byly také sňatky mezi Židy a Němci, dokonce i sexuální styk mezi nimi by byl trestán vězením. Židům bylo zakázáno vydržovat služebnice německé krve mladší 45 let. Rovněž jim bylo zamezeno ukazovat a obecně používat německou vlajku, kterou od nynějška představuje pouze hákový kříž. Zákon o rozdělení na plnoprávné občany a občany druhé kategorie však nezahrnoval pouze Židy, ale bylo jej možné rozšířit na všechny nepřátele národně socialistického státu, takže rozsah jeho aplikace a důsledky tehdy nebylo vůbec možné předvídat.

Německý zákon na ochranu krve a cti:

- Článek 1: 1) Sňatky mezi Židy a příslušníky německé nebo rasově příbuzné krve jsou zakázány. Takto uzavřené sňatky jsou neplatné, i ty uzavřené v zahraničí. 2) Žalobu na neplatnost může podat pouze státní zástupce.
- Článek 2: Mimomanželský sexuální styk mezi Židy a příslušníky německé nebo rasově příbuzné krve je zakázán.
- Článek 3: Židé nesmějí ve své domácnosti zaměstnávat ženy německé nebo rasově příbuzné krve mladší 45 let.
- Článek 4: 1) Židům je zakázáno vlastnit státní a národní vlajku nebo veřejně ukazovat státní barvy. 2) Naopak smí používat barvy židovské. Vykonávání tohoto práva je podřízeno státní vlajce.
- Článek 5: 1) Kdo jedná v rozporu se zákazem článku 2, bude potrestán odnětím svobody. 2) Kdo jedná proti ustanovením článků 3 a 4, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok a peněžitým trestem nebo pouze jedním z těchto dvou trestů.
- Článek 6: Právní a správní předpisy potřebné k provedení a změně tohoto zákona vydá státní ministr vnitra po dohodě se zástupcem Vůdce a ministrem spravedlnosti.
- Článek 7: Tento zákon vstoupí v platnost dnem následujícím po jeho vyhlášení, článek 3 teprve 1. ledna 1936.

Zákon o říšském občanství

- Článek 1: 1) Občanem je ten, kdo svou příslušností patří do Německé říše a je jí proto zvláště zavázán. 2) Státní občanství se nabyvá v souladu s předpisy říšského zákona o státním občanství a státnosti.
- Článek 2: 1) Říšským občanem je pouze příslušník německé nebo rasově příbuzné krve, který svým chováním prokáže, že je ochoten a schopen sloužit věrně německému lidu v Říši. 2) Právo říšského občanství se nabyvá vydáním dokladu o říšském občanství.

3) Říšský občan je jediným nositelem plných politických práv podle ustanovení zákona.³²²

Říjen

Židov

Manchester Guardian zaznamenal proměnu nacistické taktiky: někteří nacističtí představitelé se nechali veřejně slyšet, že se odmítají nechávat prezentovat jako „antisemité“, přejí si být viděni pouze jako „antižidé“, protože nehodlají urazit Araby a další semitské národy, což měla posvětit i nová směrnice ministerstva propagandy. Co za takovým prohlášením stálo ve skutečnosti, je poněkud diskutabilní. Lze se domnívat, že Německo toužilo získat kolonie a rozšířit vliv na Středním východě a v Africe. Vysvětlovalo by to i jedno z dalších prohlášení, které uvádělo, že Židé budou otevřeně pronásledováni pouze v Německu a s těmi v zahraničí by se mělo naopak obchodovat.³²³ Že se nejednalo o úvahy liché, se ukázalo vzápětí. V Německu totiž bylo zrušeno povolení na vývoz zahraničních dluhopisů. Nový příkaz tak zasadil ránu těm německým Židům, kteří zpeněžili svůj majetek a obstarali si zahraniční dluhopisy kvůli plánované emigraci, aby z Německa vyvezli alespoň část svého bývalého majetku, byť se ztratou.³²⁴ V říši bylo také zatčeno a odesláno do koncentračních táborů několik skupin arijců i nearijců, kteří byli podezřeni ze „znesvěcení rasy“. Kontroloři tehdy běžně na ulicích zadržovali ty manželské páry, ve kterých měl manžel tmavé, manželka blond vlasy nebo naopak. Takové dvojice pak musely jít na policejní služebnu a předložit doklady k přesné identifikaci.³²⁵ Zároveň byla v zemi zahájena akce na zimní pomoc – s typicky antisemitským projevem Adolfa Hitlera, který z pomocné akce vyčlenil Židy, ale nikoliv „hladovějící“ komunisty.³²⁶ Stephen Wise mezitím v New Yorku navrhl, aby se plánovaná olympiáda přesunula z Berlína do Vídně. Celá Amerika se podle něho postavila za bojkot her a pokud by

³²² *Uzakonjivanje nepravde. Jevreji u Njemačkoj gube njemačko državljanstvo i uživaju kao podanici samo zaštitu vlasti*, *Jevrejski glas* 37, 20. 9. 1935, s. 2.

³²³ *Iz mrkog rajha. Nacisti neće da budu „antisemiti“, nego samo „antižidovi“*, *Židov* 42, 11. 10. 1935, s. 8.

³²⁴ MR. *Iz mrkog rajha. Poništena je dozvola za izvoz*, *Židov* 44, 25. 10. 1935, s. 3.

³²⁵ MR. *Iz mrkog rajha. Zbog „oskvrnuća rase“ uapšeno je mnogo arijaca i nearijaca u Njemačkoj*, tamtéž, s. 3.

³²⁶ MR. *Iz mrkog rajha. Antisemitskim govorom započeo je Hitler akciju za zimsku pomoć*, tamtéž, s. 3.

se Adolfu Hitlerovi podařilo civilizované národy do Berlína, v takovém případě by jednoznačně zvítězil.³²⁷

Listopad

Židov

V Hydeparku se konalo velké shromáždění proti národněsocialistickým perzekucím v Německu. Mnohatisícová masa naslouchala čtyři hodiny řečníkům z různých politických stran, kteří svými projevy odsoudily barbarské pronásledování katolíků a Židů v Německu. Řečníci při té příležitosti znovu vyzvali britské občany, aby bojkotovali německé výrobky a Německo samotné.³²⁸

Pařížský *Temps* prezentoval berlínskou zprávu René Lorreta o systematické likvidaci Židů v německé ekonomice. Židům byla postupně znemožňována důstojná existence nejen ve větších městech říše, ale zároveň i na venkově, navíc docházelo k rušení jejich hypoték a půjček. Dále byla od 1. října zastavena činnost židovským notářům a k 1. lednu následujícího roku bylo připravováno kompletní vyvlastnění kin dosud držných v židovských rukou. Nacisté je nutili prodávat podniky za minimální cenu (při prodeji údajně obdrželi nanejvýš čtvrtinu nebo pětinu reálné hodnoty) a Židé navíc museli státu zaplatit 25 % z přijaté částky. Zbytek si sice např. mohli vzít s sebou do zahraničí, ale pouze v hodnotě říšských marek, které tehdy dosahovaly pouze 28 % nominální hodnoty. Pro dokreslení tehdejší situace: v Sársku, kde byla do 1. dubna 1936 povolena volná emigrace, již 95 % Židů veškerý svůj majetek prodalo a odešlo pryč.³²⁹ V říši bylo tehdy rovněž vydáno nařízení k uvedení do praxe zákona o občanských právech a ochraně německé krve a cti, které Židy degradovalo na obyvatele bez občanských (a politických) práv. Dále uvedu příklady, které se k prezentovanému zákonu vztahovaly: 1) Všichni veřejní činitelé, i kdyby v minulosti bojovali na frontě, museli k 31. prosinci r. 1936 odejít do důchodu. 2) Státními občany se mohly stát pouze osoby německé a příbuzné krve. 3) Za Židy byli považováni ti, jejichž tři příbuzní byli označeni za příslušníky židovské rasy.

³²⁷ Opět se zde jednalo o zprávu, která vyšla v *Židově* i *Jevrejskem glasu* (nicméně *Jevrejski glas* ho převzal až v čísle 42 z 1. 11. a publikoval ho s titulkem *Protiv olimpijade u Berlinu* na s. 3). *Zrcalo galuta. Da bi se olimpijada održala u Beću*, *Židov* 44, 25. 10. 1935, s. 7.

³²⁸ *ŽTA, Zaključak o bojkotu*, *Židov* 45, 1. 11. 1935, s. 4.

³²⁹ *ŽTA, Slučajevi otimačine, pljačke i iznuđivanja*, *Židov* 47, 15. 11. 1935, s. 5.

4) Rovněž neměli volební právo. 5) Vůdce mohl v některých případech povolit zákonné výjimky. 6) Za Žida byla rovněž považována ta osoba, která byla sezdána v manželském svazku se Židem, byť ona sama dosud za Žida označena nebyla, byla dítětem mimomanželského vztahu Žida a árijce, pokud byly dva její prarodiče příslušníci židovské rasy nebo se stala členem židovské náboženské obce. 7) Manželské a mimomanželské styky árijců s Židy byly zakázány. 8) Zakázána byla i taková spojení s osobami, jejichž jeden prarodič náležel k židovské rase. 9) Míšenci se jedním nebo dvěma židovskými prarodiči mohli uzavřít sňatek pouze se svolením ministra vnitra, případně jeho zástupcem. Pokud by byl jeden ze snoubenců cizím státním příslušníkem a zároveň by existovaly překážky ve smyslu německého zákona o ochraně krve, pak by konečné nařízení vydalo ministerstvo vnitra. 10) Židé měli povoleno zaměstnat služebnou německé a příbuzné krve, která však nedovršila 35 let. Tento zákon se vztahoval nejen na všechny obyvatele německého státu, ale rovněž i na osoby bez státní příslušnosti, které tehdy žili na území Německa. O potrestání cizích občanů rozhodovali vzájemnou domluvou ministři spravedlnosti a vnitra.³³⁰

Die neue Welt zveřejnil text Ernsta Schreyera. Schreyer, starosta německé obce Königsdorf, vydal pro místní obyvatele velmi překvapivé až absurdní nařízení, kterým bylo kravám přímo nebo nepřímo získaným od židovských prodejců zakázáno připuštění k obecnímu býkovi. Krávy ze stájí, ve kterých byl usídlen i dobytek pořízený od Židů, musely být nejprve celý následující rok pozorovány, než by se k obecnímu býkovi vůbec připustily.³³¹

Prosinec

Židov

V západních zemích opět zavládlo velké rozhořčení nad barbarstvím v srdci Evropy, tentokrát při příležitosti vymazání jmen Židů z pamětních desek padlých německých hrdinů a zveřejnění prováděcích nařízeních k Norimberským zákonům. Vlna bojkotu německého zboží,

³³⁰ ŽTA, *Provedbene naredbe k zakonu o pravima državljana i zakonu o zaštiti njemačke krvi i časti. Potpuno oduzimanje građanskih prava Židovima*, Židov 48, 22. 11. 1935, s. 2.

³³¹ *Pabirci. Židovske i arijske – krave*, tamtéž, s. 5.

filmů a knih pronikla jako protest kulturní humanity proti pošlapávání lidských práv do nejširších vrstev v Americe, Anglii a zemích západní, severní a východní Evropy.³³²

Meziparlamentní konference v Bruselu se vyslovila proti rasismu. Po projevu bývalého francouzského ministra Pierra Cota byla přijata rezoluce odmítající „fašistické a rasistické doktríny, které snižují lidskou důstojnost“. Státy Massachusetts a Rhode Island vyzvaly konferenci k bojkotu berlínské olympiády.³³³ *Manchester Guardian* apeloval na vládní kruhy, aby se Anglie olympijských her neúčastnila rovněž, protože přeci nelze přehlížet porušování principu sportovní rovnosti. Pro příklad: Židům byl zakázán vstup na veřejná hřiště a koupaliště, tudíž se nemohli zodpovědně připravovat (a tím pádem ani účastnit) takové sportovní události. Sliby německých zástupců v Mezinárodním olympijském výboru se tak prokazatelně dostaly do rozporu s fakty.³³⁴

V ČSR proběhla volba nového prezidenta, za kterého byl nyní zvolen dlouholetý ministr zahraničních věcí dr. Edvard Beneš, jehož ostatně označil svým nástupcem již sám T. G. Masaryk. Židovské komunity spatřovaly v osobě dr. Beneše muže, jenž byl vnímán jako velký přítel židovského národa a v minulosti se před mezinárodními fóry vždy zasazoval o věc židovského národa, zejména o jeho obnovu v Palestině.³³⁵

³³² *Zrcalo galuta. Povodom brisanja imena Židova sa spomenploča palim junacima u Njemačkoj*, Židov 50, 6. 12. 1935, s. 2.

³³³ *Protiv rasizma izjasnila se interparlamentarna konferencija u Bruxellesu*, tamtéž, s. 4.

³³⁴ *ZTA. Engleska javnost i olimpijada u Berlinu*, Židov 51, 13. 12. 1935, s. 4.

³³⁵ *Pretsjednikom Čehoslovačke republike izabran dr. Beneš*, Židov 52, 20. 12. 1935, s. 3.

1936

Leden

Židov

V Německu se chystala značně zkomplikovat situace pro 30 tisíc židovských obchodních cestujících. Ti měli v brzké době podle nového nařízení ministerstva vnitra ztratit právo na práci, kterou dosud vykonávali, neboť byli označeni za „politicky nespolehlivé“. Odpovědní židovští zástupci intervenovali u německého ministra hospodářství dr. Schachta, aby provedení tohoto příkazu zabránil, protože by tím mnoho tisíc židovských rodin přišlo o možnost přežít.³³⁶ Nedávno se také v Paříži konala konference fair play, která měla rozhodnout o zřízení Mezinárodního výboru pro dodržování olympijského ducha. Ve výborové komisi měla zasednout řada významných politiků, právníků a sportovců. Znamý právník Campinchi se po společné dohodě s delegátem Francie nechal slyšet, že bude v parlamentu hlasovat proti udělení povolení k olympijské účasti francouzskému národnímu týmu. Francouzská sportovní organizace Les amis des sports, jejímž prozatímním prezidentem a zároveň prezidentem Francouzské republiky byl tehdy Albert Lebrun, krátce poté požádala o vyloučení Německé sportovní federace z mezinárodní olympijské činnosti a jako zdůvodnění uvedla zákaz německým židovským sportovcům v účasti na olympiádě.³³⁷

Rozhodnutím bánské správy v Novém Sadu byla zakázána další činnost Německo-švábskému vzdělávacímu spolku v Novém Sadu. Vysvětlení k pozastavení další činnosti Kulturbundu podepsal podbán dr. Rajić a bylo v něm uvedeno, že společnost překročila rozsah své schválené výchovné práce. Ve stejné době zastavila policejní správa v Novém Sadu veškeré aktivity v německé soukromé dětské školce. Tato fakta dokazují, že obavy, které tehdy prezentoval místní (jugoslávský) tisk, měly své opodstatnění. Tvrdil totiž, že Kulturbund, dalek od vzdělávací práce, prováděl v Jugoslávii hitlerovskou, velkoněmeckou a antisemitskou propagandu a Kulturbund, dětské školky, bezplatné kurzy němčiny a různé spolky přátel

³³⁶ *Trgovački putnici Židovi*, Židov 1, 3. 1. 1936, s. 4.

³³⁷ *Zrcalo galuta. Isključenje Njemačkog sportskog saveza od internacionalnog olimpijskog rada*, Židov 3, 17. 1. 1936, s. 2.

Německa nepředstavovaly nic jiného než pobočky Göbbelsova ministerstva propagandy. To ostatně potvrdila i oficiální stanoviska příslušných úřadů.³³⁸

V Německu bylo vydáno nové nařízení příkazující Židům s cizí státní příslušností, kteří v říši vlastnili tiskárny nebo nakladatelství, je nyní musí zlikvidovat nebo prodat nežidům. Odvolání k vyšším instancím však nepřineslo výsledky, proto se příslušní reprezentanti cizích států rozhodli bránit své občany s argumentem, že takové nařízení není možné sladit s mezinárodním právem a zvyklostmi. Německé státní orgány však na takové žádosti nereagovaly.³³⁹ Polský konzulát v Berlíně pak zveřejnil informaci, že začal vydávat polské pasy těm Židům, kteří přišli o německé občanství, ale v minulosti již byli polskými občany. V souvislosti s tímto opatřením ale rovněž muselo mnoho z nich nastoupit službu v polské armádě.³⁴⁰

Jevrejski glas

Glasgowské periodikum *The Jewish Echo* prezentovalo výsledky ankety amerického publicisty Eliase Tobenkina, který při své nedávné návštěvě Německa diskutoval v Berlíně s některými vládními představiteli, aby si rozšířil poznatky o říši. Bylo mu mimo jiné sděleno, že se tehdejší kapitál Židů v říši odhadoval na částku 20 miliard marek (zároveň se mělo jednat o první oficiální hodnocení příslušných orgánů). Tobenkin měl rovněž příležitost pohovořit s některými předními osobnostmi z konzervativních kruhů, které ve své době Hitlerovi pomáhaly na cestě k moci. Tito konzervativci byli stávajícími událostmi velmi zklamaní a na protizidovská tažení vedená extremisty z národněsocialistické strany pohlíželi s nedůvěrou. S nelibostí poukazovali na tři okolnosti: 1) že policejní orgány nutí Židy, aby árijcům prodali své firmy za cenu odpovídající nucenému vyvlastnění, 2) národní socialisté spolu s vytlačováním Židů z ekonomického života ničí zároveň i tisíce německých existencí, které byly buď Židy přímo zaměstnávány nebo s nimi jinak ekonomicky spjaty, 3) přední konzervativní představitelé („staří státníci“) zásadně odmítají taktiku militantních nacistů, kteří usilují o vytvoření Národněsocialistické internacionály za účelem propagace hitlerovských myšlenek. Zároveň též vyslovili obavy, že nacistická propaganda brzy zatáhne Německo do ještě větších mezinárodních potíží.³⁴¹

³³⁸ *Njemački Kulturbund zabranjen u Novom Sadu*, tamtéž, s. 7.

³³⁹ *Zrcalo galuta. Prava inostranij Židova u Njemačkoj*, Židov 4, 24. 1. 1936, s. 4.

³⁴⁰ *Zrcalo galuta. Poljski konzulat u Berlinu*, Židov 5, 31. 1. 1936, s. 3.

³⁴¹ *Položaj Jevreja u Njemačkoj*, Jevrejski glas 5, 31. 1. 1936, s. 1.

Předsednictvo Fotbalového svazu v Československu vydalo 19. ledna rozhodnutí, že se fotbalisté ČSR letošní olympiády v Berlíně nezúčastní.³⁴²

Únor

Židov

Prager Presse poukázal na zásadové prohlášení Adolfa Hitlera k problematice národnostních menšin v Německu, ve kterém bylo mimo jiné uvedeno následující: „*I když jsme v neomezené lásce a víře věrni vlastní národnosti, respektujeme i práva jiných národů. Proto nám je pojem germanizace cizí.*“ *Prager Presse* Hitlerovo prohlášení obratem okomentoval tak, že veškeré kroky protižidovské politiky současného režimu v Německu představovaly příkrý rozpor s moderními principy národního práva. Podle *Prager Presse* rovněž němečtí delegáti v Ženevě dokázali, že jejich protižidovská politika má pouze význam disimilace s cílem osvobodit německý lid od asimilovaných židovských prvků, nelze tedy spatřovat v krocích říše germanizaci, ale degermanizaci. Zabýval se také úvahou, že pokud se politikou disimilace německých Židů myslí židovská menšina, jak lze vysvětlit a porovnat Hitlerovy citované názory s protižidovskými kroky v Německu a také sladit Hitlerův výrok o respektování národních práv s norimberským zákonem o dvou kategoriích občanů. Obdobně se pozastavoval nad rozkazem Führera a kroky saských úřadů proti Lužickým Srbům. Ti byli úředním nařízením označeni za osoby „Wendisch sprechende Deutsche“ (Lužičtí Srbové mluvící německy), tedy za Němce, kteří budou moci v budoucnu pěstovat pouze vlastní komunitní zvyky (wendische Bräuche = lužickosrbské zvyky), navíc zjevně pouze v rámci národněsocialistických německých svazků a společností, ale v žádném případě nebudou oprávněni zastupovat zájmy národní. *Prager Presse* uvedené kroky interpretoval jako téměř smrtelný úder proti lidu Lužických Srbů a politiku říše jako výsměch zásadám, které kancléř označil za směrodatné pro menšinovou a národnostní politiku režimu v Německu.³⁴³

Zákaz převodu dividend z Říšské banky byl rozšířen i na zahraniční akcionáře. Dividendy Říšské banky byly zatím jediné, které šlo do zahraničí převést. Zákaz byl

³⁴² *Oko Olimpijade u Njemačkoj. Čehoslovački nogometasi ne sudjeluju na olimpijadi, tamtéž, s. 1.*

³⁴³ *Disimilacija Židova i asimilacija Srba u Njemačkoj, Židov 6, 7. 2. 1936, s. 3.*

samozřejmě vydán s cílem dále persekuovat Židy – nyní proto, aby ti, kteří do zmíněných položek investovali velkou část svého majetku, s ním nemohli logicky dále manipulovat.³⁴⁴

Těsně před uzávěrkou 6. čísla *Židova* přišla do redakce zpráva o atentátu na švýcarského vůdce národních socialistů Wilhelma Gustloffa, který byl zabit studentem Davidem Frankfurterem (4. února v Davosu). Objevila se domněnka, že akci plánoval - prý proto, že kvůli jejímu provedení musel přicestovat z Bernu do Davosu, kde k vraždě došlo. Frankfurter dle svých slov viděl v Gustloffovi národněsocialistického agenta, představitele řádu v Německu, který jeho souvěrcům neumožňuje normální život. Na dotaz vyšetřujícího soudce pak uvedl, že nikdy nebyl členem žádného politického sdružení a nikdo ho ke spáchání trestného činu ani nepřesvědčoval. Ať už byl tedy jeho motiv jakýkoliv, jeho čin pro některé židovské kruhy představoval bláznovství člověka, který vůbec nevzal v úvahu odpovědnost jednotlivce vůči komunitě. Navíc každá násilná rána zasazená lidskému životu, ať už politická či jiná, dle nich odsuzuje sama sebe. Politováníhodnou skutečností pro ně představoval rovněž fakt, že se Frankfurter jako rabínův syn nepoučil dějinami judaismu. Mohl přeci předpokládat, že režim v říši činí Židy odpovědné za vše, co se děje uvnitř i mimo hranice země, a to bez ohledu na to, jak oprávněné či neoprávněné takové kroky jsou.³⁴⁵

Křesťanským lékařům (dle zprávy ze 14. února) bylo sice v Německu umožněno převzít péči o židovské pacienty v provinciích Franken a Mittelfranken, ale pouze pokud by obdrželi povolení od národněsocialistické strany. Opakovaně se však vyskytly případy závažných onemocnění, kdy bylo povolení k léčbě vydáno až po několika dnech a zároveň často pacient odeslán k lékaři na vzdálené místo, což cílenou a akutní pomoc prakticky vyloučilo.³⁴⁶ Ačkoliv se objevily jisté naděje na změnu postavení navrátilců do říše, praxe jejich zatýkání a přemísťování do „výcvikových táborů“ se nezměnila, naopak zesílila – zatčeným se nyní internace v táborech, který se prý interními postupy lišily od táborů koncentračních jen minimálně, stanovila na šest měsíců. Německá tajná policie si vzala do hledáčku i příbuzné německých Židů, kteří plánovali své rodinné příslušníky v zemi navštívit. Do budoucna jim bylo určeno, že mohou k návštěvě přicestovat pouze na krátkou dobu a zároveň musí dopředu požádat policii o povolení (v mnoha případech však dosud nebyla odpověď poskytnuta vůbec nebo se žádost zamítla po čtyřech a více týdnech).³⁴⁷

³⁴⁴ *Zabrana transfera dividenda*, tamtéž, s. 3.

³⁴⁵ *Posljednje vijesti. Ubistvo nacional-socijalističkog prvaka u Švajcarskoj*, *Židov* 6, 7. 2. 1936, s. 8.

³⁴⁶ *U znaku kukastog krsta. Kršćanski liječnici*, *Židov* 7, 14. 2. 1936, s. 1.

³⁴⁷ *Iseljenici koji se vraćaju*, tamtéž, s. 2.

Israelitischen Wochenblatt für die Schweiz se vyjádřil k činu Davida Frankfurtera slovy: „V Davosu se odehrál politický atentát, který otrásl naší zemí i celým světem. My Židé jsme případem zaujati. Muž, který čin spáchal, je David Frankfurter, 26letý student medicíny z Jugoslávie. Není politicky podněcovaným atentátníkem, není členem žádné strany, nesympatizuje s komunismem. Lidé, kteří ho znají, ho vykreslují jako klidného, uzavřeného, zbožného, konzervativního a vždy laskavého mladého muže. Byl vychován ortodoxně. Nikdy nebyl v Bernu viděn na veřejných shromážděních. Mladík žil až do Hitlerova zvolení v Německu a antisemitismus tak pociťoval na vlastní kůži.“³⁴⁸

Ve Spojených státech byl na 5. března naplánován „Národní den bojkotu“, tedy zároveň jako třetí výročí zavedení národněsocialistického režimu v Německu. Očekávalo se, že se američtí Židé spojí s nežidovskými protinacistickými společnostmi, povedou velkou propagandu za bojkot německého zboží společně a zároveň se ve všech centrech Ameriky uskuteční velké projevy proti národnímu socialismu.³⁴⁹ O tom, že zde bojkot proti nacistickému Německu opět sílil, mohl svědčit i fakt, že byly v New Yorku před 200 velkými obchody, o kterých se vědělo, že prodávají německé zboží, zřízeny dohledové stráže.³⁵⁰

Na zasedání švýcarské federální rady padlo (senzační) rozhodnutí. Na návrh ministrů spravedlnosti a policie bylo rozhodnuto, že by měla být v budoucnu národněsocialistické straně na území Švýcarska zakázána veškerá činnost.³⁵¹

Jevrejski glas

Bělehradská *Politika* prezentovala zprávu, kterou obdržela 4. února z Kodaně, s titulkem: „Lužičtí Srbové mají přísně zakázáno používat svůj jazyk“. Asi 30 tisíc Srbů se usadilo v provincii na jihu Berlína (Nieder-Lauzic). V průběhu staletí si tento malý srbský ostrůvek v německé zemi zachoval svůj národní charakter, ale vláda se nyní rozhodla Lužické Srby poněmčít – uzavřela jim školy, přednášky musely probíhat výhradně v němčině a v kostelech a veřejných institucích jim bylo zabráněno používat vlastní jazyk. Ministerský oběžník zakázal, aby bylo s Lužickými Srby zacházeno jako s národnostní menšinou. Pokud

³⁴⁸ *Tko je David Frankfurter*, Židov 7, 14. 2. 1936, s. 2.

³⁴⁹ *Zrcalo galuta*. „Nacionalni bojkotni dan“, tamtéž, s. 5.

³⁵⁰ *Bojkot protiv nacističke Njemačke*, Židov 8, 21. 2. 1936, s. 8.

³⁵¹ *Zabrana nacionalsocijalističke stranke u Švajcarskoj*, tamtéž, s. 1.

by jejich děti ve školách komunikovaly v srbském jazyce, byly by z výuky okamžitě vykázány.³⁵²

V Sarajevu se konalo promítání židovského filmu „Země práce a budoucnosti“, pod kterým byla podepsána organizace Keren Hayesod. Návštěva židovského publika však byla daleko za očekáváním, což jaksí ponížilo dojem vzpomínku na protiněmecký bojkot, který se měl v místních kinech odehrát před třemi lety. Nízký zájem o film možná nelze přičítat hněvu nebo krizi raněné pýchy, ale spíše ekonomické krizi.³⁵³

V New Yorku se na pozvání Amerického židovského kongresu sešlo přibližně 1 000 delegátů zastupujících cca 300 židovských organizací, aby kromě jiného společně odsouhlasili zesílení protihitlerovského bojkotu. Prezident kongresu Stephen Wise varoval před nebezpečím, kterému němečtí Židé musí čelit – Hitler totiž ve Schwerinu naznačil, že by čin, který byl spáchán Davidem Frankfurterem, mohl vyvolat jistá protiopatření. Wise by dle svých slov odsoudil každý násilný čin (včetně vraždy někoho, kdo se podílel na vraždě další osoby) a zároveň zdůraznil, kterýkoliv jedinec nese odpovědnost sám za sebe, i kdyby byl ke svému činu dohnán z různých pohnutek. Nikoliv komunita jako celek.³⁵⁴

Přebírání zpráv z bělehradské *Politiky* vykazovalo poslední dobou zvýšenou frekvenci. Nově prezentovala statistická data o dovozu filmů ze zahraničí (zároveň v úvodu odkazovala na skutečnost, že Jugoslávie nemá vlastní filmový průmysl, proto je víceméně odkázána na dovoz z jiných zemí). Film podle *Politiky* slouží té zemi, v jejímž jazyce je natočen – ovšem mělo by tomu tak být pouze do té míry, do které v zemích, kde se promítá, posiluje zájem o jazyk nebo kulturní dědictví. Zároveň představuje velmi silnou formu reklamy a značně pohodlnou formou kulturního vlivu. V r. 1935 v zemi dovoz filmové produkce vzrostl (o 15 % oproti roku předchozímu). Celkem mělo být dovezeno 678 filmů v délce zaznamenané pásky o 735 738 metrech (v r. 1934 pak 639 filmů na 633 468 metrech).³⁵⁵

³⁵² *Glasovi kulturnog svijeta protiv Nationalsocijalizma. Prisilna germanizacija lužičkih Srba*, Jevrejski glas 6, 7. 2. 1936, s. 2.

³⁵³ *Od subote do subote. Bojkot ili dezinteresman*, Jevrejski glas 8, 21. 2. 1936, s. 1-2.

³⁵⁴ *Ž. T. A. Širom svijeta. Pooštrenje antihitlerskog bojkota u Americi*, Jevrejski glas 9, 28. 2. 1936, s. 2.

³⁵⁵ *Njemački filmovi gube publiku u Jugoslaviji*, tamtéž, s. 2.

Březen

Židov

Podle oficiální zprávy Státního filmového centra počet německých filmů v Jugoslávii prudce poklesl. V roce 1935 mělo projít cenzurou pouze 779 filmů, z toho 100 domácích a 679 zahraničních. Z celkové produkce pocházelo 144 filmů z Německa (tedy asi 18 %). Většina zahraničních filmů pak pocházela z Ameriky (436).³⁵⁶

Do únorových zimních olympijských her se krátce zapojil i slavný německý hokejový centrahalf Rudi Ball, a to i přesto, že není čistým árijcem. Jelikož se Německo před Mezinárodním olympijským výborem zavázalo, že mohou v jeho národním týmu hrát také neárijci, povolil Hitler Rudi Ballovi nastoupit. Když nastoupil do utkání proti Švýcarsku, publikum mu nadšeně aplaudovalo. Na olympiádu však krátce poté dorazil také Julius Streicher, což mělo za následek, že Rudi Ball již k dalšímu utkání Německa proti Kanadě nastoupit nesměl (a Kanada v něm vyhrála). Utkání se pak opakovalo v Berlíně a opět skončilo porážkou Německa, tentokrát 1:10. Rozezlené publikum energicky požadovalo Ballův návrat do týmu a vrácení vstupného.³⁵⁷

Zahraniční tisk v posledních měsících často psal o snahách národního socialismu rozvinout všemi možnými způsoby v balkánských zemích co nejsilnější propagandu nejen mezi německými menšinami, ale i ostatními skupinami obyvatelstva. *The Morning Post* publikoval 20. února článek s titulkem „Akce národních socialistů v Jugoslávii“. Představil v něm zahraničněpolitické tendence Třetí říše, která chce mimo jiné přesměřovat orientaci Jugoslávie na Německo. Dále hovořil o neomezených prostředcích, kterými pod vedením ing. Neuhausena disponuje národněsocialistická propaganda v Jugoslávii. Centrem německé propagandy v Jugoslávii se stal Německý dopravní úřad (Deutsches Verkersbureau) v Bělehradě, který zároveň představoval i hlavní místní agenturu Lufthansy. Několik článků o národněsocialistické propagandě rovněž publikoval přední nizozemský deník *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Podle dostupných údajů se šíření hitlerovských myšlenek věnoval (logicky) též tisk německé menšiny. Pro příklad: jedna z organizací (Spolek přátel Německa)

³⁵⁶ *Nazadovanje njemačkih filmova u Jugoslaviji*, *Židov* 10, 6. 3. 1936, s. 5.

³⁵⁷ *Iz Njemačke. Na zimskoj olimpijadi*, *Židov* 11, 13. 3. 1936, s. 3.

měla tehdy pouze 200-300 členů, ale pro rok 1936 mohla hospodařit s částkou téměř 4 000 000 dinárů.³⁵⁸

Duben

Židov

Schweizerisches kaufmännisches Zentralblatt převzal článek z *Prager Presse* ze dne 18. dubna s textem: „Německé úřady vymyslely pro ekonomický transfer s Balkánem následující politiku: Nejprve jsou dovozy z balkánských zemí naplánovány na takovou úroveň, aby se pro ně staly položkami významně ovlivňujícími stav jejich ekonomiky. Poté je jim odepřena platba zabaveného zboží a s nezbytným nátlakem také poukázáno na to, že mohou být vypláceny částky pouze zemím se silným importem z Německa. Tak samozřejmě dovozcům hrozí devalvace značek a vysoké ztráty.³⁵⁹

Jevrejski glas

Brněnské *Lidové noviny* publikovaly 21. března informaci, že Německo 1. května 1934 uzavřelo s Jugoslávií zvláštní tajnou preferenční smlouvu, která v jugoslávských probudila naději, že by mohlo do Německa dovážet zboží za minimálně miliardu dinárů ročně. Naděje ovšem rychle ztroskotaly, protože Německo nejenže nepřevzalo jugoslávský zemědělský přebytek, ale ani nezačalo plnit závazky z dohody vyplývající. Podle německých statistik např. bylo z Jugoslávie dovezeno pouze 312 315 metráků kukuřice z celkových 3 883 305 a 126 900 metráků pšenice z plánovaných 6 465 611 (tedy necelá 2 %). Situace se v podstatě nezměnila ani v roce 1935. Německo i přes smluvní závazek následně nepřevzalo dohodnutých 600 vagonů ovoce a 5 milionů kilogramů tabáku. Jugoslávské komplikované situaci napomohlo Československo, které svůj kontingent dosud nevyčerpal a přebralo alespoň oněch 600 vagonů s ovocem. Z uvedených údajů lze usoudit, že se Německo snažilo v Jugoslávii získat co největší ekonomický vliv a zároveň se pokusilo získat politické sympatie u jednoho ze členů států Malé dohody. Německo rovněž v Jugoslávii investovalo kapitál čítající cca 150 milionů dinárů – většinou do vojensky významného průmyslu (chemické továrny, továrny na barvy,

³⁵⁸ *Inostrana štampa o nacionalsocijalističkoj propagandi u Jugoslaviji*, Židov 12, 20. 3. 1936, s. 8.

³⁵⁹ *Balkansi poslovi Njemačke*, Židov 17, 24. 4. 1936, s. 4.

elektroinstalace apod.). Jugoslávská vláda rovněž nedávno schválila essenské továrně Krupp založení pobočky v Zenici. Popsané kroky vyvolaly obavy u československé veřejnosti.³⁶⁰

Podle nedávno zveřejněné zprávy Německo-americkou obchodní komorou New York stále přetrvával v pozici „věže německého bojkotu“. Zpráva ale také zároveň upozornila na skutečnost, že komora vynakládá největší úsilí na ukončení protiněmeckého bojkotu ve Spojených státech.³⁶¹

Světový tisk se po několika předchozích měsících opakovaně logicky věnoval tématu olympiády v Německu, navíc poukazoval na rozdílné postoje jednotlivých zemí (některé jsou pro účast, jiné požadují bojkot). Zastánci účasti na olympiádě se snažili poukazovat na to, že jde pouze o sportovní akci bez jakýchkoliv vazeb na politiku a stávající režim v Německu, odpůrci argumentovali zneužíváním výhradně sportovní záležitosti pro politické účely. K bojkotu olympiády se přiklonili nejen sportovci a sportovní svazy jako celek, ale též mnozí veřejní činovníci, uznávaní profesori, politici a různé vědecké spolky. Světová veřejnost se začala obávat, že olympiádě hrozí ztráta tradičního významu. Bývalý prezident Atletické asociace Spojených států amerických J. Malconi sdělil americkým sportovcům následující slova: „*Neúčastněte se olympiády, protože svou účastí pošpiníte nejen čest amerických sportovců, ale i čest a hrdost celého amerického národa.*“³⁶²

Květen

Židov

Obzor vydal 24. dubna prohlášení, v němž informoval veřejnost o šíření různých protizidovských letáků. Redakce *Židova*, která zprávu *Obzoru* převzala, při této příležitosti požádala o vyjádření Vladka Mačka. Z dostupných zdrojů lze usuzovat, že jeho odpověď byla otevřená a ochotná. Zprávu o antisemitsky laděných letácích zaregistroval, ale spíše v souvislosti s tím, že měly být údajně distribuovány pod hlavičkou strany HSS³⁶³ a jejími

³⁶⁰ *Kraljevina. Trgovačke veze izmedju Njemačke i Jugoslavije. Komentari strane štampe, Jevrejski glas* 14 i 15, 5. 4. 1936, s. 13.

³⁶¹ *ŽTA, Nationalsocijalizam uznemiruje čitav svijet. New York „kula bojkota“ njemačke robe, Jevrejski glas* 16, 17. 4. 1936, s. 3.

³⁶² *Stav jugoslavenskih sportista prema Olimpijadi u Njemačkoj, tamtéž, s. 5.*

³⁶³ HSS = Hrvatska seljačka stranka (Chorvatská selská strana), jejímž zakladatelem byl Stjepan Radić. Vladko Maček v ní působil rovněž.

příslušnými institucemi. Upozornil také na skutečnost, že HSS ve svých řadách v minulosti již odkryla některé „marxisty, komunisty a antisemity“, ale strana sama nesoudí lidi podle náboženství nebo původu, nýbrž dle poctivosti a lidskosti. Křesťani a Židé jsou tak posuzováni stejnou měrou.³⁶⁴

Červenec

Židov

Německý ministr propagandy Goebbels nechal zabavit luxusně vybavenou vilu bývalého ředitele Danat Bank Goldschmidta a hodlá v ní strávit léto. Majitel domu odešel do exilu.³⁶⁵

Židov převzal z novin *Hrvatski dnevnik* ze dne 28. července zprávu s titulkem „Samospráva“: „Židé byli vždy dobrými syny předválečného Srbska a zůstali jimi i ve velké Jugoslávii. Židovská část našeho lidu, a zvláště ta ze srbské půdy, čestně žila ve společné vlasti bok po boku se svými srbskými bratry jak v míru, tak ve válce. Nelze zapomenout na jejich četné oběti při obraně vlasti. Nemůžeme také v období míru zapomenout na Židy jako lidské bytosti, které se svým kapitálem podílely na povznesení a budování unavené země. Bratrsky uznáváme jejich zásluhy. Židé vždy ctili dvě věci: tvrdou a užitečnou práci pro vlastní i obecné dobro a smysl pro spravedlnost a pravou lásku k naší společné vlasti. Dnes jim proto musíme v jejich zranitelném postavení poskytnout plnou ochranu.“³⁶⁶

Jevrejski glas

Od nástupu Hitlera k moci byl prováděn průzkum německého zahraničního obchodu, jehož výsledky byly prezentovány v novinách *Jevrejski glas* č. 30 (publikováno 24. 7. 1936). Autor článku uvedl, že k průzkumu využíval pouze oficiální statistiky. Výsledky byly shrnuty takto: 1) Za tři roky Hitlerovy vlády německý zahraniční obchod neustále klesal. 2) Pokles se týkal dovozu i vývozu a měl různý stupeň vývoje. 3) Německý export činil v roce 1935 4,27 miliardy říšských marek a vykazoval pokles nejen vůči r. 1929 (13,48 mld. RM), ale dokonce i v porovnání s obdobím před 1. světovou válkou (1913 cca 10 miliard RM).

³⁶⁴ *Izjava dra Vlatka Mačeka protiv antisemitizma*, *Židov* 18, 1. 5. 1936, s. 1.

³⁶⁵ *Goebbels se nastanio u vili Goldschmidt*, *Židov* 28, 10. 7. 1936, s. 8.

³⁶⁶ *Antisemitizam i reakcija*, *Židov* 31, 31. 7. 1936, s. 2.

4) Zahraniční obchod v roce 1933 vykázal oproti r. 1932 prudký pokles německého exportu, a to bez zohlednění potřeb v oblasti potravin a oděvů, které byly uspokojeny pouze částečně (1932: 5,74 miliardy RM oproti 4,27 miliardám v roce 1935; dovoz klesal minimálně – i navzdory autarkickým opatřením národních socialistů: v r. 1932 se jednalo o hodnotu 4,67 miliardy RM). 5) Regres se týkal především té části dovozu, která je z hlediska národního hospodářství nejvýznamnější, tedy hotových výrobků (fabrikátů): 1932 se jednalo o 4,49 miliardy RM oproti roku 1935 se 3,42 miliardami RM. Dovoz hotových výrobků vynesl v r. 1932 částku 727 milionů RM, r. 1934 činil 751 milionů, jenže v r. 1935 se jednalo již „jen“ o 565 milionů (pokles nastal po zavedení „Nového plánu“ dne 27. září 1934). Za jakýsi univerzální faktor, který stál za poklesem německého exportu od nástupu Adolfa Hitlera k moci, by mohl být označen odpor k německým výrobkům a protiněmecký bojkot celkově. Říše se pokusila hospodářské potíže německého exportu řešit např. vydáváním nových druhů bankovních měn (Registermark, Askimark). Ze zahraničí však přicházely zprávy, že se od protiněmeckého bojkotu ustupovat nebude (naopak), což znamenalo, že se dal očekávat pokles německého exportu i nadále (zejména ve prospěch Anglie).³⁶⁷

V souvislosti s blížící se olympiádou obdržely židovské instituce v Německu pokyn od gestapa, aby neudržovaly žádný kontakt se zahraničními návštěvníky, kteří by se snad mohli chtít zajímat o židovskou otázku v říši. Na druhou stranu ale též ministerstvo propagandy nařídilo turistickým průvodcům, aby vzali americké a další zahraniční hosty do speciálních židovských kaváren v Kurfürsterdammu a ukázali jim, že ve skutečnosti k omezení volného pohybu Židům v zemi nedochází (ve skutečnosti ale tyto kavárny většinou navštěvovali pouze zahraniční Židé, nikoli Němci).³⁶⁸

Srpen

Židov

V Londýně se konala konference 200 delegátů židovských společností, odborů, synagog, sdružení mládeže a bojovníků v první linii. Na pořadu dne byla projednávání opatření na obranu proti antisemitskému nebezpečí v Anglii. Rovněž bylo rozhodnuto o přenesení dalších jednání do parlamentních kruhů a organizaci masových shromáždění. V některých

³⁶⁷ J. GOLDBERG, *Vanjska trgovina Njemačke i uspjeh bojkota*, Jevrejski glas 30, 24. 7. 1936, s. 1-2.

³⁶⁸ *Iz zemalja mržnje i terora. Posjetioci olimpijade neka ne stupaju u kontakt sa Jevrejima*, tamtéž, s. 3.

částech Londýna zaútočili angličtí fašisté na židovské obchody a proti jejich majetku. Proto byla také vydána rezoluce k vytvoření stálého židovského výboru pro boj proti antisemitismu a zároveň k zintenzivnění bojkotu hitlerovského Německa. Parlament byl rovněž požádán, aby zakázal všechny organizace, jejichž účelem je podněcování proti rase a náboženství.³⁶⁹

Září

Židov

Židov zhodnotil proběhlou olympiádu v Berlíně. Zúčastnilo se jí mnoho „velikánů“, kteří byli přepravováni letadly, salónními vozy a luxusními auty. Goebbels a Göring je pompézně hostili jako osoby s nejvyššími počty a prezentovali jim technické výtvarky režimu kasárenské kázně a podřízenosti. Někteří zástupci podlehli velikášskému dojmu a snažili se přesvědčit své sportovce, aby v aréně odpovídajícím způsobem pozdravili Adolfa Hitlera, jiní naopak i přes nátlak odmítli. Československo jako člen Malé dohody a bratrská slovanská země bylo v tehdejší době vnímáno jako bezesporu nejhumánnější a jediná opravdová oáza demokracie ve střední Evropě. Jako malá země však byla ohrožována Německem víc než kterékoliv jiné území. Přímo se tak nabízela paralela s Lužickými Srby a jejich ohroženou existencí na území Třetí říše.³⁷⁰

Na konferenci HICEM³⁷¹ v Paříži na začátku července se projednávala mimo jiné i otázka počtu emigrantů rozmístěných po Evropě. Pozvaní delegáti uvedli, že v Československu tehdy pobývalo asi 1200 židovských emigrantů z Německa, 500 v Itálii, 600 v Rakousku, 200 ve Švýcarsku a přibližně 400 v Jugoslávii. Údaj uvedený pro Jugoslávii byl v souladu s materiály shromážděnými od bělehradského Sdružení židovských náboženských obcí, které v Království Jugoslávie sloužilo především jako výbor na pomoc židovským uprchlíkům z Německa. Z počtu 400 osob jich asi 60 trvale žilo v Záhřebu (o nežidovských uprchlících materiály nehovořily, protože jejich evidence nebyla zaznamenána). Sedm z nich se svým kapitálem zapojilo do různých průmyslových odvětví

³⁶⁹ *Židovska borba protiv antisemitizma u Engleskoj*, *Židov* 32, 7. 8. 1936, s. 6.

³⁷⁰ *Bilješke*, *Židov* 36, 4. 9. 1936, s. 2.

³⁷¹ HICEM = organizace založená r. 1927, jejímž cílem bylo napomáhat evropským Židům

K emigraci. Vznikla sloučením tří židovských sdružení: HIAS (Hebrew Immigrant Aid Society se sídlem v New Yorku), ICA (Jewish Colonization Association se sídlem v Paříži) a Emigdirect (se sídlem v Berlíně).

(zejména do chemického průmyslu), 5 v řemeslnictví, 5 s cestovním povolením jako zástupci zahraničních společností a čtyři získali povolení k zaměstnání jako zvláštní pracovníci. Deset rodin hospodařilo s rentou, kterou si vybuodovali např. v jiných zemích, dalších deset se pod dohledem místního výboru mělo naučit řemeslu, aby mohli v předepsaném termínu vycestovat do Palestiny. 25 rodin bylo odkázáno na podporu přidružených výborů a charitativních organizací nebo očekávalo emigraci do zámoří, kam se je HICEM chystala s příslušným povolením vyslat. Krátce po začátku emigrační vlny z Německa po 1. dubnu 1933 se zdálo, že Jugoslávie bude patřit mezi ty země, které budou schopny přijmout větší počet politických uprchlíků. Jugoslávské konzulární úřady v Německu se totiž k chystanému přijetí uprchlíků od počátku stavěly ochotně, protože správně počítaly s tím, že kromě přílivu kapitálu do země dorazí i pracovní a konstruktivní síla, která může pozitivně posloužit ekonomickým zájmům vlasti. První vlna emigrace tak přivedla do Jugoslávie především několik stovek židovských emigrantů, kteří se snažili prosadit v hospodářské oblasti pomocí exportovaného kapitálu. Některým se to skutečně podařilo – zapojili se svou prací do fungování místních podniků, menších průmyslových odvětví a továren, v řemeslech, jako obchodní cestující (převážně zastupující francouzské a československé firmy) nebo specializovaní pracovníci v chemii a inženýrství. Vlna emigrace v zimě 1933 a na jaře 1934 se ale podstatně navýšila a u řady nově příchozích bylo téměř jisté, že nebudou moci v zemi zůstat, protože se podmínky pro zaměstnávání cizinců obecně zpřísnily. To se ale týkalo i těch osob, které emigrovaly již dříve na základě mezistátní reciprocity s Německem a Polskem. Poté se emigrační vlna poněkud zpomalila. Nedávno byla také zveřejněna zpráva s aktualizovaným počtem osob, které byly nuceny opustit Německo. Podle posledních údajů emigrovalo od 1. února 1933 z Německa pouze 93 000 Židů, z toho 18 000 do Belgie a Francie, asi 15 000 do Velké Británie a Nizozemska, 2 000 do Španělska a Portugalska, cca 31 000 do Palestiny, 22 000 do zámořských zemí, přibližně 3 000 do Švýcarska, Rakouska, Československa, Jugoslávie a Itálie, a dalších 1 400 do zemí ostatních. Je třeba ale také poznamenat, že uvedená čísla nebyla plně v souladu s údaji o německých emigrantech z oficiálních míst.³⁷²

Rovněž byly uvedeny dvě krátké informativní zprávy. První z nich sdělovala, že Wilhelm Kube, jeden z tehdejších předních představitelů říše, „propagátor očištění árijské rasy od židovského elementu“, spáchal sebevraždu, protože byly odhaleny četné jeho

³⁷² *Židovska emigracija u Zagreb*, Židov 36, 4. 9. 1936, s. 7.

zpronevěry a další prohřešky.³⁷³ Druhá pak komentovala úbytek exportu německých filmů, jenž poklesl o více než 70 procent. Několik německých periodik se domnívalo, že šlo o důsledek židovského bojkotu.³⁷⁴

Říjen

Židov

Nový ředitel Nansenovy kanceláře Nor Hansson zahájil akci k rozšíření působnosti kanceláře na všechny uprchlíky. Pokud by byl v budoucnu se svým záměrem úspěšný, Nansenovy pasy by mohli obdržet také uprchlíci z Německa.³⁷⁵

V říši bylo od nynějška všem židovským obcím, organizacím a institucím nařízeno propustit neněmecké zaměstnance. Zároveň musely všechny soukromé společnosti propustit zahraniční Židy, a to i přesto, že obdrželi pracovní povolení od ministerstva již dříve. Společnost Hamburg-America byla vyzvána, aby propustila všechny židovské zaměstnance včetně těch, kteří pracovali na pobočkách v zahraničí.³⁷⁶

Dohodu o uprchlících, která byla vyhotovena 4. července 1936, zatím ratifikovaly Francie, Anglie, Belgie, Norsko, Švédsko a Dánsko. V zmíněných státech také uprchlíci obdrželi nové doklady totožnosti. Uvedené země se zavázaly, že budou vydané doklady uznávat jako řádné cestovní pasy. Jednání s Československem, Nizozemskem a Lucemburskem ještě nebyla dokončena.³⁷⁷

Tajná státní policie v Německu (gestapo) vydala v sobotu 24. října rozkaz, kterým až do odvolání v celé zemi zakázala jakákoliv židovská shromáždění, setkání, přednášky, semináře a ostatní veřejné akce. Téhož dne také gestapo vydalo nařízení zakazující Židům vstupovat do policejních kanceláří, aby tak nemohli zjišťovat potřebné informace

³⁷³ Zde se jedná o chybnou informaci („kachnu“) nebo zřejmě informaci o „pouhém“ sebevražedném pokusu. Wilhelm Kube byl totiž zabit 22. září 1943 služebnou Yelenou Mazanik, která mu schovala pod postel bombu v láhvi. *Zrcalo galuta, Wilhelm Kube, Židov* 38, 18. 9. 1936, s. 2; *Wilhelm Kube, <https://www.holocausthistoricalsociety.org.uk/contents/germanbiographies/wilhelmkube.html>* (12. 6. 2022).

³⁷⁴ *Zrcalo galuta, Ekspert filmova iz Njemačke spao je za preko 70 posto, Židov* 39, 25. 9. 1936, s. 2.

³⁷⁵ *Zrcalo galuta, Novi upravitelj „Nansenova ureda“, Židov* 40, 2. 10. 1936, s. 5.

³⁷⁶ *ŽTA, Otpuštanje inozemaca, Židov* 41, 9. 10. 1936, s. 5.

³⁷⁷ *ŽTA, Nova putnica za bjegunce, Židov* 43, 23. 10. 1936, s. 3.

nebo intervenovat za osoby blízké. Ze zákazu nebyli vyňati ani židovští právníci, což fakticky znamenalo, že rodiny židovských zadržených zůstaly po bližší neurčenou dobu bez jakýchkoliv informací o příbuzných zajištěných gestapem.³⁷⁸ *Angriff* krátce poté uvedl, že árijské obchody v Berlíně začnou být označeny jako DAF (Deutsche Arbeit Front). Protižidovský bojkot tím byl zaveden zcela oficiálně.³⁷⁹

Jevrejski glas

Židovská žurnalistika utrhla těžkou ránu. Asociace zpravodajských služeb v Německu oznámila, že ze svých řad vyloučila Židovskou telegrafní agenturu, která dosud rozesílala důležité zprávy do celého světa. Rovněž bylo zakázáno i vydávání veškerých židovských novin.³⁸⁰

Listopad

Židov

Jednání mezi Německem a Československem o výměně filmů zkrachovala. Československo by muselo uvést 80 německých a Německo 20 československých filmů. Německé podmínky a požadavky však nemohly být přijaty, protože zasahovaly do československých suverénních práv. Československá veřejnost výsledek jednání kvitovala i z toho důvodu, že dle ní německé filmy kvalitou zaostávaly za americkými.³⁸¹

Jevrejski glas

Anglické noviny citovaly projev Julia Streichera v Bielefeldu, ve kterém oznámil, že se protižidovské zákony ukázaly jako nedostatečné, takže by se mělo uvažovat nad zavedením trestu smrti za poskvrnění rasy. Příslušné návrhy se prý již měly začít připravovat.³⁸²

³⁷⁸ *Progoni Židova u Njemačkoj*, *Židov* 44, 30. 10. 1936, s. 1.

³⁷⁹ *ŽTA, Iz Njemačke. „Angriff“ javlja*, tamtéž, s. 2.

³⁸⁰ *Iz Trećeg Rajha. Težak udarac jevrejskom novinstvu u Njemačkoj*, *Jevrejski glas* 41, 16. 10. 1936, s. 4.

³⁸¹ *Nacizam i svijet. Razbili su se pregovori*, tamtéž, s. 7.

³⁸² *Njemačka. Streicher najavljuje smrtnu kaznu za „oskvrnuća rase“*, *Jevrejski glas* 45, 13. 11. 1936, s. 3.

Prosinec

Jevrejski glas

Německé banky a úvěrové instituce začaly pozastavovat veškeré závazky vůči židovským klientům. Rovněž zrušili hypoteční úvěry všem židovským vlastníkům nemovitostí a vyzvali je, aby nejpozději do konce letošního roku zregulovali hypotéky stávající. Židovské instituce počaly sestavovat plány na likvidaci hypotečních dluhů a záchranu zbývajících majetku.³⁸³

Soud s Davidem Frankfurterem ve Švýcarsku dospěl ke konci. Frankfurter byl odsouzen k 18 letům vězení, ztrátě čestných práv po stejné období, vyhoštění ze země po odpykání trestu a zaplacení náhrady škody. Státní zástupce okomentoval Frankfurterův čin jako úkon člověka psychicky zcela zlomeného dlouhou nemocí, mnoha operacemi a následnými neúspěchy ve studiu.³⁸⁴ Pražské noviny *Sociální demokrat* na rozsudek reagovaly úvahou, že se Švýcarsko zřejmě nemusí bát případného revidování vzájemných vztahů s Německem, protože nacističtí představitelé budou s rozsudkem pravděpodobně spokojeni. Zdá se ale, redakce s výsledkem procesu spokojena nebyla, verdikt podle ní nebyl spravedlivý, ale politický, a soud nezohlednil argumenty obhájce ani tvrzení psychiatra, jenž u obviněného prokázal silné pocity afektu.³⁸⁵

³⁸³ *Njemačka. U Njemačkoj se odkazuju hipoteke jevrejskim kučevlasticima*, *Jevrejski glas* 49, 11. 12. 1936, s. 3.

³⁸⁴ *Proces protiv Frankfurtera*, *Jevrejski glas* 50, 18. 12. 1936, s. 1.

³⁸⁵ *Komentari procesu protiv Frankfurtera. Rasprava je „nepolitička“, ali je presuda politička*, tamtéž, s. 2.

Zhodnocení periodik

Souhrn hlavních témat *Židova a Jevrejskeho glasu*

Podíváme-li se na hlavní témata, kterým uvedená periodika ve svých článcích věnovala pozornost, pak dojdeme k zajímavému přehledu. Rozdělila jsem je do několika skupin: Projevy antisemitismu a bojkot Židů, Bojkot nacistického Německa a Politika a společnost.

Projevy antisemitismu a bojkot Židů

1933

- Protižidovská kampaň v Berlíně, incident na univerzitě - skupina národněsocialistických studentů napadla několik židovských spolužáků. (*Jevrejski glas*, leden)
- Každodenní drastické útoky v Německu, Židé jsou označováni za „výkaly lidské rasy“ a viníky všech nepřízní osudu v historii. (*Židov*, únor)
- Napětí z nadcházejících voleb do Říšského sněmu, které byly naplánovány na 5. března 1933. Protižidovské výpady a štvavé kampaně hitlerovského tisku. Plakáty s protižidovským obsahem na veřejnosti. (*Jevrejski glas*, únor)
- Národní socialisté zvítězili ve volbách. „Studený pogrom“ – morální deprese, existenční propad a vylučování Židů z ekonomických procesů. (*Židov*, březen)
- V Německu nastolen pouliční teror. Tendence některých vládních představitelů k vystěhování Židů ze země. (*Židov*, březen)
- Oznámen plánovaný židovský bojkot a zavedení numeru clausu v akademickém prostředí a veřejných institucích. (*Židov*, březen)
- Začátek bojkotu židovských obchodů v říši ohlášen na 1. dubna 1933 v 10:00. (*Židov*, březen)
- Vyřazení židovských knih z německých univerzitních knihoven a jejich veřejné pálení. (*Židov*, duben)

- Nový říšský zákon, který stanovil akceptovatelný počet neárijských studentů přijatých k vysokoškolskému studiu. (*Židov*, duben)
- V říši vydán nový zákon zakazující náboženské porážky. (*Židov*, duben)
- Snahy o zavedení speciální evidence židovských obyvatel v Německu do „žlutých knih“. (*Jevrejski glas*, květen)
- Zřízení speciálního označení pro nežidovské obchody v říši – cedule „Německý obchod“ s vyobrazením hákového kříže, slunce a černého orla. (*Židov*, červen)
- Bavorská vláda vydala nařízení k rozpuštění všech židovských kulturních, náboženských a filantropických společností. (*Jevrejski glas*, červen)
- Rodiče 6 tisíc dětí požádali peticí Židovskou obec v Berlíně o otevření vlastních židovských škol, neboť jejich potomkům bylo bráněno v účasti na vyučování, případně vytvářeno ve výuce nepříjemné prostředí. (*Jevrejski glas*, červen)
- Antisemitské výpady v Rakousku proti židovské komunitě prostřednictvím projevů v tisku a některých členů vlády. Narůstající regulace počtu židovských lékařů v nemocnicích a omezování jejich soukromých praxí. (*Židov*, červenec)
- Rozkaz německé vlády ke zrušení občanství těm Židům, kteří ho původně získali v období 9. 11. 1918 - 30. 1. 1933. (*Židov*, srpen)
- Projev státního komisaře pro spravedlnost Franka v Norimberku: „Němečtí občané vždy byli a také budou antisemity. Německá krev tvořila největší díla v historii.“ (*Židov*, říjen)
- Německý ministr hospodářství zaslal Kongresu pro průmysl a obchod oznámení se stanoviskem k bojkotu neárijských firem. Rozlišení firem árijských a neárijských by dle něj bylo příliš složité a bojkot těch neárijských by mohl vést k výraznému narušení hospodářské obnovy. (*Jevrejski glas*, říjen)
- Článek F. C. Holtze v časopise *Fredericus* – Židé by měli být nemilosrdně potlačeni a v případě války by bylo žádoucí, aby byli umístěni do míst předpokládaného dopadu bomb. (*Židov*, listopad)
- Článek Julia Streichera ve *Stürmeru*, v němž požadoval zavedení protižidovského zákona o sterilizaci, neboť se jedná o občany nižší hodnoty. (*Jevrejski glas*, prosinec)
- V některých německých městech byla Židům odepřena zimní pomoc (Mohuč), jinde byli židovští kněží nuceni odebírat na lístky zboží pouze od árijských obchodníků (Offenbach). (*Jevrejski glas*, prosinec)

1934

- Liturgie v synagogách se musely na základě nového vládního nařízení v říši podřídit doзору ministerstva propagandy. (*Židov*, leden)
- V USA začaly být otevírány nacistické agentury pod vedením Fritze Gissibla a záštitou Spolku přátel nového Německa. Za úkol měly šířit antisemitské hnutí, vyhledávat spojení s dalšími protižidovskými skupinami a potlačovat protiněmecký bojkot. (*Židov*, leden)
- Spořitelny a družstva začaly Židům v Německu pozastavovat úvěry. Mnohé provinční noviny začaly vyzývat občany, aby bojkotovali židovské firmy. (*Jevrejski glas*, leden)
- Ministr propagandy Goebbels avizoval chystané založení protižidovské organizace Sjednocená panárijská fronta (rumunská Železná garda, polský Rozvoj, řecká EEE, Probuzení Maďaři, švýcarská fronta, fašisté v Lotyšsku a Litvě). (*Židov*, únor)
- Nová protižidovská bojkotová akce v říši iniciovaná národními socialisty. V ulicích Norimberku vystaveny obrovské transparenty s nápisem „Nekupujte u Židů“ a před židovskými obchody zřízeny bojkotové stráže. (*Jevrejski glas*, březen)
- Vytvořen plán na zabavení majetku německých Židů jako náhrada škod způsobených bojkotem německých produktů v zahraničí. Němečtí rolníci přestali židovským obchodníkům splácet závazky, zákazníci odmítali nakupovat v jejich obchodech a národní socialisté hlídkovali před kiny židovských majitelů, aby odradili návštěvníky od vstupu. (*Jevrejski glas*, červen)

1935

- Sársko zaplaveno protižidovskou literaturou. Zahraniční vojáci žijící v oblasti obdrželi poštou domů antisemitské letáky. Národní socialisté začali v Sársku bojkotovat židovské hosty v restauracích a vyvěšovat na ulicích transparenty s textem „Smrt Židů ukončí sárské utrpení“. (*Židov*, leden)
- Byl navržen zákon o zachování čistoty německé krve, hovořící o zákazu sňatku árijce s neárijcem a zákazu jejich styku. Árijský původ bylo nyní třeba prokázat až do roku 1800. (*Židov*, březen)
- Usměrnění filmové produkce v Rakousku – nařízení nezaměstnávat židovské pracovníky a nepřijímat židovské emigranty. (*Židov*, březen)

- Zesílený antisemitský kurz v říši. Zaveden důraznější postup proti židovským emigrantům navracějícím se do země, kteří začali být po návratu vyslýcháni a posíláni do přeškolovacích táborů. (*Židov*, květen)
- Adolf Hitler pronesl, že v říši nebudou do pěti let žádní Židé a řešil také otázku, jak jejich eliminaci provést tak, aby si toho ostatní země všimly co nejméně. (*Židov*, červen)
- Zhoršující se postavení židovských sportovců v Německu, kterým byl zakázán jakýkoliv trénink včetně budoucí účasti na olympiádě v Berlíně r. 1936. (*Židov*, srpen)
- Nové perzekuce v říši. Židé mohli být zatýkáni bez soudního příkazu. (*Židov*, srpen)
- V říši byly rozpuštěny židovské sportovní kluby. (*Jevrejski glas*, srpen)
- Proměna nacistické taktiky za účelem pozvednutí uvadajícího německého exportu. Hitlerovci oznámili, že budou Židy otevřeně pronásledovat pouze v Německu, ale s těmi v zahraničí hodlají nadále obchodovat. (*Židov*, říjen)
- Adolf Hitler zahájil akci zimní pomoci antisemitským projevem – pomoc může být poskytnuta „hladovějícím“ komunistům, ale Židům v žádném případě. (*Židov*, říjen)
- Židům byl zakázán vstup na veřejná hřiště a koupaliště. (*Židov*, prosinec)

1936

- Šíření protižidovských letáků v Jugoslávii, k čemuž se vyjádřil Vladko Maček za stranu HSS (Hrvatska seljačka stranka). Údajně měly být distribuovány pod hlavičkou strany, což bylo důrazně odmítnuto, protože strana posuzovala křesťany a Židy stejnou měrou. (*Židov*, květen)
- Konference v Londýně s 200 delegáty zastupujícími židovské společnosti a odbory. Projednávání opatření proti narůstajícímu antisemitismu v Anglii. Vydána rezoluce k vytvoření stálého židovského výboru pro boj proti antisemitismu a zintenzivnění bojkotu hitlerovského Německa. (*Židov*, srpen)
- Zveřejněn plán na označení árijských obchodů v Berlíně zkratkou DAF (Deutsche Arbeit Front). Tiskem interpretováno jako opětovné otevřené zavedení protižidovského bojkotu. (*Židov*, říjen)
- Asociace zpravodajských služeb v Německu ze svých řad vyloučila Židovskou telegrafní agenturu, která dosud rozesílala zprávy z říše do celého světa. Zákaz činnosti se vztahoval i na všechny židovské noviny v říši. (*Jevrejski glas*, říjen)

- Projev Julia Streichera v Bielefeldu. Tehdejší protižidovské zákony dle něj byly nedostatečné a mělo se uvažovat nad zavedením trestu smrti za poskvrnění rasy. (*Jevrejski glas*, listopad)
- Německé banky a úvěrové instituce omezovaly závazky vůči židovským klientům, rušily hypoteční úvěry všem židovským vlastníkům nemovitostí a vyzvaly je k regulaci stávajících hypoték do konce roku. Příslušné židovské instituce počaly sestavovat plány na likvidaci hypotečních dluhů a záchranu zbývajících majetku. (*Jevrejski glas*, prosinec)

Bojkot nacistického Německa

1933

- Záhřebský spolek Makkabi se přihlásil k bojkotu veškeré německé produkce včetně filmů. (*Židov*, březen)
- K bojkotu německých produktů se připojila Asociace židovských svazů mládeže Království Jugoslávie. (*Židov*, březen)
- Židovská komunita v Záhřebu oznámila záměr chystaného bojkotu všech německých produktů a nahrazení říšského zboží produkty z Československa, Francie a Švýcarska. (*Jevrejski glas*, březen)
- Gymnastická sekce záhřebského Makkabi požádala o zapojení celé členské základny do bojkotu německých filmů. (*Jevrejski glas*, březen)
- Samuel Untermyer vyzval rádiovým vysíláním v USA všechny občany k zapojení se do protiněmeckého bojkotu. (*Židov*, duben)
- Avery Brundage se vymezil proti pořádání olympijských her roku 1936 v Berlíně. (*Židov*, duben)
- Některé transylvánské lokality se rovněž připojily k bojkotu německého zboží. (*Židov*, květen)
- Jugoslávské židovské komunity zvažovaly hromadný bojkot, ale vyčkávaly, protože se obávaly poškození postavení souvěrců v Německu a jugoslávských obchodních vazeb. (*Židov*, květen)

- Německý zahraniční obchod utrpěl v důsledku bojkotu prokazatelné ztráty (v porovnání posledního čtvrtletí roku se stejným obdobím v r. 1932 se jednalo o pokles z 1 448 na 1 190 miliard marek). Ztráty zaznamenány v paroplavebních společnostech, chemickém průmyslu, obchodu se zvířaty a cestovním ruchem. (*Jevrejski glas*, červen)
- Berlínská vláda označila Lorda Melchetta za čelního představitele protiněmeckého bojkotu. (*Židov*, srpen)
- Židovská konference v Amsterdamu s cílem zorganizování světového protiněmeckého bojkotu. Americký zástupce Samuel Untermyer uvedl, že sladí postup společně s bojkotovým výborem v Británii, jemuž předsedal lord Melchett. (*Jevrejski glas*, srpen)
- Plánovaný podzimní veletrh v Lipsku hodlali bojkotovat obchodníci z Polska, Nizozemí, Belgie, Československa a Francie, Anglie a Jugoslávie. Oproti dřívějšímu se očekávala sotva třetinová účast návštěvníků. (*Jevrejski glas*, srpen)
- Americká odborová organizace zastupující několik milionů členů obdržela od 10 největších profesních organizací v zemi rezoluci požadující bojkot německého zboží. (*Židov*, říjen)
- V Sarajevu se objevily letáky vyzývající Židy k bojkotu německých filmů. Vydávány byly místní rozhořčenou omladinou, která tak projevila nespokojenost nad událostmi v Německu. (*Jevrejski glas*, říjen)
- Českoslovenští Židé se bojkotem hitlerovské filmové produkce přidali ke krokům záhřebských a sarajevských kolegů. (*Židov*, listopad).
- V Anglii proběhla konference Jewish Representative Council za účelem provedení protiněmeckého bojkotu. Účastníci zdůraznili, že se nejedná o bojkot Německa jako země a jeho lidu, ale o projev odporu proti formám židovského útlaku v zemi. Oficiální bojkot německého zboží přijat všemi jednomyslně. (*Jevrejski glas*, listopad)

1934

- Část německých žurnalistů uznala dopad protiněmeckého bojkotu na některá exportní odvětví (vývoz knih a tiskařského materiálu klesl oproti r. 1933 z 284 na 125 milionů marek). Pokles exportu byl pocíťován v obchodu s Anglií, Amerikou, Polskem a Československem. (*Jevrejski glas*, leden)

- K poklesu německého exportu na základě židovského bojkotu se vyjádřil prezident Říšské banky Hjalmar Schacht. Německý export nyní nemohl nadále platit závazky vůči zahraničním věřitelům. Hodnotit tehdejší celkovou ztrátu bylo v daném období komplikované, neboť by bylo vhodné do celkové částky započítat i kapitál a hodnotu zařízení těch židovských firem, které se postupně stěhovaly do zahraničí. (*Jevrejski glas*, únor)
- Starosta New Yorku La Guardia označil protiněmecký bojkot za zásah nacistického režimu na nejcitlivějším místě. (*Židov*, březen)
- Československé ministerstvo obchodu zakázalo na 14 dní dovoz německých filmů, protože německé úřady vyškrtly ze spolupráce na společné německo-české filmové produkci židovské umělce. (*Židov*, březen)
- Americký obchodní dům Macy's oznámil plánovaný přesun nákupní kanceláře z Berlína do Prahy kvůli snížení nákupů v Německu za 6 měsíců o více než 90 %. Pražská kancelář měla zajišťovat zboží v Československu, východní Evropě a Skandinávii. (*Židov*, březen)
- K protiněmeckému bojkotu se pro trvalý odliv spotřebitelů připojil i obchodní dům Woolworth, následován magazínem bratrů Gimbelových (kvůli prakticky nulové poptávce po německém zboží). (*Židov*, březen)
- Hlas židovských komunit volal po tvrdší propagandě bojkotu. V Americe se k hnutí připojil i obchodní dům Wannamaker. (*Židov*, duben)
- V Polsku probíhaly od 1. dubna hromadné demonstrace proti pronásledování souvěrců a za podporu důsledného bojkotu. Společnost Fox Film přesunula svou evropskou centrálu z Berlína do Paříže, následovaly Universal Film a Metro Goldwyn Mayer. (*Židov*, duben)
- Konference zástupců věřitelů Německa a Říšské banky, na které se projednával pokles německého exportního obchodu. Účastníci konference spatřovali v odmítní německého zboží mnohými zahraničními zeměmi protest proti židovské perzekuci v říši a s tím spojený protiněmecký bojkot (*Židov*, květen).
- Protiněmecký bojkot se šířil po celém světě. Německo muselo v důsledku špatné ekonomické a devizové situace vyhlásit autoblokádu, tedy zakázalo zahraniční dovoz nejnutnějšího zboží (omezení se ale netýkalo komponentů pro výrobu zbraní). Blokáda prý měla představovat důsledek bojkotu světového židovstva proti Německu. (*Židov*, červen)

- Projev Samuela Untermyera, který v USA vyzval k zesílení bojkotu. Ve Spojených státech se zapojily všechny velké židovské obchodní domy. Židovské ženy např. začaly vracet zakoupené zboží, které pocházelo z Německa. (*Židov*, červenec)
- Italští Židé oznámili své připojení k bojkotovému hnutí. Zároveň se také distancovali od jakýchkoliv obchodních styků s hitlerovským Německem. (*Jevrejski glas*, červenec)
- Komise pro bojkot národněsocialistického Německa vzala na vědomí zprávy z Anglie, kde se k hnutí připojili Labouristé a Odborové svazy, a z USA – zde se dosud zapojily 4 miliony Židů a 30 milionů nežidů spojených s různými profesními organizacemi, dále mnoho katolíků a ostatních křesťanů. Dovoz z Německa se za rok snížil o 42 %. Ve Francii a skandinávských zemích bojkot prováděli především nežidé. (*Židov*, srpen)
- Konání mezinárodní bojkotové konference v Londýně. Projev Samuela Untermyera s přáním vytvořit plány pro ústřední bojkotový orgán, který by byl umístěn do Londýna. Ostatní delegáti pak na Untermyerův projev navázali vyjádřením o potřebě založení Světové židovské bojkotové organizaci, jež by rozšiřovala myšlenky hnutí po celém světě. (*Židov*, prosinec)

1935

- V USA se za bojkot postavila údajně téměř celá populace Kalifornie. Připojil se i Svaz dovozců v San Diegu. Přístavní dělníci odmítli vykládat náklad německých lodí a svaz průmyslníků dokonce anuloval všechny dohody se společností Norddeutscher Lloyd. (*Židov* i *Jevrejski glas*, červen).
- Švýcarský parlament 82 ku 37 hlasům rozhodl, že země nevyšle svůj tým na berlínskou olympiádu. (*Židov*, červen)
- Zásah policie ve varšavské centrále polského židovského bojkotového výboru. Policie zabavila veškerou dokumentaci, zapečetila prostory a výbor rozpustila (*Židov*, červen).
- Společnost The Atlas Hardware Company byla v New Yorku odsouzena k pokutě 750 dolarů za odpor vůči bojkotovým pravidlům. Bylo jí prokázáno, že ze zboží odstranila nápis „Made in Germany“ a nahradila ho jiným. (*Židov*, červenec)
- Bojkotová jednání v Polsku v souvislosti s obchodní dohodou Polska a Německa a poklesu německého exportu, na kterém se bojkotem německého zboží podílela i komunita polských Židů. Německý export do země činil v r. 1928 téměř 500 milionů marek, ale v r. 1934 poklesl na 82 milionů. (*Židov*, červenec).

- Zapojení Americké federace pracujících s 5 miliony členy, zesílená bojkotová kampaň a oznámení záměru Kanadského židovského kongresu, jenž hovořil o potřebě propojení bojkotu hitlerovského Německa s nežidovskými organizacemi (*Židov*, srpen).
- Na základě árijského paragrafu byl v říši zakázán již druhý maďarský film, na což reagoval filmový průmysl v Maďarsku zahájením bojkotu filmové produkce německé. (*Židov*, září).
- Sjezd Kanadské dělnické strany v Halifaxu přijal většinou hlasů pozitivní stanovisko k bojkotu veškerého dováženého německého zboží (a zároveň byla zamítnuta účast na olympiádě všem kanadským sportovcům). V Nizozemí v reakci na zavedení nových protizidovských zákonů v říši rokovali ředitelé nejvýznamnějších oděvních firem a rozhodli o zpřísnění bojkotu veškerého říšského zboží (*Židov*, září).
- Projev Stepheny Wise v New Yorku. Navrhl, aby se příští olympiáda přesunula do Vídně. Podle něho se za bojkot her postavila celá Amerika. (*Židov*, říjen)
- Shromáždění proti nacistickým perzekucím v Hydeparku. Mnohatisícová masa protestujících a řečníci z různých politických stran. Účastníci důrazně odsoudili pronásledování katolíků a Židů v Německu a znovu vyzvali k bojkotu německých výrobků a země samotné. (*Židov*, listopad)
- Státy Massachusetts a Rhode Island vyzvaly otevřeně k bojkotu berlínské olympiády. *Manchester Guardian* apeloval na anglické vládní kruhy, aby se země olympijských her neúčastnila rovněž. (*Židov*, prosinec)

1936

- Předsednictvo Fotbalového svazu v Československu vydalo rozhodnutí o neúčasti fotbalistů ČSR na berlínské olympiádě. (*Jevrejski glas*, leden)
- Ve Spojených státech na 5. března naplánován „Národní den bojkotu“. Příslušné orgány se opět vyslovily za potřebu zesílení bojkotu německého zboží a očekávalo se spojení amerických Židů i nežidovských protinacistických společností. V New Yorku byly před 200 velkými obchodními domy, o kterých bylo známo, že disponují zbožím z říše, zavedeny dohledové stráže. (*Židov*, únor)

- Kongres v New Yorku. Sjezd 1 000 delegátů zastupujících přibližně 300 židovských organizací. Společně odsouhlasili zesílení protihitlerovského bojkotu. Prezident Kongresu Stephen Wise připomněl čin Davida Frankfurtera a zdůraznil, že každý jedinec nese za své činy odpovědnost sám, nelze ji tedy přenášet na celou komunitu. (*Jevrejski glas*, únor).
- New York přetrvával v pozici „věže německého bojkotu“. Zároveň vyvíjeno úsilí Německo-americké obchodní komory k ukončení bojkotu v USA. (*Jevrejski glas*, duben)
- Výsledky průzkumu zpracovaného na základě oficiálních statistik německého zahraničního obchodu od nástupu Adolfa Hitlera do současnosti. Za poslední tři roky zahraniční obchod neustále klesal. Německý export v r. 1935 činil objem 4,27 miliard RM a vykazoval pokles nejen vůči roku 1929 (13,48 miliard RM), ale také období před 1. světovou válkou (1913 cca 10 miliard RM). Za univerzální faktor takového jevu bylo možné označit odpor k německým výrobkům a protiněmecký bojkot celkově. (*Jevrejski glas*, červenec)
- Zhodnocení poklesu exportu německých filmů o více než 70 %. Některá německá periodika uvedla, že se mělo jednat zejména o důsledek židovského bojkotu. (*Židov*, září)

Politika a společnost

1933

- Protestní shromáždění v Záhřebu proti pronásledování Židů v Německu. Projev předsedy záhřebské Židovské obce Huga Kona s úvahami o pomoci souvěrcům a přáním směrem ke Společnosti národů k sjednocení sociálních, ekonomických a politických zájmů. Vyjádření potřeby organizovaného postupu. (*Židov*, květen)
- Shromáždění zástupců berlínských kin. Předseda Spolkového svazu vlastníků německých kin Engl varoval, aby se nikdo nepokoušel dovážet filmy ze zahraniční produkce. (*Židov*, září)
- Mussolini sdělil prostřednictvím *Popolo d'Italia*, že jediné řešení židovské otázky vidí ve zřízení palestinské národní domoviny. Bojkotové hnutí dle něj představovalo komplikaci, která může přispět k židovskému vyhnání. (*Židov*, září)

- Nizozemská vláda se chystala předložit návrh Společnosti národů, aby byly židovským uprchlíkům bez státní příslušnosti uděleny doklady po vzoru Nansenových pasů. (*Jevrejski glas*, září)
- Německo vystoupilo ze Společnosti národů. Některé kruhy se domnívaly, že tak učinilo kvůli otázce odzbrojování a zahraniční izolaci související s kroky proti židovské komunitě. (*Židov*, říjen)
- Změny na rakouských hranicích. Vláda nařídila pohraniční strážci přísnější postup vůči uprchlíkům z Německa. Dle rakouského spolkového kancléře se jednalo o odmítnutí těch osob, které se neprokázaly dostatečnými prostředky a potřebnými doklady. (*Jevrejski glas*, říjen)

1934

- Veletržní úřad chystaného jarního veletrhu v Lipsku otevřeně přiznal, že osud německého exportu se bude v roce 1934 odvíjet od výsledků připravovaného veletrhu. (*Židov*, leden)
- V Řecku odhaleno spiknutí proti režimu, které mělo být financováno zdroji z říše. Do spiknutí se zapojila skupina Němců žijících v Aténách a rovněž bylo zjištěno, že nacistickými zdroji měly být dotovány také některé řecké noviny a fašistické organizace. (*Židov*, leden).
- Mnoho zahraničních Židů žijících v Německu s neomezeným povolením k pobytu v zemi začalo být předvoláváno na policejní prezidium. Původní povolení jim byla zrušena a udělena nová s limitem pobytu na 3 až 6 měsíců. (*Jevrejski glas*, leden)
- Neustálá emigrace židovských obchodníků a přesun jejich firem mimo hranice země začaly v německých ekonomických kruzích vyvolávat vážné znepokojení. Některé z firem totiž těm německým začaly v zahraničí konkurovat. (*Jevrejski glas*, leden)
- V říši vytvořen speciální tým 870 úředníků s úkolem výzkumu obecních matic a nalezení stop těch Židů, kteří konvertovali ke křesťanství. Pokud by se některému z nich nepodařilo zjistit svůj árijský původ až k lednu 1800, byl by považován za neárijce. (*Jevrejski glas*, únor)
- Představitelé rakouského Heimatschutzu požadovali rezolucí okamžité vyklizení míst a jejich postoupení členům domácích militantních formací. Plat měl být hrazen z kapes socialistů a Židů. (*Židov*, březen)

- Německo se začalo systematicky vyzbrojovat a nastartovalo produkci vlastních měděných a železných dolů pro potřeby války. (*Jevrejski glas*, květen)
- 24. května T. G. Masaryk znovu zvolen československým prezidentem. (*Jevrejski glas*, červen)
- 2. srpna zemřel prezident Německé říše maršál Hindenburg. (*Jevrejski glas*, srpen)
- Zákaz národněsocialistických organizací v Rumunsku, Turecku a Maďarsku. (*Jevrejski glas*, srpen)
- 9. října v Marseille spáchán atentát na Krále Alexandra a Louise Barthoua. Barthou přirovnán k Balfourově politice velkých koncepcí. Sionismus pro něj představoval oživení starověkého židovského národa. (*Židov*, říjen)
- Prezident Říšské banky Schacht prohlásil, že by měly být židovské firmy zvýhodněny při distribuci licencí na zisk surovin. Akt cílený na exportní firmy, protože ty se tehdy nacházely zejména v rukou židovských majitelů. (*Jevrejski glas*, listopad)

1935

- K výsledkům sárského plebiscitu: k volbám se dostavilo přes oprávněných 528 tisíc osob, přes 476 tisíc hlasovalo pro přiklonění se k Německu, 46 tisíc pro status quo, 2 083 pro Francii a 901 hlasů nebylo započteno. (*Jevrejski glas*, leden)
- Herec Gustav Fröhlich měl souhlasit s národněsocialistickou rasovou teorií, a proto se očekával rozvod s jeho židovskou manželkou Gittou Alpár. (*Jevrejski glas*, únor)
- Statistická zpráva z Berlína s porovnáním předloňského a loňského roku v otázce smíšených manželství křesťanů a Židů (nárůst z 34 na 37 %). (*Jevrejski glas*, březen)
- Rakouský kancléř Schuschnigg prohlásil, že v Rakousku neexistuje židovský problém v právním slova smyslu, protože ústava zaručuje rovnost všem občanům. (*Jevrejski glas*, březen)
- Německá vláda dle ministra vnitra Wilhelma Fricka připravovala zákon o státním občanství, který by mimo jiné přinesl ztížené podmínky pro jeho nabytí. (*Jevrejski glas*, květen)
- Výsledky parlamentních voleb v Československu z 19. května. Zvítězila sudetoněmecká strana Konrada Henleina s 1 249 000 hlasy. (*Jevrejski glas*, květen)

- Příslušná říšská ministerská direktiva schválila výjimku z árijského původu, aby mohly být vyvezeny alespoň některé filmy. Vládní kruhy si totiž byly vědomy, že film představuje jednu z možností zahraniční agitace a rozšiřování propagandy. (*Židov*, červen)
- Festival duchovních písní jugoslávských Němců v Novém Sadu, veřejností vnímán jako akce čistě národněsocialistická. (*Jevrejski glas*, červen)
- Vláda národních socialistů připravovala zavedení pěti nových zákonů s cílem další izolace Židů a jejich ekonomické eliminace (jmenování vládního komisaře ke kontrole pozemků a bytových domů v židovských rukou, povinnost bank informovat o židovském vkladu vyšším než 1 500 marek, zákaz židovským lékařům léčit nesezdané árijce, lékařské ošetření vdané árijky pouze s písemným povolením manžela, zákaz židovským právníkům vystupovat před soudem). (*Židov*, září)
- Zasedání Říšského sněmu a sjezdu národněsocialistické strany v Norimberku. Říšský sněm zde schválil nové zákonné úpravy, které postavily Židy do pozice „státních poddaných“, zakázaly sňatky Židů s Němci, sexuální styk mezi nimi nařídily trestat vězením, stanovily, že Židé od nynějška nemohou mít služebné německé krve mladší 45 let a nemohou používat německou vlajku (kterou nyní prezentoval pouze hákový kříž). Německý zákon na ochranu krve a cti a Zákon o říšském občanství. (*Jevrejski glas*, září)
- Proměna v názorech ministra hospodářství Schachta. Po sjezdu strany v Norimberku rozeslal všem svým zaměstnancům oběžník s výzvou, dle které měli předložit důkaz o árijském původu. Souběžně s tím se objevila informace, že by měl být do roka zaveden árijský paragraf i v německé ekonomice. (*Židov*, září)
- V říši pokračovala systematická likvidace Židů. Nyní jim začaly být rušeny hypotéky a půjčky, byla zastavena činnost židovským notářům a plánováno vyvlastnění kin. Ti, kteří byli donuceni prodat své podniky, za ně získali minimální tržní hodnotu, navíc museli z prodeje odvést částku čítající 25 %. (*Židov*, listopad)
- 18. prosince volba nového prezidenta v Československu. Stal se jím dlouholetý ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. (*Židov*, prosinec)

1936

- Komplikace pro 30 tisíc obchodních cestujících v Německu díky novému nařízení a označení za „politicky nespolehlivé“, kvůli čemuž se očekávalo, že zřejmě brzy přijdou o práci. (*Židov*, leden)
- Bánská správa v Novém Sadu zakázala činnost Německo-švábskému vzdělávacímu spolku pro překročení rozsahu schválené výchovné práce. Ukázalo se, že Kulturbund, (soukromé) dětské školky, bezplatné kurzy němčiny a různé spolky přátel Německa pouze představovaly pobočky Goebbelsova ministerstva propagandy. (*Židov*, leden)
- Nové nařízení v říši – Židé s cizí státní příslušností museli zlikvidovat nebo prodat své tiskárny či nakladatelství osobám nežidovským. (*Židov*, leden)
- Polský konzulát v Berlíně začal vydávat polské pasy těm Židům, kteří již minulosti byli polskými občany (v souvislosti s tím ale také muselo mnoho z nich nastoupit do služby v polské armádě). (*Židov*, leden)
- Zákaz převodu dividend z Říšské banky rozšířen i na zahraniční akcionáře. Cítil na další perzekuci Židů a také to, aby nemohli dále manipulovat s položkami, do kterých investovali svůj kapitál. (*Židov*, únor)
- 4. února v Davosu spáchán atentát na předáka národních socialistů ve Švýcarsku Wilhelma Gustloffa. Za pachatele označen jugoslávský student medicíny David Frankfurter. Židovská komunita činem zděšena. (*Židov*, únor)
- Křesťanští lékaři v provinciích Franken a Mittelfranken mohli převzít péči o židovské pacienty pouze s předchozím povolením národněsocialistické strany, což v případě závažného onemocnění téměř vylučovalo cílenou a akutní pomoc. (*Židov*, únor)
- Internace navrátilců do říše v převýchovných táborech navýšena na 6 měsíců. (*Židov*, únor)
- V návaznosti na davoský atentát se švýcarští ministři spravedlnosti a policie dohodli na tom, že bude v budoucnu národněsocialistické straně na švýcarském území zakázána veškerá činnost. (*Židov*, únor)
- Hitlerovské snahy rozvinout v balkánských zemích co nejsilnější propagandu s cílem přesměrovat orientaci Jugoslávie na Německo. Centrem propagandy Německý dopravní úřad v Bělehradě (hlavní zdejší agentura Lufthansy). Nacistické myšlenky v zemi šířeny i prostřednictvím periodik místní německé menšiny. (*Židov*, březen)

- Nové kroky německých úřadů a politika pro ekonomický transfer s Balkánem: dovozy nejprve naplánovány na takovou úroveň, aby se staly položkami významně ovlivňujícími stav ekonomiky. Poté byla zemi odepřena platba za zabavené zboží a dovozcům tak reálně hrozila devalvace značek včetně vysokých finančních ztrát. (*Židov*, duben)
- Essenská továrna Krupp obdržela povolení k založení pobočky v Zenici. (*Jevrejski glas*, duben)
- 1.-16. 8. proběhla olympiáda v Berlíně. S despektem hodnocen pompézní servis poskytovaný „velikánům“, kteří přicestovali na sportovní svátek. Československo vnímáno jako spolehlivý člen Malé dohody a zároveň nejhumánnější a jediná opravdová oáza demokracie ve střední Evropě, nicméně také jako malá země, která je nyní ohrožována Německem více než kdokoliv jiný. (*Židov*, září)
- Informace o dohodě o uprchlících z 4. července 1936, kterou dosud ratifikovaly Francie, Anglie, Belgie, Norsko, Švédsko a Dánsko. Uprchlíci od nich obdrželi nové doklady totožnosti, které jim také těmito zeměmi byly uznávány jako řádné cestovní pasy. (*Židov*, říjen)
- Nové kroky gestapa. V Německu vydán rozkaz, jehož prostřednictvím byly až do odvolání v zemi zakázány veškeré židovské přednášky, veřejné akce a shromáždění. Židé měli rovněž zapovězen přístup do policejních kanceláří (platné i pro židovské právníky). (*Židov*, říjen)
- Ve Švýcarsku dospěl ke konci soud s Davidem Frankfurterem. Frankfurter odsouzen na 18 let vězení, ke ztrátě čestných práv po stejné období, vyhoštění ze země po odpykání trestu a zaplacení náhrady škody. (*Jevrejski glas*, prosinec)

Témata zmíněná periodiky v porovnání s vymezenou časovou osou

- **1933:** Jmenování Adolfa Hitlera německým kancléřem, bojkot židovských obchodů v Německu, veřejné pálení knih, odebírání německého občanství a pasů a vystoupení Německa ze Společnosti národů.
- **1934:** Volba Tomáše Garrigue Masaryka prezidentem, úmrtí prezidenta Paula von Hindenburga a atentát na jugoslávského krále Alexandra I. Karadjordjeviće.

- **1935:** Volby do československého parlamentu a vítězství SdP, vydání zákona o obraně (Německo), nová německá národní vlajka s hákovým křížem a volba Edvarda Beneše za československého prezidenta.
- **1936:** Letní olympijské hry v Berlíně.

Odlišnost *Židova* a *Jevrejskeho glasu*

Na jednu drobnou odlišnost jsem narazila v porovnání *Jevrejskeho glasu* 9/1936 (28. 2., s. 2) a *Židova* 10/1936 (6. 3., s. 5) v údajích ke statistice o dovozu filmů do Království Jugoslávie ze zahraničí. *Jevrejski glas* prostřednictvím článku „Njemački filmovi gube publiku u Jugoslaviji“ uvedl, že v r. 1934 bylo dovezeno 639 filmů a v r. 1935 dovoz filmové produkce vzrostl o 15 % na 678 filmů. *Židov* prezentoval v článku „Nazadovanje njemačkih filmova u Jugoslaviji“ počty z oficiální zprávy Státního filmového centra, dle které v r. 1935 prošlo cenzurou 779 filmů (z toho 100 domácích a 679 zahraničních), z celkové produkce pocházelo 144 filmů z Německa a většina zahraničních pak z Ameriky. V celkovém počtu produkce se tedy tato dvě periodika liší o jeden zahraniční film, nicméně mírně zavádějící je titul *Jevrejskeho glasu*, který vyvolává dojem, že se jedná pouze o dovoz filmů z Německa, což následná zpráva *Židova* vylučuje. Bohužel mi v době tvorby této práce nebyla známa žádná oficiální statistika, proto se údaje nepodařilo relevantně ověřit.

Nejčastěji zmiňované země

- jednoznačná dominance Německa (přes 100 zmínek)
- Jugoslávie, USA, Československo, Velká Británie (cca 10-30)
- další zmiňované země (seřazeno abecedně): Belgie, Bulharsko, Francie, Itálie, Kanada, Maďarsko, Nizozemí, Palestina, Polsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko

Uváděné osoby

- německý kancléř a Vůdce Adolf Hitler (cca 15 zmínek)
- říšský ministr propagandy Joseph Goebbels (cca 7)
- dále např. (seřazeno abecedně dle příjmení): Louis Barthou, Edvard Beneš, Albert Einstein, Engelbert Dollfuss, David Frankfurter, Wilhelm Frick, Hermann Göring, Fiorello La Guardia, Wilhelm Gustloff, Konrad Henlein, Paul von Hindenburg, Alexandr I. Karadjordjević, Tomáš Garrigue Masaryk, Lord Melchett, Benito Mussolini, Franz von Papen, Hjalmar Schacht, Kurt Schuschnigg, Julius Streicher, Samuel Untermyer, Stephen Wise a Vladimír Žabotinský.

Tiskové agentury a citovaná periodika

Tiskové agentury:

- Ve většině zpráv výrazně dominovala Židovská telegrafická agentura (použité zkratky: JTA, ZTA, ŽTA).
- Dále např.: Welt-Dienst (zpravodajská agentura říšského ministerstva propagandy).

Periodika:

- Informace byly přebírány z téměř 50 periodik.
- Nejčastěji zmiňovaná: *Völkischer Beobachter* (Německo), *Manchester Guardian* (Velká Británie), *Prager Presse* (Československo), *Politika* (Království Jugoslávie, Bělehrad).
- Dále např.: *Berliner Tageblatt* (Německo), *Daily Herald* (USA), *Daily Telegraph* (Velká Británie), *Das schwarze Korps* (Německo, noviny SS), *Der Jungdeutsche* (Království Jugoslávie, periodikum jugoslávských Němců), *Der Stürmer* (Německo, nacistický týdeník), *Il Popolo d'Italia* (Itálie, noviny fašistického hnutí), *Journal des Débats* (Francie), *Jugoslavenski list* (Království Jugoslávie, Sarajevo), *Jüdische Rundschau* (Německo), *Lidové noviny* (Československo, Brno), *New York Herald Tribune* (USA), *New York Times* (USA), *Obzor* (Království Jugoslávie, Záhřeb), *Social Democrat* (Švédsko), *The Times* (Velká Británie).

Závěrem

Studiem *Židova a Jevrejskeho glasu* bylo možné krok za krokem doplňovat informace z odborných publikací a statí a sledovat tak proměnlivý a turbulentní vývoj 30. let 20. století i jinou optikou. Zajímavým zjištěním se ukázal být fakt, že tématům z předem stanovené osy nebyla věnována příliš velká pozornost ani jedním ze zvolených periodik. Nelze přesně určit důvod takového jevu. *Židov* se dlouhodobě a rozsáhle věnoval informacím týkajícím se budování židovské domoviny, sledoval situaci uvnitř Království a věnoval pozornost i politice a postavení souvěrců v zahraničí. Jeho zaměření nebylo nijak překvapivé, neboť Záhřeb představoval místní centrum sionismu. Z hlediska obsahu informací se vlastně totéž dá říci také o *Jevrejskem glasu*, nicméně ten zprávy o cílové destinaci mnohých židovských emigrantů uváděl poněkud méně. Ani jedno z periodik příliš nestraniilo žádné z politických stran, obecné politické události byly hodnoceny relativně střízlivě. V případě, že byla reflektována témata týkající se antisemitských projevů, bylo z článků možné vyčíst větší zaujetí a důraznější projevy emocí.

Kromě obecných společenských témat bylo možné věnovat pozornost směrům, které jsem si v tomto zhodnocení stanovila výše, tedy:

- Projevy antisemitismu a bojkot Židů:
 - *Židov* ve vymezeném období uvedl k tématu celkem 28 zpráv:
 - 1933: 13 zpráv (jedna v únoru, 4 v březnu, 3 v dubnu a po jedné v červnu, červenci, srpnu, říjnu a listopadu)
 - 1934: tři (dvě v lednu a jednu v únoru)
 - 1935: devět (jedna v lednu, dvě v březnu, po jedné v květnu a červnu, dvě v srpnu a po jedné v říjnu a prosinci)
 - 1936: tři (jednu v květnu, srpnu a říjnu)
 - *Jevrejski glas* měl v této oblasti počty mírně odlišné (celkem 15):
 - 1933: osm zpráv (1 v lednu, 1 v únoru a květnu, 2 v červnu, 1 v říjnu a 2 v prosinci)
 - 1934: dorovnal *Židov* se třemi zprávami (po jedné v lednu, březnu a červnu)
 - 1935: pokles na jednu zprávu (srpnovou)
 - 1936: stejně jako *Židov* zprávy tři (po jedné v říjnu, listopadu a prosinci)

- Bojkot nacistického Německa:
 - Počet zpráv Židova k tématu (celkem 33):
 - 1933: devět zpráv (po dvou v březnu, dubnu a květnu, po jedné v srpnu, říjnu a listopadu)
 - 1934: 11 zpráv (čtyři v březnu, dvě v dubnu, po jedné v květnu, červnu, červenci, srpnu a prosinci)
 - 1935: 11 zpráv (tři v červnu, dvě v červenci, jedna v srpnu, dvě v září a po jedné v říjnu, listopadu a prosinci)
 - 1936: dvě zprávy (jedna v únoru a druhá v září)
 - Počty zpráv *Jevrejskeho glasu* k tématu (celkem 15):
 - 1933: 7 zpráv (2 v březnu, 1 v červnu, 2 v srpnu a po jedné v říjnu a listopadu)
 - 1934: 3 zprávy (po jedné v lednu, únoru a červenci)
 - 1935: 1 zpráva (červen)
 - 1936: 4 zprávy (po jedné v lednu, únoru, dubnu a červenci)
- Politika a společnost:
 - Počet zpráv Židova (celkem 27):
 - 1933: 4 zprávy (jedna v květnu, dvě v září, jedna v říjnu)
 - 1934: opět 4 zprávy (dvě v lednu, po jedné v březnu a říjnu)
 - 1935: 5 zpráv (jedna v červnu, dvě v září, po jedné v listopadu a prosinci)
 - 1936: skok na 14 zpráv (4 v lednu, 5 v únoru, po jedné v březnu, dubnu a září, dvě v říjnu)
 - Počty zpráv *Jevrejskeho glasu* (celkem 23):
 - 1933: dvě zprávy (po jedné v září a říjnu)
 - 1934: devět zpráv (3 v lednu, po jedné v únoru, květnu a červnu, 2 v srpnu, 1 v listopadu)
 - 1935: osm zpráv (po jedné v lednu a únoru, dvě v březnu a květnu, jedna v červnu a září)
 - 1936: dvě zprávy (duben, prosinec)

Noviny *Židov* a *Jevrejski glas* se ukázaly být velmi zajímavým a jednoznačně přínosným zdrojem. Nejen pro obecný přehled, ale také pro rozsah okruhů, kterým se obě periodika věnovala. Je samozřejmé, že některá podání témat je třeba brát s nadhledem a jistou rezervou, neboť se jednalo noviny čistě židovské a údaje tak mohly být částečně nadhodnoceny a zveličeny. Jedním z překvapivých výstupů se pro mě stalo množství zpráv zaměřujících se na protiněmecký bojkot. Až na výjimky šlo sice o informace reflektující průběh bojkotu v zahraničí, ale i přesto lze říci, že byly v porovnání s jinými rubrikami zmiňovány poměrně často a obsáhle. Určitě by také bylo vhodné do komparace v rámci dalšího výzkumu zahrnout k židovskému tisku i periodika nežidovská. Dle předběžné sondy do následujících ročníků jsem rovněž zjistila, že zprávy týkající se protiněmeckého bojkotu postupně slábly, ale bylo je možné nalézt dokonce i v r. 1940. Jisté je, že se problematice německého bojkotu v meziválečné Jugoslávii minimálně na území Chorvatska v současnosti žádný historik nevěnuje (konzultováno s prof. Ivem Goldsteinem). Zčásti proto, že je výzkum periodik velmi zdouhavý, což ale ostatně platí i pro materiály v archivech, které musí být revidovány kus po kusu, a navíc v různě rozmístěných budovách, které takové dokumenty archivují.

Zpracování a překlady mi zabraly několik let, což ale bylo také ovlivněno vzdáleností archivu od místa mého bydliště a leckdy zrušenými cestami z důvodů, které jsem uvedla v začátcích této práce. Samotný sběr materiálů pak probíhal při studijních pobytech nebo soukromých cestách. Výběr článků, které jsem v předchozí pasáži předložila, byl upravován příslušným tématům z časové osy. Nad její rámec se v periodicích objevovala řada dalších zajímavých zpráv, které ovšem nebylo možné z důvodu omezené kapacity diplomové práce a časových limitů zpracovat. Pokud bych měla na závěr zhodnotit, co pro mne bylo při práci s těmito novinami kromě časové náročnosti nejsložitější, pak bych označila vnitřní konflikt dosud nabytých znalostí s emocemi, které články místy vyvolávaly. Domnívám se však, že takovou potíž mohou mít i mnozí další badatelé pracující s materiály blízkými jejich zájmu, proto můj osobní zážitek v tomto případě nepředstavoval nic výjimečného.

Závěr

Tématu židovských dějin byla v minulosti vzdálené i blízké věnována pozornost opakovaně a ve velkém rozsahu. Dnes si tak můžeme přečíst spoustu zajímavých biografií, studovat odborné publikace a články, procházet výpovědi zaznamenané metodou orální historie, případně navštěvovat památníky obětem holokaustu. Je na místě si asi položit otázku, zda vůbec výzkum takového tématu může přinést něco nového a neotřelého? Může být přínosem? Domnívám se, že ano, k čemuž jsem se snažila dostat i při tvorbě této diplomové práce.

Držela jsem se chronologicky stanovených kapitol a sestavené osy. Přínosnými byly zejména knihy Iva Goldsteina, Melity Švob, Tomáše Jiráňka spolu se Zbyňkem Vydrou a Blankou Zubákovou a Guye Walterse. Rovněž jsem použila pro doplnění vhodně zvolené a ověřované internetové odkazy. V hlavní části práce jsem se věnovala prezentaci dobových událostí prostřednictvím jugoslávských židovských týdeníků *Židov* a *Jevrejski glas*. Oba dva mi byly zprostředkovány pracovníky Národní a univerzitní knihovny v Záhřebu, většinou na mikrofilmech a s potřebným doplňujícím technickým zázemím a případnými konzultacemi. Téma jugoslávské židovské komunity mi nebylo neznámé, ale i přesto jsem v průběhu výzkumu narážela na četné problémy, např. nedostatečnou komunikaci ze strany Židovské obce v Záhřebu, což bylo ale vyváženo nadměrným ochotným přístupem na místech jiných.

V úvodu práce jsem si stanovila několik cílů, kterým jsem se následně věnovala: proměně postavení židovské komunity v Království Jugoslávie ve 30. letech 20. století, pohledu dobového židovského tisku na události v okolních zemích Evropy a sběru informací týkajících se protiněmeckého bojkotu. Obecná a přehledová témata byla vytvářena na základě již sepsaných publikací, ale práce s periodiky představovala pole neorané. Chorvatští a srbští historikové, jejichž práce jsem studovala, se obecným či lokálně zaměřeným dějinám místních židovských komunit věnují dlouho a poměrně podrobně, ale nikdo nezpracovával protiněmecký bojkot. Jak se ukázalo, konkrétně v tomto případě byl tisk zdrojem více než zajímavým a přínosným. Ano, nelze opomenout fakt, že se věnoval zejména reflexi bojkotového hnutí v zahraničí, ale objevilo se i pár zpráv, které informovaly o projevech na území Království. Zprávy takového charakteru rovněž nevycházely na titulních pozicích, ale bylo třeba je hledat „mezi řádky“. Kromě hodnocení běžné každodennosti a politických událostí tak bylo možné sledovat zostřování antisemitských projevů a protižidovských nařízení, které se objevily po nástupu Adolfa Hitlera do úřadu v r. 1933 (viz kapitola Zhodnocení periodik). Poněkud

zarážející položkou se ukázal být fakt, že se ani jedno z periodik příliš nevěnovalo tématům ze stanovené časové osy. Není pro mě nijak zvlášť překvapivé, že obě hodně cílila na projevy antisemitismu vůči svým souvěrcům doma i v zahraničí, ale v oblasti obecně známých politicky laděných událostí jsem očekávala přeci jen větší zájem. Pro další bádání tak bude třeba znovu a důkladněji zvážit témata, kterým se s pomocí tisku budu věnovat. Rovněž bude potřebné zapojit i tisk nežidovský, u kterého se dá očekávat, že určité směry či sekce nebude podbarvovat nadhodnocenými emocemi a zároveň půjde více do hloubky v hodnocení stavu vnitřního i zahraničního politického a hospodářského vývoje.

Summary

The topic of Jewish history has been given extensive attention in the past. Today, we can read a lot of interesting biographies, study professional publications and articles, listen to testimonies recorded by the method of oral history or visit memorials of the Holocaust victims. I have to ask myself: is it possible that my research can bring anything new at all? Can it be beneficial? I think so, which is what I tried to get to when creating this thesis.

I followed the chronologically determined chapters and compiled axe. The books by Ivo Goldstein, Melita Švob, Tomáš Jiránek together with Zbyněk Vydra and Blanka Zubáková and Guy Walters were especially beneficial. I also used appropriately selected and verified internet links. In the main part of this thesis, I focused on the presentation of contemporary events through the Yugoslav Jewish weekly magazines *Židov* and *Jevrejski glas*. Both of them were prepared by the staff of the National and University Library in Zagreb, mostly on microfilms and with the necessary additional technical background and possible consultations. The topic of the Yugoslav Jewish community was not unknown to me, but I still encountered numerous problems during the research, for example insufficient communication on the part of the Jewish community in Zagreb, which was offset by an extremely willing approach in other places.

At the beginning of the thesis, I set several goals: the transformation of the position of the Jewish community in the Kingdom of Yugoslavia in the 1930s, the perspective of the Jewish press on events in the surrounding countries of Europe, and collecting information regarding the anti-German boycott. General and overview topics were created on the basis of already written publications, but researching that newspapers represented a bit unknown field. The Croatian and Serbian historians whose works I have studied have headed themselves to the general or locally oriented Jewish history for a long time and in detail, but no one paid attention to the anti-German boycott. As it turned out, in this particular case, the press was a more than interesting and beneficial source. Yes, we cannot ignore the fact that he focused mainly on the reflection of the boycott movement abroad, but there were also a few reports that reported on the territory of the Kingdom. These reports also did not appear in the headlines, but had to be looked for "between the lines". In addition to the evaluation of everyday life and political events, it was possible to monitor the sharpening of anti-Semitic expressions and anti-Jewish regulations that appeared after Adolf Hitler took office in 1933 (see the chapter Evaluation of periodicals). A rather surprising item turned out to be the fact that none of the periodicals devoted much attention to topics from the timeline. It is not particularly

surprising to me that both of them focused a lot on manifestations of anti-Semitism against their co-religionists at home and abroad, but I expected more interest in the field of generally known politically motivated events. For further research, it will be necessary to consider again and more thoroughly the topics that I will address with the help of the press. It will also be necessary to involve the non-Jewish press, which can be expected not to color certain directions or sections with overvalued emotions and at the same time to go more in-depth in its assessment of the state of internal and foreign political and economic development.

Seznam pramenů, literatury a ostatních zdrojů

Seznam literatury

ALMULI, Jaša, *Stradanje i spasavanje srpskih Jevreja*, Beograd 2010.

ALMULI, Jaša, *Živi i mrtvi – razgovori sa Jevrejima*, Beograd 2002.

BANAC, Ivo, *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, New York 1992, s. 58.

BURLEIGH, Michael, *The Third Reich. A New History*, London 2001, s. 301.

FRANK, Philipp, *Einstein – His Life and Times*, New York 1957, s. 237.

FRIEDLÄNDER, Saul, *Nacistické Německo a Židé 1933-1945*, Ostrava 2017.

FULBROOK, Mary, *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*, Praha 2010, s. 76, 117.

GEWIRTZ, Sharon, *Anglo-Jewish Responses to Nazi Germany 1933–39: The Anti-Nazi Boycott and the Board of Deputies of British Jews*, In: *Journal of Contemporary History* 26, London 1991, s. 255–276.

GOLDSTEIN, Ivo, *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjega vijeka do danas*, Zagreb 2022.

Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999: sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.-26. listopadu 1999, Praha 1999.

GOLDSTEIN, Ivo, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001.

GOLDSTEIN, Ivo, *Židovi u Zagrebu*, Zagreb 2004.

GOTTLIEB, Moshe, *The Anti-Nazi Boycott Movement in the United States: An Ideological and Sociological Appreciation*, In: *Jewish Social Studies* 35, č. 3/4, Indiana 1973, s. 198-227.

GRUENFELDER, Anna Maria, *Sustigla ih Šoa: Strani židovski izbjeglice u Jugoslaviji (1933.-1945.)*, Zagreb 2018.

GRUNER, Wolf – OSTERLOH, Jörg, *The Greater German Reich and the Jews. Nazi Persecution Policies in the Annexed Territories 1935-1945*, New York 2015, s. 33.

HLAVAČKA, Milan – PEČENKA, Marek, *Trojspolek: německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999.

CHANDLER, Malcolm – WRIGHT, John, *Modern World History For Edexcel Specification A*, Oxford 2001, s. 80.

JANČÍK, Drahomír, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-1939*, Praha 1999.

- JELÍNEK, Tomáš, *Pojišťovny ve službách hákového kříže: prosazování německých zájmů v protektorátním pojišťovnictví, arizace pojistek a mezinárodní odškodňování*, Praha 2015.
- JIRÁNEK, Tomáš, *Hospodářský bojkot jako odpověď na antisemitismus. Příklad druhé Československé republiky*. In: *Theatrum historiae* 21, Pardubice 2017, s. 223-250.
- JIRÁNEK, Tomáš – VYDRA, Zbyněk– ZUBÁKOVÁ, Blanka, *Židovský bojkot nacistického Německa 1933-1941*, Pardubice 2020, s. 31-40, 54, 105-107, 109-110, 112-116, 226-232, 365-368.
- KRALJ, Lovro, *Paving the Road to Death: Antisemitism in the Ustasha Movement 1929-1945* (připravovaná disertační práce).
- KOLJANIN, Milan, *Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd 2008.
- LAVRENČÍKOVÁ, Jindra, *Jugoslávští Židé a nacistické Německo v roce 1933*, bakalářská práce, Pardubice 2020.
- MÜLLER, Helmut M. – VOLLRATH, Hanna – KRIEGER, Karl-Friedrich, *Dějiny Německa*. Praha 1995, s. 596.
- NALBANTIĆ, Jasminka Domaš, *Obitelj*, Zagreb 1996.
- PINTO, Avram, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1987, s. 16-18.
- PROCACCI, Giuliano, *Dějiny Itálie*, Praha 1997.
- RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007, s. 255-256, 265.
- THOMAS, Gordon, *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*, Praha 2013.
- SAMMARTINO, Annemarie, *The impossible border: Germany and the east, 1914-1922*, Ithaca 2010, s. 181.
- SLÁDEK, Zdeněk, *Malá dohoda 1919-1938*, Praha 2000.
- ŠESTÁK, Miroslav, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 2009, s. 387, 390, 394, 409-414, 433-453.
- ŠISLER, Filip, *Rumunská extrémní pravice v meziválečném období*. In: *Slovanský přehled* 94, č. 1, Praha 2008, s. 54.
- ŠKERLOVÁ, Jana, *Věrnost za věrnost? Československo-jugoslávské politické vztahy v letech 1929-1934. Přání, rozpory, realita*, Praha 2016, s. 311.
- ŠVOB, Melita, *Židovi u Hrvatskoj. Migracije i promjene u židovskoj populaciji*, Zagreb 1997.
- ŠVOB, Melita, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice*. I. knjiga, Zagreb 2004, s. 89.
- ŠVOB, Melita, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice*. II. knjiga, Zagreb 2004.
- ŠVOB, Melita, *Židovska populacija u Hrvatskoj i Zagrebu*, Zagreb 2010.

TEJCHMAN, Miroslav, *Balkán ve 20. století*, Praha 2017, s. 52-55, 68-72, 76-79, 108-109, 113.

VITAL, David, *A People Apart. A Political History of the Jews in Europe 1789-1939*, New York 1999, s. 828.

VYDRA, Zbyněk, *British Jewry and the Attempted Boycott of Nazi Germany, 1933–1939*, In: *Theatrum historiae* 21, Pardubice 2017, s. 195-219.

WALTERS, Guy, *Berlin Games. How Hitler Stole The Olympic Dream*, London 2006.

ZUBÁKOVÁ, Blanka, *Židé v meziválečném Polsku a odkazy jejich bojkotu jako obrany před antisemitismem. Hospodářské, kulturní a společenské odezvy*, In: *Moderní dějiny 27: sborník k dějinám 19. a 20. století*, č. 1, Praha 2019, s. 49-77.

ZUCKERMAN, Boško, *Psihologija holokausta: protužidovska propaganda u NDH i Srbiji (1941-1945)*, Zagreb 2010.

Periodika – jugoslávský židovský tisk

Židov (ročníky 1933-1936, Národní a univerzitní knihovna Záhřeb, Chorvatsko)

Jevrejski glas (ročníky 1933-1936, Národní a univerzitní knihovna Záhřeb, Chorvatsko)

Internetové zdroje

1952: Avery Brundage, fifth IOC president, International Olympic Committee, 2021, <https://olympics.com/ioc/1952-avery-brundage-fifth-ioc-president> (11. 6. 2022).

Amy TIKKANEN, *Franz von Papen*, <https://www.britannica.com/biography/Franz-von-Papen> (20. 2. 2022).

Arnulf SCRIBA, *Völkischer Beobachter*, DHM Berlin, 2. 5. 2015, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/voelkischer-beobachter.html> (11. 6. 2022).

Axel Freiherr von Freytag-Loringhoven, <https://de-academic.com/dic.nsf/dewiki/120110> (20. 2. 2022).

Banat, <https://hr.wikipedia.org/wiki/Banat> (12. 6. 2022).

Boris III. Bulharský car, <https://zivotopisyonline.cz/boris-iii-3011894-2881943-bulharsky-car-spojenc-fasistickyh-mocnosti/> (20. 2. 2022).

Bosnia and Hercegovina, Jewish Heritage Europe, 2021, <https://jewish-heritage-europe.eu/bosnia-and-herzegovina/> (14. 6. 2022).

Casa Stefan ZWEIG, *Biographical Dictionary of Refugees of Nazi Fascism in Brazil*, <https://books.google.cz/books?id=9i5tEAAAQBAJ&pg=PT351&lpg=PT351&dq=alfred+hirschberg&source=bl&ots=pa08D-Evp&sig=ACfU3U3TBt8sKErH-hpTcRt5Cbz58FmPDg&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwjGq6yKpZz4AhVBUqQKHYSYDCM Q6AF6BAgMEAM#v=onepage&q=alfred%20hirschberg&f=false> (6. 6. 2022).

Daily Herald, The British Newspaper Archive, 2022, <https://www-britishnewspaperarchive-co-uk.translate.google/titles/daily-herald? x tr sl=en& x tr tl=cs& x tr hl=cs& x tr pto=wapp> (6. 6. 2022).

Davar, <https://cs.wikipedia.org/wiki/Davar> (9. 6. 2022).

Dějiny Židů v Bosně a Hercegovině, 2021, https://wikijii.com/wiki/history_of_the_jews_in_bosnia_and_herzegovina#Kingdom_of_Yugoslavia (14. 6. 2022).

Era of the popular press, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/publishing/Era-of-the-popular-press#ref398274> (6. 6. 2022).

Fridtjof Nansen – průkopník ochrany uprchlíků, <https://www.unhcr.org/cz/173-czo-nasakce-unhcrnansenova-cenafridtjof-nansen-prukopnik-ochrany-uprchliku-html.html> (8. 6. 2022).

Friedrich Carl Holtz, 15. 12. 2021, https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Carl_Holtz (6. 6. 2022).

Gabriele d'Annunzio, https://cs.wikipedia.org/wiki/Gabriele_d%27Annunzio (10. 6. 2022).

Hans Frank, https://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Frank (6. 6. 2022).

Hans Frank, https://www.imdb.com/name/nm0290950/bio?ref=nm_ov_bio_sm (6. 6. 2022)

Helene Mayer, <https://olympics.com/en/athletes/helene-mayer> (8. 6. 2022).

Histoire des Juifs en Serbie, 3. 6. 2021, https://cs.frwiki.wiki/wiki/Histoire_des_Juifs_en_Serbie (14. 6. 2022).

History of the Jews in Serbia, 12. 4. 2022, https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Jews_in_Serbia (14. 6. 2022).

Ivo GOLDSTEIN, *The Jews in Yugoslavia 1918-1941. Antisemitism and the Struggle for Equality*, web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_goldstein.pdf (14. 6. 2022).

Karel II. Rumunský, 5. 3. 2022, https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_II._Rumunský (20. 3. 2022).

Kingdom of Yugoslavia, Wikimedia Foundation, 2010, <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/146991> (14. 6. 2022).

Kurt Schmitt, https://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Schmitt (22. 3. 2022).

Leo Motzkin, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/leo-motzkin> (20. 2. 2022).

Lothar WEISS, *Franz Bracht*, Internetportal Rheinische Geschichte, <https://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/franz-bracht-/DE-2086/lido/57c58647ca4169.80214714> (6. 6. 2022).

Malá dohoda, <https://rok1938.webnode.cz/mezinarodni-situace/mala-dohoda> (20. 3. 2022).

Michael FELDBERG, *American Jews. The Anti-Nazi Boycot of 1933*, <https://www.myjewishlearning.com/article/the-anti-nazi-boycott-of-1933/> (10. 6. 2022)

Michal RAK, *Novodružiník Augustin Kmošek*, 21. 12. 2016, <https://www.csol.cz/clanky-a-reporty/z-historie/prvni-odboj/1191-novodruzinik-augustin-kmosek> (10. 6. 2022).

Michal ŠIMŮNEK, *Složení německých vlád 1919-1945*, 2006, <https://www.valka.cz/Slozeni-nemeckych-vlad-1919-1945-t40693> (20. 2. 2022).

National Union of Greece, <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/2907604> (12. 6. 2022).

Německé volby do říšského sněmu 1932, [https://cs.wikipedia.org/wiki/Německé_volby_do_říšského_sněmu_1932_\(listopad\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Německé_volby_do_říšského_sněmu_1932_(listopad)) (11. 6. 2022).

Ognjen KRAUS, *O nama*, <https://www.zoz.hr/hr/> (10. 6. 2022).

Osnovna škola Lauder - Hugo Kon, Bet Israel, 2018, <https://www.bet-israel.com/skola-lauder-hugo-kon/> (10. 6. 2022).

Popis stanovništva u BiH 1931, https://hr.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini_1931 (8. 6. 2022).

Radan LÁŠEK, *Osudové výstřely v Marseille*, Codyprint, 2016, https://www.codyprint.cz/csr/osudove_vystrely_v_marseille.html (10. 6. 2022).

Ritual Slaughter – Shechitah, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jewish-ritual-slaughter-shechitah> (12. 6. 2022).

Ruse, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53747> (6. 6. 2022).

Samuel Untermyer, <https://www.untermyergardens.org/untermyer-history.html> (6. 6. 2022).

Sarajevo, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/sarajevo> (8. 6. 2022)

Sedmíhradsko, <https://cs.dbpedia.org/page/Sedmíhradsko> (12. 6. 2022).

Sir Henry Ludwig Mond MP „2nd Baron Melchett“, London Jewish Cultural Centre, 2018, <https://www.jewsfww.uk/sir-henry-ludwig-mond-mp-3899.php> (10. 6. 2022).

Srbské království, <https://artsandculture.google.com/entity/m025scy1?hl=cs> (12. 6. 2022).

Štefan RENCZ, *Alfred Hugenberg*, <https://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/250453-alfred-hugenberg.html> (6. 6. 2022).

Volby do Říšského sněmu, <https://www.fronta.cz/kalendar/volby-do-risskeho-snemu> (11. 6. 2022).

Wilhelm

Kube,

<https://www.holocausthistoricalsociety.org.uk/contents/germanbiographies/wilhelmkube.html>

(12. 6. 2022).